

BOHUSLAV BLAŽEK

VENKOVY

ANAMNÉZA, DIAGNÓZA, TERAPIE

ERA
VYDAVATELSTVÍ

Bohuslav Blažek

Venkovy

s fotografiemi Kryštofa Blažka

ERA
VYDAVATELSTVÍ

Venkovy: anamnéza, diagnóza, terapie
Bohuslav Blažek

Copyright © ERA group spol. s r.o. 2004. 1. vydání.

Vydavatelství ERA
Jiráskova 996, 664 51 Šlapanice
www.erag.cz

Odpovědná redaktorka: Kateřina Dubská
Vnitřní úprava: Filip Blažek
Obálka: Filip Blažek
Sazba: Studio Designiq (www.designiq.cz)
Jazyková korektura: Libuše Mohelská
Obrazové vybavení: Kryštof Blažek
Tisk: PBTisk Příbram

Publikace ani její části nesmí být publikovány ani šířeny jakýmkoli způsobem a v jakékoli podobě bez výslovného svolení vydavatelství.

Distribuce:
Vydavatelství ERA, Berkova 8, 612 00 Brno
tel.: 541 249 228, e-mail: distribuce@erag.cz

Knižní produkce:
Dotazy a připomínky ke knižní produkci Vydavatelství ERA
směřujte na adresu knihy@erag.cz.

Máte zájem o pravidelné zasílání knižních novinek do své
e-mailové schránky? Kontaktujte nás na adrese info@erag.cz.

Prodejní galerie reprodukcí
www.postery.cz

Časopis pro trvale udržitelnou architekturu a stavitelství.
www.era21.cz

Kniha vyšla s podporou Nadace české architektury.

Prodejní kód: A0014
ISBN: 80-86517-90-X

OBSAH

- 7 **Kým / Pro koho byla vytvořena tato kniha neboli Předmluva**
- 11 **Takzvaný venkov**
- 13 Co venkov potřebuje a co ne?
20 Proč je venkov nezbytnou součástí našeho světa
- 25 **Region: Českokamenicko**
- 27 Nesamozřejmost cest
35 Návrat kamene do života
40 Veřejné prostory na vesnici
45 Veřejné prostory ve venkovském městě
54 Co s turisty
61 Češi a Němci
66 Religiozita v pohraničí
72 Diverzita
- 77 **Region: Chopos**
- 79 Rozpaky NAD návsi
85 Tajemné vchody
91 Zrod ulice
96 Stopy první republiky
101 Vpád plastů
106 Ornamenty
110 Staronový způsob soužití starého s novým
- 127 **Region: Soběslavská blata**
- 129 Sloh jako skrytá forma represe
137 Zranitelnost stylové čistoty
143 Dědictví totality
147 Domov v kulisách?
153 Kutilství a domov: česká verze venkova
- 159 **Sociální formy přiměřené našemu venkovu**
- 161 Obnova ano, rozvoj ne
165 Politika pro venkov
168 Jaké metody komunikace pro český venkov
- 177 **Čím začít neboli Doslov**

Kým / Pro koho byla vytvořena tato kniha neboli Předmluva

Zkušený čtenář ví, zda ho kniha láká nebo ne, už když ji jen zahlédne v rukou někoho jiného, na policice knihovny nebo ve výloze knihkupectví. Proč si však nevyměnit vizitky se základními údaji o obou stranách.

Kým?

MgA. Mgr. **Bohuslav Blažek** vydal svou první knihu – *Mezi vědou a nevědou* – v roce 1978. Tehdy pracoval jako metodolog v Ústavu krajinné ekologie ČSAV a jeho úkolem bylo hledat společný jazyk mezi většinou přírodovědců a malíčkým oddělením společenskovedních badatelů (toto oddělení – antropoekologie – bylo posléze z politických důvodů zrušeno). Přes všechny dramatické zvraty se mu podařilo stát se jedním ze zakladatelů sociální ekologie u nás. K jeho nejvýznamnějším odborným publikacím patří *Kráska a bolest: Umění, tvořivost a hra v životě trpících a postižených* (1985, spolu s Jiřinou Olmrovou) a *Venkov/města/média* (1998). V letech 1993–2001 byl po tři volební období místopředsedou Spolku pro obnovu venkova.

MgA. **Kryštof Blažek** vystudoval architekturu a zároveň se intenzivně věnoval fotografii (cyklus *Stopy času* z Prahy, Kodaně a Lucemburku, projekt *Stěnomluva*). Spolu se svým otcem Bohuslavem Blažkem spolupracuje s venkovskými i městskými urbanisty za pomoci původních sociálně ekologických metod opírajících se o fotografii (například v Příbrami, Výmaru, Neapoli, na Libčevesku, v Chebu nebo ve Zdicích). Pro studentský web Ideon připravili internetový *Kurs problémového vnímání* (www.ideon.cz).

Pro koho?

Byli bychom šťastni, kdyby naši knihu nejenom četli, ale vysloveně používali a využívali:

- * lidé trvale žijící na venkově
- * chataři, chalupáři, rekreanti, turisté a jiní občasní uživatelé krás venkova
- * ti, kdo na venkov přicházejí kvůli zdraví svému a/nebo svých rodin
- * ti, kdo sní o tom, že se jednou na venkov přestěhují
- * ti, kdo na venkov přesouvají část svých pracovišť pro nejrůznější výhody, které jim to přináší
- * středoškolští a vysokoškolští studenti, které venkov zajímá jako badatelské téma a případně i místo budoucího působení
- * ti, kdo venkov nejvíc prakticky formují: starostové, členové zastupitelstev, místní podnikatelé, architekti a urbanisté
- * členové neziskových organizací působících na venkově
- * ti, kdo o venkovu rozhodují
- * ti, kdo venkov milují
- * ti, kdo venkovem skrytě nebo i zjevně opovrhují a nejraději by byli, aby zmizel v „propadlišti dějin“

Jak jste si asi povšimli, jednotlivé části knihy mají odlišné doplňkové barvy.
V těchto barvách jsou provedeny jak **odkazy na citáty** po straně:

1, 1-15, 1-8, 1-14, 1-3

tak **odkazy na obrázky**:

1-39, 40-80, 81-105.

Takzvaný venkov

CO VENKOV POTŘEBUJE A CO NE?

Má se vzhled našeho venkova regulovat nějakými vyhláškami? Jsem přesvědčen, že rozhodně NE. Je to arogantní podceňování svéprávnosti obyvatel venkova, zvláště když takovouto regulaci většinou sepisuje a ukládá architekt a/nebo úředník z města, který často venkov nezná, podceňuje nebo obojí.

Má se způsob, jakým se na venkově žije a v neposlední řadě staví, opírat o nějaké zásady? Na tuto otázku odpovídám: Rozhodně ANO. Tyto zásady činí venkov venkovem, uchovávají jeho přednosti a brání ho před „nákazou“ vším, co ho narušuje. Jsou to ale zcela jiné zásady, než jaké najdeme ve většině regulací a vyhlášek.

Venkov nepotřebuje vyhlášky „upravující“ venkovský způsob života tak, jako kdyby „venkov“ byl homogenní v prostoru i v čase, ale moudré, v osobní a místní zkušenosti zakotvené a obyvateli té které obce nebo regionu postupně zase uznávané zásady. K tomu ale nejdřív celý náš venkov potřebuje obnovit si své sebevědomí, aby se zase začal řídit svým selským rozumem, a nechtěl jen dohánět město. Tento selský rozum je zčásti překryt a někdy i vytlačen člověku i krajíně odcizeným – co do původu velkoměstským – způsobem vidění a myšlení, jaký venkovanům po desetiletí vtlokala do hlavy mocenská ideologie, jí uctivě posluhující škola, média a bohužel i to, co si říkalo „věda“, od zemědělských věd přes historiografii až po urbanismus (u tohoto oboru je přezírání venkova zakotveno už v jeho názvu: prostorovým řešením města i venkova se zabývá obor, který má v názvu slovo „město“, urbs, jako by venkov byl jen ještě-ne-město). Heslo o vyrovnání venkova a města bylo demagogií, která se ve svém výsledku obracela proti venkovu. Venkované si proto potřebují pročistit zrak, aby se mohli zase začít opírat o zkušenosti a postřehy ze svého vlastního „malého“ světa.

Jaké tedy mají být tyto potřebné zásady? Rozhodně ne poskládané někým, kdo na venkově nežije, do vět, kterým se pak skuteční obyvatelé venkova budou muset učit, skládat z nich zkoušky a nakonec dostat papír na to, že byli prohlášeni úředně zkoušenými venkovany. To je přístup, který je příznačný pro velkoměstskou civilizaci s její nepřehledností, nespočtem značek, tabulí s názvy, semaforů, jízdnicích řádů, otevíracích dob, ceníků a návodů k použití. Venkované potřebují obnovit takové porozumění svému jinak uspořádanému světu, které jim umožní přímo vidět a v rozpravě s druhými domýšlet, co je ve shodě s řádem a co ne.

Selský rozum, to totiž nejsou teoretické zákony ani mechanicky opakované poučky, ale právě schopnost rovnou vidět a mezi sebou probírat problémy každodenního života tak, že se z tohoto společného zkoumavého pohledu rodí jejich řešení. Selský rozum je způsob myšlení, který se na mnoha místech světa do jisté míry nezávisle vyvinul jakožto optimální přístup malého místního společenství vázaného na určité místo. Není to myšlení jedné vesnice, ale myšlení odpovídající životu v jedné vesnici nebo v jednom venkovském regionu. Protože každá vesnice se střetává s podobnými problémy místního života, mohou se tyto místní způsoby myšlení mezi sebou domlouvat. Protože každá vesnice je jiná, nelze místní postřehy a nápady přejímat beze zbytku.

Mechanistická městská civilizace unifikuje svět, aby v něm mohl platit jeden model myšlení a vnímání, organická venkovská civilizace respektuje a udržuje rozmanitost malých místních světů a vyvíjí pro ně místní modely.

Selský rozum je tedy takové vidění a myšlení, které vyrůstá z místního způsobu života. Není to rozum univerzálně platný, ale na každém místě bdělý. Je základem umění využívat a zčásti i měnit místní podmínky, nikoli však přetvářet tak, aby se zlepšovaly pouze ve prospěch nějakých nadřazených cílů nebo vyšší civilizace a v neprospěch místního života. V něm není rozdíl mezi obecně platnou „teorií“ a za teorií vždy pokulhávající „praxí“. Každé jednání je pokusem (nikoli pouhou rutinní aplikací teorie), jehož výsledek není plně zaručen, a žádné dobré rozhodnutí se nedá jednou provždy a pro všechny případy zobecnit (změnit v teorii). Když nějaká plodina „šla“ loni, nemusí to platit za letošního počasí. Společenská „pravidla hry“ platná v jedné vesnici nemusejí fungovat ve vsi sousední.

Tato bytostná pluralita znamená tedy i vysokou míru tolerance k odlišnosti. To, co je dobré pro dítě, nemusí takové být pro člověka dospělého nebo starého – a proto člověk „produktivního věku“ na venkově není mírou všech věcí. „Produktivní“ ostatně může být každý – dítě, starý člověk, postižený – už tím, co znamená pro ostatní. Dětský folklor – od říkadel přes hry po hračky – se zrodil na venkově. Vejminek je lidsky důstojný předchůdce krutých městských starobinců. Pro vesnického blázna se vždy našlo uplatnění odpovídající jeho možnostem. Základy mezigenerační spolupráce si venkovské děti osvojovaly tím, že byly zpočátku pouze přítomny práci rodičů: zájem, úcta i dovednost se tak rodily zároveň a samozřejmě, bez nepříjemného pocitu vyučování (psychologie tomu říká *incidenční učení*).

Dostáváme se k jednomu ze zásadních rozdílů mezi bytím ve městě a bytím na venkově: zobecňování a vůbec abstraktní myšlení ve městě je snazší, protože samo město je uniformnější, organizovanější, plánovanější a abstraktnější. Je součástí světa spějícího k univerzalitě, k jednotnému času, světa hledajícího společné měrné jednotky a pojmajícího se jako plně měřitelný a vyjádřitelný čísly a tím i penězi – což je zároveň svět snažící se na místo vázanou pluralitu minimalizovat až potlačit.

Na venkově je čitelný předěl mezi exteriérem a interiérem (přechodovým prvkem je závětrí). Město svými lidskými výtvoři – jako jsou podloubí, průchody, pasáže, podchody, podzemní koridory nebo zasklené haly tržnic nebo veřejných budov –, hromadnou dopravou a také za pomoci osvětlování a vytápění rozmývá rozdíl mezi exteriérem a interiérem. Zároveň se tím oslabuje dopad střídání dne a noci i ročních dob a člověk se tím od přírody stále více odděluje. Tak se často lidem v některých městských prostorech stane, že ani nevědí, jaké je venku zrovna počasí a zda je den či noc. Život ve velkoměstě je uzavřen do sebe a splývá do jednoho sice pestrého, nicméně na dění v přírodě takřka nezávislého proudu. Život ve městě je sám sobě zdrojem rozmanitosti – a když ta zeslábně, nastává šedá nuda.

Venkovská přírodní scenerie se naproti tomu neustále a často dramaticky proměňuje a v mnoha ohledech určuje, jak bude probíhat den, týden nebo i celý rok jejích obyvatel. Pohled na nebe je otázkou po blízké i vzdálenější budoucnosti.

Na venkově vnímáme pravidelné roční i denní rytmy stejně jako zcela nečekané proměny počasí. Velká část činností se odehrává venku a lidé sami – nikoli rozvrh hodin nebo plán výroby – rozhodují i podle počasí, co z potřebných věcí budou zrovna dělat. V takto uspořádaném světě mimojiné souzníváme s osudem širšího regionu nebo i země, jakmile dochází k přírodním kataklysmatům: náhle z vlastní zkušenosti a ne jen z médií víme, jak velká nastala sucha nebo že napadlo hrozivé množství vody. Příroda je tu sice zdrojem živobytí a potěchy, ale také silným, vrtkavým a někdy krutým protihráčem.

Nejde ale o proměnlivost pouze přírody: místními podmínkami se stále ještě řídí i nemalá část lidských výtvorů. V krajích, kde je dostatek dřeva, je ho hojně použito na stavbu budov, plotů, lávek. V krajích, kde je kámen nějaké barvy, je to vepsáno do zídek v polích a stěn domů i kostelů. Svě místní zbarvení má i řeč: lidé nemluví stejnou „hovorovou“ – což dnes znamená mediální – řečí, ale v jejich intonaci i slovní zásobě nacházíme místní odlišnosti.

Každý rok na venkově je proto jiný, každá vesnice je jiná, každé pole v téže vesnici je jiné a dokonce i každý záhon na zahradě je jiný. Tuto zkušenost nelze sepsat a předat v podobě obecně platné teorie, lze ji jen prohlubovat, probírat ji se sousedy a příbuznými, opírat se o ni a vyvozovat z ní pro sebe a své blízké směrnice k jednání, které se mohou i pro ty vzdálenější venkovany stát inspirací (nebo odstrašujícím příkladem).

Venkovská skutečnost je tedy pluralitnější, proměnlivější a z hlediska možností jejího zlepšení mnohem méně ovlivnitelná lidskou organizací a technikou než velkoměstská (zato zničit se dá technikou velmi snadno). Zásady vhodné pro život na venkově proto mají jen omezenou místní platnost, zato ale jednu velkou výhodu: není nutné je formulovat slovně a nemusíme se jim učit nazpaměť, protože se nám pokaždé tváří v tvář konkrétnímu problému znovu připomenou a díky porozumění, vhledu a dialogu s ostatními si je vždy znovu zrychleně odvodíme. Jsou to zásady vznikající ve spolupráci s prostředím a zároveň zásady, ke kterým jsme dospěli my sami, a za něž tedy my sami neseme zodpovědnost. Naproti tomu regulace a vyhlášky způsobu života přenesené z velkoměstského prostředí na venkov odebírají zodpovědnost vnímavým a přemýšlivým lidem a zkušenost osobní i celého místního společenství nahrazují údajně obecně platnými příkazy a zákazy. Není proto divu, že když je venkovan nedodrží nebo poruší, má škodolibý pocit vítězství nad Úřadem.

Zákony, regulace a vyhlášky, to jsou slova. Slova úřední až byrokratická a často tak zašmodrchaná, že potřebují další slovní výklad. Někdy to vypadá, že jsou slova norem různého stupně tak složitě kroucená záměrně, aby si jejich oficiální vykladači – úředníci, advokáti, soudci nebo architekti – přišli na své peníze. Český venkovan má hlubokou a oprávněnou nedůvěru ke slovům, která přicházejí z velkého města. Ví, že spolu se slovy přišla odtamtud i násilná kolektivizace, rozorávání mezí, často samoúčelné meliorace, vnucená nápodoba kolchozů a sovchozů, povinné dodávky, zhoubná středisková soustava osídlení a v neposlední řadě spousta papírování.

Ani po návratu svobody a demokracie se slova přicházející z velkých měst na venkov příliš neprojasnila a nezlidštila. Na vesnice najíždějí výmluvní dealeri

s hrnci za cenu aut a s auty za cenu domů, politici tu slibují hory doly, ale jen před volbami, obratní zástupci firem se sídlem ve městě skupují pozemky a pak na nich nechávají za státní dotace dělat lidi z města.

V této knize nechceme mít se žádnými takovými účelovými nájezdy na venkov nic společného. Postřehy, nápady a zásady, které vám budeme nabízet v této knize, jsme si nevymysleli ve městě za psacím stolem ani jsme je neopisali z jiných knih, i když jsme jich o českém i zahraničním venkovu slušnou řádku přečetli. Již několik let se zabýváme tím, že společně chodíme českou krajinou – venkovskou i městskou – a vnímáme ji. Využíváme toho, co by se mohlo zdát naším největším nedostatkem: že v těchto místech nejsme domácí a že tam přicházíme jako cizinci (na venkov ještě k tomu jako lidé z velkého města). To nám ale umožňuje vidět takové jevy, na které si místní obyvatelé zvykli tak, že už je nevnímají.

Mnohokrát jsme se přesvědčili, že když jim tento svůj – často trochu provokativní až troufalý – pohled na jejich svět ukážeme na fotografiích z jejich prostředí, získáme si je svou všímavostí. A co je mnohem důležitější: teprve poté, co jim takto připomeneme pro ně psychicky neviditelné nedostatky a někdy i skryté krásy, které nedoceňují, probudí tím v sobě své vlastní problémové vidění, stejně jako potěšení z krásy svého domova.

Problémy, které nevnímáte, nemáte důvod řešit. Abyste je vůbec mohli začít řešit, musíte je zase v jejich naléhavosti uvidět. Nepřinášíme vám tedy „poznatky“, ale snažíme se vám pomoci znovu uvidět to, čeho jste si všímali jako „naivní“ děti, nebo připomenout si to, o čem věděli vaši rodiče a prarodiče. Neklademe tedy před vás text s tezemi, které jsou fotografiemi pouze názorným způsobem „ilustrovány“. Fotografie jsou pro nás jakýmsi důkazním materiálem.

Snímky vždy vážeme k určitému venkovskému regionu. Jsme přesvědčeni, že budou srozumitelné i obyvatelům jiných regionů, ale tuto jejich vazbu na konkrétní místo chápeme jednak jako klíč k pochopení původu a svérázu jednotlivých jevů, jednak jako varování, že nemusejí být bezesbýtku přenositelné nebo že jinde mohou mít jiný vzhled či odlišný zdroj.

Jak jsme tyto jevy vybírali? Hledali jsme v krajině, na vesnicích a ve venkovských městech tří regionů jednak chyby, selhání a hlouposti, ale ještě raději viditelné projevy chytrých řešení problémů, které jsou aktuální dodnes, jen se tato řešení v dobách venkovu nepříznivých mnohdy odmítala jako „nemoderní“, „zastaralá“, „pověrečná“, „nevědecká“. Pyšný městský racionalismus často tyto nápady odsouvá jako naivní, kutilské, diletantské nebo kýčové. Jako by na vynalézavost měli patent jen lidé s titulem, kteří sedí za rýsovacím prknem nebo u počítače. Městské vynálezy jsou obvykle pojaty univerzálně – a proto snadno škodí tam, kde neodpovídají místním podmínkám. Venkovské nápady jsou obvykle řešením místního problému místními prostředky, takže tam pomáhají a neškodí.

Všímáme si přitom nejenom „čistého“ – rolnického a folklorního – venkova, ale velkou pozornost věnujeme i působení chatařů, chalupářů, rekreatantů, turistů a zájemců o venkov z hlediska podnikání, skladovacích prostor, kulturních a sportovních aktivit nebo náboženských snah. Zachycujeme tím

již delší dobu probíhající hlubokou proměnu náplně venkovského života, ve kterém zemědělská produkce přestává být jednoznačnou dominantou a do jehož popředí se dostává hospodaření v krajině, obnova půdy, vody, vzduchu a života na Zemi vůbec, nabídka hojivě protiváhy vůči tlaku městské civilizace a poskytování dalších služeb příchozím odjinud. V naší zemi, kde takřka není divočina, je to právě venkov, který tyto vitální funkce doposud zajišťoval jako jakýsi svůj neplacený vedlejší úvazek. To mělo ovšem tragický důsledek: kvůli krátkozrace kořistnické podobě „hlavních“ činností nastalo takové vyplenění přírodních zdrojů a narušení ekosystémů, že jejich záchrana, obnova a trvalé udržování se stává společensky nejnaléhavějším úkolem dnešního českého venkova. I tohoto zdaleka nedobojovaného zápasu sil ničivých a hojivých si v knize všímáme.

Všechny snímky jsou z roku 2003 a pocházejí ze tří regionů. Ohromná rozmanitost českého venkova se rozhodně nedá shrnout do jednoho pomyslného „českého venkova“ jako takového. Víme, že bychom mohli podobně osobité jevy nasbírat i na Šumavě, na Jižní Moravě, na Českomoravské vrchovině, na Valašsku nebo třeba ve Slezsku. Pokud tato kniha najde své uživatele, možná vzniknou další díly z jiných regionů.

Každý z našich tří regionů je vymezen jinak. Severní Čechy – obce Růžová a Česká Kamenice a jejich okolí – byly zvoleny jako pokus zachytit některé z problémů dlouhého pohraničního pásma, jemuž němečtí expanzionisté začali říkat Sudetenland. Poprvé jsme sem oba pronikli před dvěma lety ve spojitosti s česko-německým projektem „Smíření“, kde si obyvatelé Růžové a jedné nedaleké německé vesnice vyprávěli o svých zkušenostech z války a odsunu. V průběhu práce na této knize jsme si uvědomili, že se pohybujeme převážně na území sdružení obcí Českokamenicko.

Ze všech tří regionů je tento nejhornatější, má největší zkušenost se zahraničními turisty a je nejpestřejší co do stavebního slohu i profesního složení. Naprostá většina jeho trvale žijících obyvatel jsou pováleční dosídlenci a jejich potomci. Má obce, podniky i jednotlivce již značně bohaté, ale je zde i dosti chudoby.

Jako protipól jsme za harmonické Jižní Čechy zvolili soběslavská Blata. Tento region je naopak nejvíce rovinný, na to, jaké krásy skrývá, je překvapivě málo turisticky nasycen, a co je nejnápadnější: lidová architektura je tu z velké části dílem několika málo desetiletí a tří zednických rodin. Místní obyvatelé, pouze Češi, zde žijí od nepaměti. Tato oblast má své tradiční jméno podle jedné z místních profesí: blata jsou rašeliniště a doplňkovým zdrojem příjmů místních obyvatel bylo dobývání rašeliny.

Severní i jižní z našich tří regionů mají společné to, že krajina v nich byla kdysi značně nehostinná a že její úrodnost a vůbec obyvatelnost je výsledkem mnoha staletí důmyslné, namáhavé a soustavné kultivace.

Kdesi uprostřed na pomyslné škále je druhý z regionů, kterému jsme se věnovali. Má úřední název, který si nicméně teprve nedávno zvolili sami místní obyvatelé: jde o mikroregion Chopos, který si od dvou zakladatelských obcí, Chotýšan a Postupic, vypůjčil první slabiky. Je mírně kopcovitý, ani chudý, ani bohatý. Jeho obce mají rozmanité půdorysy i sociální klima.

Severní region jsme si vymezili z hlediska kdysi imperiální geopolitiky, jižní z hlediska národopisu a střední z hlediska probouzejícího se smyslu pro regionalitu v propojené Evropě.

V celém tomto úvodu zaznívá „my“. Není to takzvaný majestátní plurál, ale realita. Jsme dva, šťastnou shodou okolností otec a syn. Starší z nás dvou píše text této knihy, mladší pro ni fotografuje. Starší se věnuje jako badatel i vysokoškolský pedagog sociální ekologii venkova, měst a médií a často spolupracuje s architekty. Po tři volební období (1993–2001) byl místopředsedou Spolku pro obnovu venkova. Mladší právě vystudoval architekturu a několik let se intenzivně věnuje fotografii. Společně jsme realizovali na fotografiích založené projekty pro urbanisty, výstavy, odborné články nebo internetové stránky (<http://forum.isu.cz>, <http://www.ideon.cz>, donedávna i <http://diskuse.hrad.cz>). Toto je naše první společná kniha.

Zaznamenávání a rozbor toho, co jsme při svých poutích krajinou viděli, zažili a promysleli, se odehrává zásadně v dialogu, který někdy nabývá podoby sporu. Není to ale „tvrzení proti tvrzení“. Klademe světu kolem sebe i sobě navzájem otázky. Naše výklady jsou míněny jako nabídka nápadů a výzva k podobnému hledání, nikoli jako „konečné řešení“ nebo dokonce nějaká nová norma.

S čím proto nechceme mít nic společného, to jsou autoritativní návodné příručky těch, kdo přesně vědí, jaké mají být na vesnici barvy, materiály, tvary, výšky, šířky a tedy i střechy, okna, kliky a nejspíš i knoflíčky u poklopce. Netvrdíme ale ani, že všechno, co je na venkově, je správně. Dovedeme být hodně ironičtí a co nám připadá hloupé, tomu se pošklebujeme. Předem se proto omlouváme těm, komu by naše obrázky nebo poznámky k nim připadaly příliš kruté, zvláště v případě, kdy – a to se nám jistě stane i v této knize – se ukáže, že se naše ironie zakládá na neporozumění nebo neznalosti. V takovém případě prosíme, abyste nám to napsali (naše e-mailové adresy jsou ecoterra@telecom.cz a krystof@typo.cz).

Berte tedy snímky a texty v této knize jako listování vaší vlastní paměti, kterou jste možná nedocenili, a proto vám ji oživujeme. Je to záznamník jednak násilných činů proti přírodě, nedomyšleností a podivností, jednak osvědčených a pozapomenutých tradic a v neposlední řadě i pozoruhodných nápadů místních obyvatel (trvalých i dočasných), které jsme na svých cestách našli. Nehodnotte a netřídte je ale rovnou na špatné a dobré, spíše o nich sami přemýšlejte. Nenapodobujte je, ale inspirujte se jimi k vlastním nápadům, které budou odpovídat vašemu místu i vašemu sousedství. Až odložíte knihu a vyjdete ven z domu, všimněte si podobných jevů ve svém okolí a kladte si otázku, proč vznikly, na co reagovaly, čeho chtěly být řešením.

Nemusíte být na to sami: v závěrečné kapitole vám nabídneme osvědčené postupy, jak do těchto na první pohled jen hravých a poněkud samotářských metod vtáhnout rodinu, děti ve školním věku, sousedy a přátele – a jak tyto postupy využít soustavněji i pro ty nejzávažnější úkoly, například když se v obci připravuje plán rozvoje nebo se zpracovává územní plán.

Tato kniha je tedy určena všem, které český venkov zajímá, ať už tam trvale žijí, jezdí tam za příbuznými nebo na rekreaci, dojíždějí tam za prací nebo

mají jeho správu v popisu své práce. Zvláště bychom byli rádi užiteční členům zastupitelstev a starostům.

Byli bychom šťastni, kdyby otázky, jež kniha svými fotografiemi a texty přináší nebo i jen naznačuje, podnítily vědce, publicisty, umělce a především studenty k hlubšímu ponoru do všech skutečných – ne jen tradovaných a fiktivních – podob takzvaného venkova. Venkovský způsob života je velké téma Evropy, možná i klíč k jejímu porozumění. O francouzském venkovu se moudře říká, že je to *France profonde*, Francie hluboká. Rádi bychom doložili, že i my máme ve všech svých – tak pozoruhodně rozrůzněných – venkovech Čechy hluboké.

PROČ JE VENKOV NEZBYTNOU SOUČÁSTÍ NAŠEHO SVĚTA

Proč vlastně investujeme do péče o hrady a zámky? Jsou kulturním dědictvím, dokladem našich národních tradic a některé jsou zdrojem příjmů. Máme jich ale možná příliš mnoho, než abychom je utáhli všechny. Ostatně když jich navštívíte několik, ty další už vám připadají všechny na jedno brdo. Leckterého člověka z města napadne: Není to s venkovem podobně jako se starým hradem? Je starobylý, občas hezký na pohled, ale natrvalo by se tam žít nedalo. Je to romantická kulisa pro volný čas. Bylo by jistě škoda ho nechat rozpadnout, ale s budoucností nemá mnoho společného. Že by se hradům vrátila jejich stará sláva, to nehrozí – a pokud na venkov pohlížíme jako na relikvii minulosti, pak ani venkov nemá šanci na comeback.

Pohlížet na venkov jako na něco, co by se mělo překonat nebo dokonce co už je dávno překonaného, to je jeden z tradičních způsobů, jakými se s ním vyrovnávali jeho nepřátelé. A že jich neměl málo. Pro křesťanské náboženství byl útočištěm pohanských pověr, pro osvícence a racionalisty baštou křesťanské víry, pro novotáře a pokrokáře vtělením zastaralosti a zpátečnictví, v očích revolucionářů i chudí venkované příliš lpěli na půdě a soukromém majetku, vědcům vadilo, že se opírá o vědou nezakázaný selský rozum, pro nacistickou totalitu měl být zdrojem očisty arijské rasy a vůdčí silou tažení na Východ, pro bolševickou totalitu byl nejzarytější odpůrcem kolektivismu...

Nestálo by za zamyšlení, že všechny tyto mocenské a ideologické kolosy jeden za druhým odcházejí – jak staré hrady – na jakousi skládku dějinných kulis, odkud není návratu, ale venkov zůstává? Že venkov vždy dokázal najít svou novou podobu v konfrontaci s každým z nich, ale nikdy se v nich nerozplynul a z každého střetu nakonec vyšel přes své zdánlivě tak tradicionalistické ustrojení obohacen o nové životní formy?

Tady by se dalo namítnout: Když je venkov tak životaschopný, přestaňme o něj pečovat a nechme jej, ať se postará sám o sebe.

Jenomže venkov nemá vitalitu divoké přírody, která by se nepochybně obešla bez člověka, případně si nějakou jeho lepší verzi za další miliony let evoluce znovu vyvinula. Venkov jsou člověkem přetvořené a v mnoha případech výrazně dotvořené ekosystémy, které s aktivní rolí člověka a také i jím pozměněných, domestikovaných rostlin a živočichů počítají a neobejdou se bez nich. Venkov je úplnější označení pro kulturní krajinu, což je pojem, který umožňuje až příliš snadno zapomenout na její obyvatele, zakladatele i udržovatele. Kulturním dědictvím ve smyslu soudobého pojetí se ve světě stává venkovská i městská krajina samozřejmě i s lidmi a se všemi jejich hmatatelnými i čistě duchovními výrazovými projevy a idejemi.

Nenahraditelnost venkova není pouze v tom, že je zdrojem obživy. Již dnes můžeme technologicky nahradit zemědělskou produkci mnoha druhů potravin, za pomoci genetiky bychom si zřejmě mohli proměnit trávicí systém tak, že už pro nás nic z přírody nebude jedlé a my překonáme ve své rozněžnělosti k živým organismům i ty nejpřísnější vegetariány. Tyto ekosystémy s člověkem však nejsou jen dovedně seřízená živá hmota: jejich bytostnou součástí je i lidský duch. To nejzákladnější, bez čeho by lidstvo přestalo být lidstvem,

je, že nikoli divočina, ve které člověk tak snadno a rychle hyne, ale právě ekosystémy s člověkem člověku umožnily žít v bezprostředním dialogu s přírodou. Ne jako její konzument, uživatel ani obyvatel, ale jako hospodář a spolutvůrce. Tento život v dotyku se skutečností člověka obnovuje a je mu útočištěm a novým východiskem v době nejhlubších krizí, od válek přes mory a civilizační choroby po drogy. Aby v této zároveň lidské a přírodní skutečnosti mohl žít, nemusí se nejprve všemu v mocensky manipulovaných školách naučit nazpaměť a nemusí se upsat žádné ideologii, ani té, která je vepsána do podoby techniky a budí dojem neutrálnosti, objektivnosti a vtěleného pokroku: venkovské prostředí, který nebylo lidmi dobyt, ale zodpovědně spoluutvářeno, bylo pro ně v zásadě čitelné, obyvatelné a uživatelné i v dobách, kdy jim byla škola a věda nepřístupná. Při jakékoli přírodní nebo vojenské katastrofě, která by přerušila chod škol a vědy, by venkov byl schopen žít dál bez toho, že by dílem propadl panice, dílem upadl do barbarství.

Městský způsob života se dá chápat jako dějinné pokušení tuto hlubokou – a úspěšnou! – zkušenost dělného partnerství všech lidí s přírodou zradit a přenést „lepší část lidstva“ do umělého ráje, jehož podmínky si samo nastaví a kdykoli podle chuti změní. Tento svět-inkubátor měl být zvenčí krměn a obstaráván „horší částí lidstva“ – otroky, válečnými zajatci, pohany, nevěřícími, proletariátem, nižšími rasami, obyvateli kolonií a... venkovany.

Občasné návraty na venkov chápala antická nebo rokoková zlatá mládež jako skvělý piknik. Romantici se zamilovali do venkovského lidu, protože jako první rozpoznali, že má své vlastní, silné umění – a Umění, to bylo pro romantismus tím pravým vtělením božství. Chtěli národ léčit venkovem (svou ideou venkova) – a venkov národem (svou ideou národa), obojí pokud možno pod jejich taktovkou. Prvorepublikoví trampové si stavěli své srubové kolonie mimo vesnice, neboť kontakt s reálným venkovským životem by jim narušil rodokapsovou iluzi, ve které se snoubily dětinské rekonstrukce dvou ve skutečnosti tak zneprátených světů, domorodých Indiánů a dobytelských bílých kovbojů. Dnes nejdén „ekolog“ přichází na venkov proto, aby tu levněji než ve městě přehlušoval svou úzkost a ukájel svou hypochondrii pěstováním „zdravé“ výživy – a cítí se dotčen, když se místní venkované nedávají od něho poučovat a nestává se jejich uctívaným guru. Byly a jsou to často hodně pokřivené, nevědomě sobecké lásky lidí z měst, které se upínaly a upínají k venkovu a k přírodě.

Také lze říci, že venkov bývá často místem úniku. Co nejvíc prvků městského způsobu oddělování se od přírody má venkov proměnit v zelenou kulisu pro život ve *splendid isolation*. S venkovem nemají a nechtějí mít nic společného kolonie texasských domů až veledomů obehnaných neprůhlednými ploty. Tyto rakovinné útvary nemají ale nic společného ani s městem, protože jim chybí základní městotvorné funkce počínaje veřejným prostorem: jsou to vlastně pokusy o život jakoby v mediálních seriálech, spolu s těmi, kdo se oddali podobnému snu a žijí své paralelní životy – sobecky individualistické a přitom stejné až k zaměnitelnosti – na místě, které si nezvolili, ale jež jim vybral a „zainvestoval“ developer a podle katalogu postavil „architekt“. Pěší pohyb a s ním i možnost neformálního setkávání jsou zde minimalizovány, nákupy se vozí

1 V 70. letech v městě Portlandu v Oregonu odhadovali, že by mohli snížit spotřebu benzínu o 5 % na základě oživení tradice místního hokynářství. Právě takovéto nápady jsou základem pro obnovování místního společenství. Zónování a územní plánování může poskytnout provázaný soubor tržních podnětů, které by podporovaly prostorové shlukování domů, zaměstnaneckých míst a možností nakupování, jak už se to děje v hustších a homogennějších městech v Kanadě. Bonusy a „malusy“ (negativní body) za hustotu osídlení se mohou vztahovat k blízkosti vůči dopravním koridorům a od 50. let napomáhaly řídit takřka celou výstavbu Toronta tak, aby se udržela v pásmu pěti minut chůze od metra nebo příměstské dráhy. (...)

Rozumné územní plánování by vymýtilo mnoho zbytečných jízd díky tomu, že by se hlavní místa, kam lidé chodí, ocitla ve vzdálenostech dostupných pro pěší. Přitom developéři, kteří si takto počínají, mají na trhu úspěchy. V mnoha oblastech Spojených států však místní zákony nedovolují podobné seskupování a trvají na dodržování zastaralých pravidel zónování, jejichž původním záměrem bylo (jak to kdysi vyjádřil Nejvyšší soud v klíčovém rozhodnutí z roku 1927) „dosíci toho, aby prasata nelezla do salonu“. Současné zónování většinou prosazuje zásady užívání pozemků, které maximalizují vzdálenost a rozptýlení, zakazují blízkost a hustotu, prostorově od sebe oddělují jednotlivé funkce a příjmové hladiny a vyžadují všeobecnou automobilovou dopravu na širokých, technicky dokonalých silnicích. Ačkoli toto zónování bylo kdysi navrženo proto, aby se zvýšila pohoda a lidé se chránili před znečištěním vzduchu, nyní každé místo znečišťuje a činí je nákladným a neobyvatelným.

Nájmy a daně pojaté tak, že podporují prostorově rozptýlená předměstí, jsou další dlouhodobou příčinou rozlezlé chaotické zástavby (*sprawl*). Zvláště po roce 1945, kdy byly tyto principy posíleny dotováním automobilů a silnic, vyvolaly exodus obyvatel

USA na předměstí. Předměstí tak na sebe strhla po roce 1970 asi 86 % celonárodního růstu. Evropa se této decentralizaci většinou dokázala vyhnout a nyní má čtyřnásobnou hustotu městských center. V Evropě se 40 až 50 % cest vykoná pěšky nebo na kole a asi 10 % hromadnou dopravou – v Americe je to 87 % automobilem a 3 % hromadnou dopravou. Chaotická zástavba ve Spojených státech způsobuje ohromující náklady. (...)

Dobrým startem pro nápravu těchto nákladných deformací by bylo dovést developery k tomu, aby převzali náklady, kterými zatěžují místní společenství. Dalším krokem mohou být „lokalizované hypotéky“, jež by umožnily těm, kdo si koupí dům, získat úsporu ve výši ceny automobilu, který už nebudou potřebovat na dojíždění do práce. (...)

Když se za chaotickou zástavbu bude muset platit, dále se tím zvýší tržní výhody projektování v duchu Nového urbanismu (New Urbanist design), které se místo chaotického rozlézání snaží umisťovat lokality, ve kterých lidé žijí, pracují, nakupují a baví se do pětiminutové pěší vzdálenosti od sebe. To je struktura vyskytující se po celém světě v těch lidských sídlech, která vyrostla organickým způsobem. Prostorové uspořádání, které je vlídné k chodci, obnovuje místní společenství. Jak to vysvětluje Alan Durning ze Severozápadní environmentální hlídky: „Většina lidí si myslí, že alternativou k automobilům je lepší hromadná doprava – ve skutečnosti jsou to lepší sousedské vztahy v městské čtvrti.“ *Hawken, P., Lovins, A., Lovinsová, L. Hunter: Přírodní kapitalismus*, str. 66–68.

z dalekého hypermarketu a auto projede vraty až do garáže, z níž je vstup do domu. Je to model přenesený zpoza oceánu, ze země, ve které už bylo široce rozpoznáno, jak je sociálně zhoubný, a kde se intenzivně hledají nové cesty (také bychom mohli říci: kde pracně lépe z jednotlivých střípků model tradičního evropského venkova). ▮

Venkov samozřejmě není zárukou doteku se skutečností. Kdo se od ní odvrací, dokáže to i venkově. Je tu však přesto zásadní rozdíl: město je nejsilněji determinováno městskou civilizací, potom dějinami a teprve pak přijde na řadu podmíněnost přírodním kontextem (a město si zakládá na tom, že právě na něm je co nejvíc nezávislé), kdežto venkov je takový způsob bytí v krajině, který přijímá tuto danost a snaží se z ní vytěžit materiály, energii i jejího ducha. Venkov je tvůrčím přečtením krajiny, přečtením, které do ní připisuje další kapitolu. Venkov však nemá dějiny, jakkoli s ním zmítají a občas do nich vstupuje, a dokáže být nezávislý na civilizaci, i když je jejím podložím a nadále ji významně spoluutváří.

Kdybychom to shrnuli do formulky, pak by se dalo říci: venkov umí být co nejvíc nezávislý na civilizaci a kultuře, město chce být co nejvíc nezávislé na přírodě. Tyto dva vyhocené způsoby bytí není šťastné slévat do jednoho obojkého mezistavu a už vůbec ne posouvat jen k jednomu z těchto dvou pólů.

České chatařství a chalupářství stejně jako hromadné dojíždění venkovanů do měst za prací, vzděláním a zábavou nejsou kulturní kuriozitou ani podivným provizoriem, jak nám se to snažili nakukat rozlícení bijci měšťáků za totality, ale výrazem toho, že je-li něco takového jako česká národní povaha, pak k ní patří schopnost a často i chuť pobývat zároveň v obou těchto světech a jeden doplňovat druhým.

Jsou dvě modality lidství, svým způsobem něco jako žena a muž. Jungova verze psychoanalýzy říká, že v každé ženě je nevědomý protipól mužství a v každém muži zase ženství. Je možné, že venkovské a městské bytí jsou podobně komplementární stránky způsobu pobývání lidí ve světě.

Region: Českokamenicko

Jsou země – bohaté, krásné, demokratické a co si jen můžete přát –, kde když někde po silnici dojedete a chtěli byste si vyjít do volné krajiny, zjistíte, že to nejde. Je sice volná, ale jen pro někoho. Kam se podíváte, tam to někomu určitěmu patří. A ten někdo si nepřeje, abyste mu tam chodili, lehalí si, kde vás napadne, ulevovali si, milovali se, meditovali, přespávali nebo dokonce sbírali houby a lesní ovoce.

Je pravda, že plochy, které někomu patří, bývají v těchto – v očích českého poutníka nehostinných – cizích zemích nejenom označené nebo ohrazené, ale také mnohem víc pečované. Tam nevidíte daleko v polích od statků zemědělské stroje s jednotnou – rezavou – barevností, u nichž není zřejmé, zda jsou ještě pojízdné, nebo už ne. Za tento pořádek se ale něčím platí.

Tak v Německu nebo v Rakousku se vinou do polí místo našich rozjezděných polních cest lákavé úzké silničky s dokonalým asfaltovým povrchem, ale často u nich bývá jiná tabulka než ta s názvem obce: stojí na ní jméno rodiny, která na druhém konci sídlí, tedy rodové jméno usedlosti. Tak si teprve možná uvědomíte, že i četné zeměpisné názvy u nás mají svůj původ ve jménu majitele, počínaje třeba Karlštejnem nebo Odolena Vodou. Ve Francii nebo v Anglii vás možná nadchnou malebné pruhy tmavozelených keřů mezi jednotlivými světlými pastvinami – avšak při pohledu zblízka zjistíte, že to nejsou naše zbytky mezí, jimiž se dá snadno prolézt, ale neprostupné, často pichlavé živé ploty.

K českému venkovu patřily kdysi společné pozemky, zejména pro pastvu dobytka, o který se staral obecní pasák, jenž bydlel v obecní pastoušce. Soukromé vlastnictví bylo jinak nedotknutelné, ale z Ladových obrázků známe postavu babky, která si nedala les vzít, i když ji za to panský hajný proháněl. Jánošiči všeho druhu mají u nás svou nehynoucí oblibu. Kdekdo se po válce cítil sabotérem, ne-li partyzánem, protože mu nenáviděný režim protektorátu dával jakési mravní právo na zlodějnu. Totalitární kolektivismus po komunistickém puči v roce 1948 (jeho vítězové mu říkali Vítězný Únor) proklel soukromé vlastnictví jako zdroj všeho zla ve společnosti a vyzval ty, co mají málo, aby si brali od těch, co mají hodně, od „továrníků“ a „kulaků“. Toto revoluční blouznění našťastí netrvalo dlouho, podobně jako předchozí více nebo méně násilné vlny – pobělohorské konfiskace majetku evangelíků, kteří se nevzdali svého náboženství, josefinské zábory kostelů a klášterů ve jménu „osvícenství“, pozemková reforma majetku šlechty a církve po první světové válce, nacistická „arizace“ židovského majetku, vpád Rabovacích gard do ještě teplých postelí a chlévů právě vyhnaných Němců po druhé světové válce...

Když se tedy na českém venkovu můžeme vydat takřka kteroukoli z cest v krajině, je to sice mimořádný dar a slast, za které také ale platíme například tím, že si těchto cest mnohdy místní lidé neváží, zanedbávají je nebo vysloveně nechávají chátrat. Máme v sobě jakousi fiktivní vzpomínku na „prvotní komunismus“, jak nám ji jako posthypnotickou sugesci vštípila socialistická historická pavěda. Nemá-li cesta za sebou soukromého majitele ani zdravé společenství, které ji udržuje, stává se zanedlouho podivným torzem a často němou výčitkou. ■

■ Všude tam, kde se člověk pohybuje v krajině, vytvářejí se následkem zvyku určité cesty a tyto prošlapané cesty se ukazují být mnohem pohodlnějším pojitkem než neproražené plochy mezi nimi. Takovéto prošlapané cesty nejsou až v lidském světě. Zná je i zvíře. Jsou to známé divoké stezky a zoologové uvádějí, že v původní krajině se vyskytovaly často po staletí nezměněné stezky, po nichž se pohybovaly generace zvířat. I člověk na ně naráží: když se chce pohybovat pralesem, brzo přijde na stezky, které vyšlapali hroši nebo sloni.

I ve světě člověka pozorujeme, jak se vytvářejí nové cesty, když například při nové výstavbě vznikají i nové dopravní potřeby. Novostavba na nějakém novém místě ještě ani nestojí a stačí, aby uběhlo jen pár týdnů, a vytvoří se zcela určité stezky, na kterých je vyšlapaná tráva, takže řemeslníci mohou jen ohraničit takto viditelné cesty, a uchránit tak travnaté plochy mezi nimi. Je to jakýsi systém tepen, ve kterém se uskutečňují potřebné denní pochůzky a z něhož se dají vyčíst strukturální vztahy jednotlivých pracovních funkcí. A tak je celý svět – pokud je obydlený člověkem – prostoupen takovýmto systémem přepravních vztahů, sítí cest a silnic. V jeho nejpůvodnější formě ho nacházíme v podobě četných zkratk v lese.

Takovéto cesty se nikdy nevytvářejí záměrně. Vznikají tím, že se po nich chodí. Tam, kudy projde jen jednou nějaký jedinec, zřejmě ještě cesta nevzniká. Když však kráčí nějakým dosud neproraženým směrem, vychází přitom zpravidla z nějakého častěji se opakujícího vychodiska, ze svého domu nebo vesnice, a jde zase do nějakého typicky se opakujícího cíle, k jiné vsi nebo na místo své práce. Tam, kde šel někdo víceméně nevědomě tou nejpohodlnější cestou, následují ho i další, kteří však opravují neobratnosti, jichž se ten před nimi mohl dopustit, čímž vytvářejí tu nevhodnější cestu. Tak brzy vznikají preferované spojovací

linie, jimž se díky tomu, že jsou prošlápnuté, dá brzo přednost před neprošlapanými.

Jednou proražená cesta k sobě brzo začne přitahovat dopravu a tu vede vzniklým úloží. Jak však doprava narůstá, přibývá i nároků na cestu. Brzo už nepostačí v té podobě, v jaké se vytvořila chůzí (nebo jízdou), nýbrž vyžaduje umělou výstavbu. Z cesty se stává silnice, přičemž formy výstavby se mění se stavem techniky. Tím se silnice stále více odděluje od původní těsné vazby na krajinu, libovolně zasahuje do krajiny a podrobuje ji

1 Lesem jako od Mařáka vedla kdysi úvozová cesta. Kdybychom poodstoupili o pár kroků dozadu a záběr nejméně o jednu tolik rozšířili, uviděli bychom, že jde vlastně o někdejší rozcestí dvou úvozových cest, vyrážejících z jednoho místa silnice. Ta druhá cesta má dokonce jednu stěnu zpevněnu kamennou zídou. Ačkoli dílu zkázy vévodí hned u silnice tabulka hrozící pokutou za nepovolenou skládku, pravděpodobně místní občané – ale možná i někdo z větší dálky – se rozhodli využít tohoto ideálního úložiště, a ušetřit tak na dopravě a úložném.

Hluboký zářez úvozu vede ze silnice na pole. Lidé, zvířata a povozy zde opouštěli veřejnou komunikaci mezi obcemi a vstupovali do prostoru o něco méně veřejného, který buď byl průjezdný, nebo končil na něčí polnosti nebo louce. To, že byla cesta zakrojena do terénu, mělo své několikeré přednosti:

překonalo se snáze krátké prudké stoupání, dobytek tudy trefil lépe domů, v létě zde byl stín, v zimě byla cesta chráněná před vichřicí. Pokud byly úvozy vedeny ve svahu správně, tedy spíše po vrstevnici než po spádnicí, stávaly se jednou z četných protierozních zábran. Tím jednak bránily úniku ornice a znečišťování silnic a toků, jednak zvyšovaly schopnost krajiny zadržovat a pomaleji vypouštět dešťovou vodu. Jak je to životně důležité, to jsme poznali při velkých povodních v letech 1997 a 2002.

Mnohonásobnost příznivých efektů skrytá v jedné jediné bytosti nebo výtvaru je jedním z ekologických principů, kterým se příroda řídí vždy a člověk tehdy, pokud je moudrý.

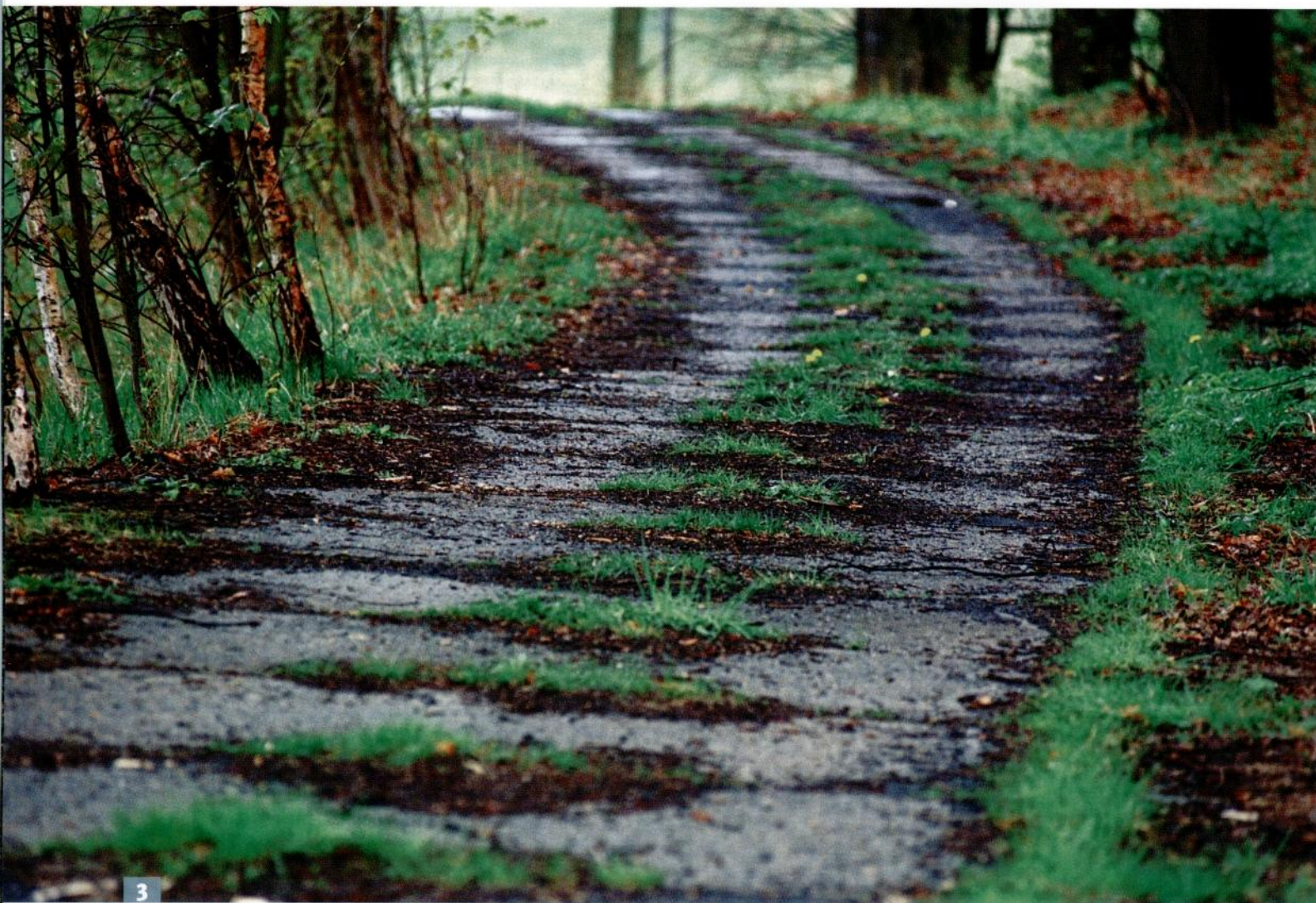
Úvoz měl v místech se spádem často hluboké vyjeté koleje a zásadní potíží bylo potkávání dvou povozů. Přitom zasypat úvoz a úpravu dokončit vrstvou ornice by už byla hodně nákladná stavba. A tak se na mnoha místech setkáváme s nechutným jevem, kdy se úvoz přestane užívat a souběžně s ním se vede po poli nebo louce další cesta. Protože je ale nezpevněná a neodvodněná, snadno se rozjezdí, zvláště pak těžkými traktory. Zemědělec, ze kterého se stal za kolektivismu námezdní dělník v pracovní době od do a bez zodpovědnosti za půdu, tak někdy vyjezdí postupně i několik stop. Ty se v novém ročním cyklu rozorají, zasejí – a znovu rozjezdí. Čechy tak dostávají atmosféru Sibíře.

2 V původním úvozu pak postupně rozbují nálety. Je to ale pořád o něco lepší verze než zavážka odpadů – příroda tu vlastně vytváří cosi, co krajinní ekologové vymysleli jako jakousi poslední záchranu pro vyholenou krajinu bez lesů, remízků a mezí: liniový prvek v takzvaném *územním systému*

tvárné vůli člověka. Tak se člověk prokazuje jako vládce přírody. Ve stejné původním smyslu, jako je člověk stavitelem domů, je i stavitelem silnic. A v tom je podstatný rozdíl oproti zvířeti: jak jsme řekli, i zvíře má své stezky, ale až člověk buduje plánovitě své silnice. *Bollnow, O. F.: Mensch und Raum, str. 97–99.*

2 Lidé se netouvali dnešním způsobem za všech dob stejně. Řemeslnický učedník ze zaniklých časů na vandru nebo potulný žák se netouvali v našem smyslu slova. Táhl do dálek, aby se tam učili, což bylo dozajista spjato s jistou slastí z dobrodružství, a aby poznávali svět. Šli také pěšky, protože to bylo nejjednodušší a protože jejich prostředky jim nic jiného nedovolovaly. Toulání v dnešním smyslu, kvůli němu samému, je až výsledkem moderní kritiky kultury. Jako první je objevila romantika a až „tažní ptáci“ na počátku 20. století je proměnili ve způsob života. (...)

3

Moderní dálnice je pro toulání nevhodná. Dálnice jsou pěším uzavřeny (...). Člověk, který se toulá, užívá tišší, méně dopravně zatížené cesty a dává přednost pěším cestám, které ho zároveň přivádějí hlouběji do lůna krajiny. V této spojitosti se začalo s budováním cest pro turisty (...).

Na toulku se nejde proto, aby se co nejrychleji dosáhlo určitého cíle, ale pro ni samu. Je účelem sama v sobě. (...) S bezcílností souvisí i to, že tulák nemá naspěch. Zastaví se, aby se osvěžil vyhlídkou nebo nějakým pohledem, a kdykoli se může zastavit a tiše pozorovat. Někdy i zůstane bez jakéhokoli vnějšího podnětu stát jen proto, že se právě

ekologické stability (možná znáte i to nehezské slangové „slovo“ *úses*, které je zkratkou). Přírozené stanoviště ptactva, drobného zvířectva a hmyzu zde spolu s druhově bohatou vegetací vytvářejí jakousi paměť krajiny a zdroj její obnovy.

Trapné ale je, když se tento jev dopustí tam, kde byl úvoz určen jako cesta i pro vítané – pro celý kraj tak hospodářsky přínosné – turisty, jako tomu je při výstupu na Zámecký vrch u České Kamenice. Turistická značka svědčí o tom, že se mělkým úvozem ještě nedávno chodilo.

Nezapomeňme, že jsme v pohraničí, v severovýchodní větvi takzvaných Sudet. Původní hospodáři, v úhrnu převážně Němci, ale samozřejmě i místní tu menšina tu i většina Čechů, vytvářeli důmyslnou síť cest, která do značné míry sloužila právě turistům. Venkovan chodí za vzdálenými cíli, když jde za prací, na trh nebo na pouť. Procházka je však městský vynález. Městský člověk korzující po městě „loví lidi“, když se potuluje lesy a horami, „loví zdraví“. Někdy jde podle mapy za přesně vytyčenými cíli, někdy se

však rád dává věst šťastnou náhodou, dalekými výhledy, setkáními a pozváním. Česká krajina tento typ hledání formou nikoli soustavné probírky, ale náhodného brouzdání, jaký ospravedlnil mezi knihovníky a informatiky až internet, díky své otevřenosti nabízela dávno před tímto vynálezem v míře obzvlášť hojně. **2**

Demokracie se neobejde bez veřejných prostor, které tolerují svobodné vyjadřování a jednání (a v neposlední řadě umožňují i překvapení a vznik nového). Česká krajina nabízela svébytný druh veřejného prostoru: mohli bychom říci, že to byla jakási krajinná demokracie.

Není divu, že totalitní režim to nemohl snést. První velké vystěhovávání na českém venkově nastalo ve 20. století kvůli výcvikovým nebo koncentračním táborem za nacistů. Po poválečném puči byly hranice se sousedními zeměmi obehnané ostnatými dráty, a to nejen když šlo o ty sousedy, kteří byli prohlášeni za úhlavní nepřátele, ale i o ty, s nimiž jsme měli být spoutáni přátelstvím na věčné časy. Mezi těmito dvěma světy pak panovala takřka dokonalá symetrie protikladů. My jsme žili údajně na straně tábora míru, ti naproti byli prý váleční štváči. Hranice byly proto z naší strany lemovány po zuby ozbrojenými posádkami a z místních lidí se měli stát – a často také stávali – čiperní udavači. Četné příhraniční pozemky a celá polesí a někdy i vesnice přestaly být obývány a obdělávány, protože se staly výcvikovým prostorem nebo hraničním pásmem. Tam byly hlavním dopravním prostředkem obrněné vozy a tanky. Tomu odpovídaly stavby cest z betonových panelů.

3 Někde pak místní zemědělci blíže do vnitrozemí tuto metodu využili i tam, kde šlo jen o jejich civilní traktory a jejich soudružské pohodlí. Takto „lákavě“ začíná značený turistický výstup na Pastevní vrch nad obcí Růžová. Stavitelé této cesty si přitom ani neuvědomili, jak násilnické tvarosloví to vnáší do české krajiny.

Nejvznešenějším způsobem pěšího pohybu krajinou byla pouť. Člověk se vydával do místa, kde bylo větší zahuštění svatosti. Motivy pohanské – jako božstvo vnímaný vrch, mohutný strom nebo pramen vody – se tu prolínaly s pozdějšími interpretacemi křesťanskými. Svaté obrazy souvisely s tím, že rodný kraj byl pro místní obyvatele zároveň jakýmsi záznamníkem připomínek dějů kdysi proběhnuvších: úderů blesků, cestovních neštěstí, zbloudění i zázračného nalezení nebo uzdravení. **3**

Velký smysl měla už sama cesta ke svatým místům: byla vnitřní přípravou, její únavnost očišťovala, byla obětí přinesenou svatému místu. Hodně znamenal i pohled na toto místo, které mívalo svou výrazovou sílu a někdy bylo i zkrášlováno uměleckými díly, až po různé Svaté Hory. Nejmocnější však byl dotyk relikvie, který byl v místním společenství spojen s natolik silnou vírou, že dotek měl reálnou sílu obracet a léčit.

Tento druh zbožnosti se někdy až příliš snadno odvrhuje jako pobožnost-kářství. Své nejbližší však také milujeme nejenom jdouce za nimi a vzhlížejíce k nim, ale dotýkající se jich. Pohlazení, povzbuzení, podepření, nápravný hmat, léčivá masáž... Snad každý známe ze zkušenosti doteky milované osoby nebo lékaře-osobnosti, které v sobě měly hojivou sílu.

ponořil do svých myšlenek. Tulák má vždy blízko ke snění. (...)

Silnice je vedena uměle. (...) Vyrovnává jí se nerovnosti povrchu země, odstraňuje se z cesty překážky. (...) Jakožto technické dílo se silnice z přírody vyčleňuje ostře vymezenou hranicí. Povrch silnice odděluje nohy od půdy. Ostře se rýsuje okraj silnice: to, co je za ním, je pro toho, kdo silnici používá, jiný svět, od něho jakousi skleněnou stěnou oddělený pouhý výhled, který se stoupající jízdou rychle vybledává a mění se v pouhé panorama.

Turistická stezka je v tom všem pravý opak. Nechce dosahovat svého cíle nejkratší cestou. Vine se krajinou, vyhne se překážce a tulí se ke krajinným tvarům tam, kde by je stavitel silnic svým rozhodným zásahem znásilnil. Půda tu není uměle pojednána. Leda že se pohodí pár kamenů, aby se přes promáčené místo dalo přejít suchou nohou, nebo se přes potok položí lávka. Proto se ten, kdo se toulá, musí půdě přizpůsobovat. Nemůže už jít rovnoměrným krokem, rytmicky, jako při pochodování. (...)

Toulka je forma, kterou se člověk pokouší prolomit nadměrnou účelovost svého bytí. Dalo by se klidně říci, že je to únik: člověk se vydává na toulku, protože vyráží ze stísnění městy a z chvatu civilizačního bytí. *Bollnow, O. F.: Mensch und Raum, str. 110–117.*

3 Není pochyby o tom, že v našich zemích mocným impulsem pro rozvoj figurálního sochařství byla až protireformace. Husitství ani reformační luterství a puritánský kalvinismus 16. století nebyly stavění „model“ nakloněny: vycházely z biblického zákazu klanění se obrazům a v každém zobrazení světce viděly hned modlářství.

To je také asi jedna z příčin, proč k nejstarším kamenným památkám patří tzv. boží muka (Marterl): sloupky nebo pilíře ukončené kaplicemi, lucernami, sanktuáři nebo

prostými hlavicemi, do jejichž vrcholu býval vetknut kovový kříž nebo je korunoval kříž kamenný. Důvody, pro něž byly v průběhu minulých staletí zřizovány, jsou různé. Antonín Tomíček zastával názor, že boží muka byla vztyčována na křižovatkách, v místech hromadných pohřbů lidí zemřelých bez posledního pomazání nebo v místech, kde byly kopány hroby sebevrahům a lidem neznámého náboženství. Někteří němečtí badatelé hledali dokonce souvislost s normanskými světly nad hroby zemřelých a přisuzovali jim podobný význam jako smírčím křížům, vztyčovaným v místech, kde se stala vražda či někdo nešťastně zahynul. Josef Brož,

4 Podél silnice mezi Chříbskou a Rynarticemi jsme našli několik takovýchto rámu vytesaných do pískovce, které kdysi jistě nesly svaté obrazy. Nás jako děti audiovizuální kultury by asi víc oslovily ony obrazy, které tu už nejsou. V každém případě však vezmeme na vědomí, že zde nacházíme v krajině stopy po jiném druhu duchovnosti, který byl odsunut do pozadí, ale spoluvytvářel základy našeho domova v našem dětství. Ochraňujme tato znamení, i když nenesou oficiální označení státem chráněné památky. Pokud z nich na vás nic svatého ani ozdravného nevyzařuje, dopřejte to těm, kdo mají to štěstí.

5 Nedaleko polozasypaného úvozu je vjezd na pole, který je jakýmsi malým skalním chrámem. Každé místo přechodu je ve všech mýtech plné napětí: vchod, vjezd, brána, lávka nebo most mohou být přechodem z dobrého v horší nebo ze špatného v lepší. Co je za nimi, není předem dáno. Symbolizují zkoušku, přechod z jednoho životního stádia do jiného, včetně počátku života nebo jeho konce.

Když sedlák vstupoval na pole, šel na místo obživy – nebo také nezdaru a neúrody. Proto se někdy u polní kapličky pokřížoval. To byl zvyk oficiálním křesťanstvím schvalovaný. Z doby hluboko před příchodem křesťanství však pochází zvyk, kdy byl vjezd na pole nejen díky proříznutí pískovce učiněn pohodlnějším, ale navíc pojat jako žehnající slavobrána. V tom se křesťanský sedlák neodchýlil od svých dávných pohanských předků. Bez tohoto magického myšlení by ostatně křesťanství venkovanům moc neříkalo. Přečetli si je právě takto, jako další rozvíjení svých nejhlubších zkušeností – a proto je mohli tak vřele přijmout. **4**

Do pískovce vytesaný vjezd na pole je svědkem toho, že i cesta na pole byla svátostným činem – nikoli ovšem svátkem ve smyslu „volna“ nebo „prázdná“, ale naopak ve smyslu svatosti a jejího naplnění.

národopisný pracovník z Plzeňska, dospěl také k názoru, že hlavním podnětem zřizování božích muk byly nešťastné události nebo poděkování za vyvážnutí z nebezpečí či za odvrácení neštěstí (ex vota). *Scheybal J. V., Scheybalová, Jana: Umění lidových tesařů, kameníků a sochařů v Severních Čechách, str. 210.*

4 Nejrozsáhlejší skupinou magických akcí, jak odvalit od sebe neštěstí a dorážení démonů, jsou akce, které mají démonům zabránit v přístupu nebo je vypudit. Zábrany proti nim mohou být povahy konkrétní i pomyslné a archaičtí lidé užívali bezpočet prostředků. Bariérou proti nim může být třeba balvan v cestě nebo zával kamenů v hrobě, kouř, trnové větvičky nebo vůbec cokoli ostrého neb pichlavého, rouška přes obličej při svatebním obřadu, ale i rozsypaný mák, přes nějž démon nepřejde, dokud ho všechen nevysbírá. Účinnou překážkou se mohou stát i kousky železa na dveřích. (...) I pomyslná hranice světla pochodně nebo vatry a vše, co obkružuje, lhostejno, zda šňůra, plot nebo jen uzavřený kruh obchůzky nebo objížďky domu či polí, vyoraná brázda kolem vsi, tvoří bariéru proti zlému. *Smetánka, Z.: Legenda o Ostojovi, str. 203–204.*

NÁVRAT KAMENE DO ŽIVOTA

Byly doby, kdy velká část našeho venkova bydlela ve stavbách, které byly zčásti nebo celé z hlíny nebo ze dřeva a měly střechy pokryté slaměnými došky nebo dřevěnými šindely. Tato výstavba se postupně ocitala v několikerém ohni, doslova i přeneseně. Tlak byl zejména na to, aby komíny byly zděné a střešní krytina nehořlavá. Požadovala to vrchnost ve svých předpisech, jež se snažily omezovat požáry. **5**

Později se k těmto tlakům připojili z jedné strany výrobci cihel a střešních tašek, z druhé strany pojišťovny. Hliněným stavbám se zase vytýkalo, že nevydrží záplavy.

Největší tlak ovšem přinesly posměšné „nálepky“, které staré lepenice a dřevěnice učinily symbolem zaostalosti. Ze stejných důvodů – ve jménu Hygieny, Osvěty a Pokroku – přišel venkov o své vynálezy na poli úspor energie, totiž o malá okénka, využívání živočišného tepla z chléva nebo o tepelné izolační vlastnosti slámy kombinované s hlínou.

Kamenné venkovské domy jsou tedy do jisté míry výsledkem vlivu měst a jejich standardů, respektive snahy venkova vyrovnat se v tomto ohledu městu. Něco jiného je ale široké užití kamene tam, kde ho byl dostatek, pro hospodářské stavby a drobnou krajinnou architekturu. Stodoly, sýpky, špejchary, branky, schůdky, můstky, zídky, tarasy kolem cest a polí, studánky, boží muka, kapličky... Nikdo by pro ně v kamenitém kraji nevozil kámen odjinud (naopak tarasy byly často místem, kam se odkládal kámen vyoraný při polních pracích) – a protože místní stavební kámen bývá jednoho druhu a jedné barevnosti, stává se, že stejné základní barevné ladění mívá v jednom a tomtéž regionu „malý“ venkovský svět i vznosné stavby „velkého“ světa světské a církevní moci. Venkovské opracování kamene bývá měkčí. Kámen, který dosloužil nebo zrovna není potřeba, se na vesnici nechá ležet někde na hromadě, kde se posléze potáhne jedovatě zeleným mechem, ale když přijde jeho čas, zase vstupuje do života, nijak nepoškozen, naopak se zajímavou patinou. Na slušném venkově se staré věci nevyhazují, ale čekají na svou novou šanci, na jakousi kulturní recyklaci, kámen pod širým nebem, bidla na stojato, prkna přikrytá stříškou.

6 Beton zábradlí přes můstek, kov navazujícího trubkového zábradlí, tvrdý kámen patníků i měkký kámen potoční navigace zde – zčásti díky patině času – vytvořily jeden propojený, účelný celek.

Regulace potoků – často v podobě kaskády nízkých jezů – byla rozšířenou součástí bývalých Sudet. Potoky v obci a podél silnic byly zanořeny dostatečně hluboko, aby pojaly i větší vodu. Jezy zvlhčovaly vzduch a postupovaly ho jemným šumem. Můstky se opakovaly v hustém rytmu, čímž se krajina posouvala od venkovské blíže k městské. Také zábradlí kolem potoka dodává silnici více městský ráz. Kde to šířka ulice dovolovala, byl tok se zábradlím lemován ještě chodníkem. Takzvané Sudety byly vlastně silně urbanizovanou krajinou. Ulicové vesnice často spojitě přecházely jedna do druhé a nebyly odděleny pro střední Čechy typickou přerývkou zeleně.

5 V časech, kdy se vařilo na otevřeném ohni v černé kuchyni a komínům nebyla vždy věnována náležitá pozornost, kdy se svítilo loučemi a jen zřídka drahými svíčkami, byl oheň stálou hrozbou. Nevím, zda přísný státní zákaz dřevěných staveb z roku 1816, který vycházel z protipožárních opatření, byl všude dodržován. Jisté je, že brzy se na venkově rozšířil zvyk stavět z kamene. Konstrukčně náročnější stavba podle plánu trvala déle a vyžadovala větší náklady. Nicméně nové budovy bývaly vesměs prostornější, což bylo v době velkého populačního růstu v první polovině 19. století velmi důležité. *Petráň, J.: Příběh Ouběnic, str. 96.*

Souviselo to s tím, že zemědělské a lesnické zdroje obživy tu byly doplňovány – většinou vodou poháněnými – textilkami nebo sklárnami, takže místo čistých rolníků se typičtějším obyvateli stávali – v zemědělském i dělnickém světě zároveň žijící – kovozezemědělci. Sevřenější údolí horských a podhorských toků jako by měla dohled nad rozměrem továren, takže ty si tu jednak udržovaly jistý velikostní formát, jednak se neroztahovaly chobotnicovitě do typické příměstské periferie, plýtvající prostorem a oslabující sociální kontrolu.

7 Je šťastným jevem, že když za povodní v roce 2002 některé z těchto zdánlivě zkrocených potoků zdivočely tak, že roztrhaly starou, místy již poněkud potrhanou kamennou navigaci, zaměstnanci povodí nenahradili stržené obložení betonem, ale vrátili se ke kameni.

Na domě vlevo ještě vidíme osekanou omítku ukazující, kam až sahala voda, dům vpravo už stihl omítku novou. Zvláště milé je, že obnovili i pěší lávku, byť je vzdálena jen pár kroků od silničního mostu. Domáci se tak nepodřizuje projíždějícímu. Obnovený cit pro kámen je příznakem toho, že se navrací i smysl pro místní zdroje a místní ráz. Naopak tam, kde kámen nahrazují něčím jiným, bývá to varovný příznak.

Potěšitelné je, že kámen vrací do života stejně tak trvalí obyvatelé jako místní chalupáři, tedy příchozí z měst. V Růžové kdekdo zpod kopřiv vyhrabává trhem náhle zhodnocené kamenné odpady-poklady.

8 Na této zahradě můžeme pozorovat hned několik fází této obrody: zeď se sousedem je zřejmě původní, z doby někdejšího převážně německého osídlení, na dolní terase leží pohozené kameny, jež nebyly pro českého dosídlece

a později rekreanta dlouho žádnou hodnotou a které teď čeká nové použití, dvoje schody se zídkami jsou nedávným výtvozem, který zobytnuje příliš prudký sráz zahrady.

9 Ne všichni chalupáři jsou ale takto citliví ke kráse tradičního místního materiálu. V obci jsme našli jediný dům, který má u cesty, jež k němu vede, varovnou tabuli, že na soukromý pozemek je vstup zakázán. Jeho masivní plot je z umělého kamene a mořeného dřeva. Vjezd pro automobil vzadu i pěší vchod po levé straně vpředu je pojat jako litinová hřbitovní vrata s bodci. Tvrdost až výhružnost, manifestované bohatství, distance, nedostupnost, to jsou signály, které tato hradba vysílá do okolí.

Čím je stavba méně hospodářsky nebo technicky užitečná a více určená k obývání, tím více bychom čekali, že volba materiálů bude vnímavější, že bude brán ohled na jejich vzájemnou slučitelnost a bude za nimi cítit, že autor – nebo zadavatel práce – tuší, jaké jsou sociální významy, které z nich vyznačují. Zbohatlíkova kombinace palisandrového mořidla s umělým kamenem a černě

nalakovanou litinou byla vlastně docela sourodá a výstižná. Ocitli jsme se rovnou v telenovele. Hrdinové, kteří v ní vystupují, jsou pěstění víc tělesně než duchovně.

Obtížnější je, když se ale jedná o stavbu veřejnou, ať už je to úřad, knihovna, hasičská zbrojnice nebo kostel. Zde jako by k příchozím promlouval duch obce. Hrají si v téhle vsi na něco lepšího, než jsou? Nebo zase: Jsou tak chudí nebo nedbalí? Nebo také: Jak to, že na tohle mají peníze a na tamto už ne?

10 Katolický kostel v Růžové byl opraven profesionálními restaurátory za nemalé německé peníze. Jeho výraz je evropský, je to baroko v bravurním podání špičkových interpretů. O to víc šokuje, že mohutné vstupní schodiště je lemováno zídkou z místního pískovce, která má jako svrchní desku

brutální, pro ruku i oko chodce krajně nepříjemný beton. Je to jako kdyby si šlechtična z doby baroka nazula holínky.

Na čistě užitkovém můstku přes potok se dalo i pod pruhy mechu po třech čtvrtích století rozpoznat, že povrch zábradlí byl hladký a tvarovaný – byl to spíše umělý kámen než beton. Tady, u barokního chrámu, jde o betonové dlaždice „propojené“ pomáznutou maltou.

VEŘEJNÉ PROSTORY NA VESNICI

Pojmu „veřejný prostor“ musíme pro vesnici užívat obezřele. Alespoň done dávna se na vesnici všichni navzájem znali a většina byla přinejmenším vzdáleně pokrevně příbuzná. Jakápak tedy veřejnost: když byli strejdové v hospodě, znali se stejně, když jeden druhému vypomohl, když šli v neděli v kostele na kůr nebo když jeli na kozlíku proti sobě na úzké cestě a vyhýbali se. Pravidla, která platila tam, kde se lidé takto si blízcí potkávali, byla takřka stejná jako pravidla nějaké vícegenerační, široké domácnosti.

Cizí člověk byl v této velké rodině okamžitě rozpoznán. Byl záhadou, v něčem přitažlivou, v něčem děsivou. Přicházel přece z prostoru nacházejícího se za hranicí známého, důvěrného světa. 6

6 Propojení ohrad (plotů) tvořilo hranici vsi (intravilánu) podobně jako hradba ohraničovala město i tehdy, když toto ohrazení nebylo kompaktní, nebo chybělo. Toto členění bylo zjevné v opozitech ve vsi—za vsí, ve městě—za městem, jež se objevují často v písemných pramenech. Pouze „ve vsi“ se člověk mohl cítit bezpečně, tam byl uprostřed svých, rodiny, sousedů, obce. Dál byl prostor nebezpečný, byť přisvojený prací (plužina, zemědělská půda).

Zvláštní sémiotický status měly hranice polí (meze) a hlavně cesty. Obojí ohraničovaly vlastní od cizího, byly územím nikoho. Tato funkce v rituálových situacích vyniká u cest, které nejenže nikomu nenáležely, ale vedly z osvojeného do cizího, z bezpečného do nebezpečného. Člověk tam mohl potkat nejen dravou zvěř či lupiče a jiné zlé lidi, ale – zvláště v noci – i ďábly, stejně jako různé personifikace zlých přírodních živlů z „onoho“ světa protikladného „tomuto“ světu. *Dějiny hmotné kultury II (1), red. J. Petráň, str. 42–43.*

Kde se všichni znají, vědí také, jak se co jmenuje a čím je co. Když šel rolník na své pole, všichni věděli, kdy a proč tam chodívá, takže ihned rozpoznali, jde-li jinam nebo sice obvyklým směrem, ale v jinou dobu. Dodnes funguje dokonalá venkovská zábava – společné uhadování, kdo kam jde. Zlodějna nebo zálet jsou okamžitě čitelné. Jakápak tedy veřejný prostor, když na sebe všichni všechno utajované vědí.

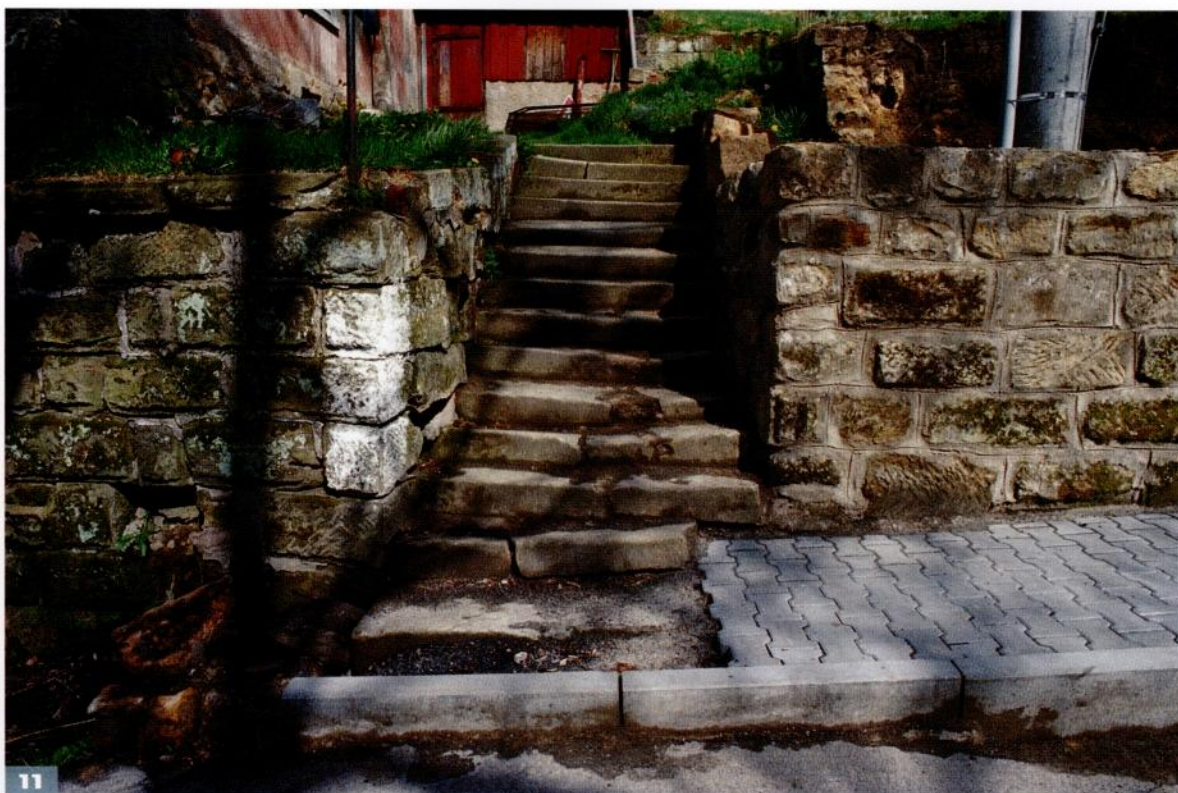
Na takovéto vesnici s obyvateli zakořeněnými v místě samozřejmě není potřeba žádná mapa, žádné cedule s pomístními názvy, žádný rozcestník, žádné tabule s názvy ulic ani čísla domů, žádné jmenovky na vrátkách. To vše je tu leda pro cizí. Ti když procházejí vesnicí, jako na potvoru nikdo nevyšlázá a na cizinci je o to víc vidět, že bloudí. Když zahlédne pohyb za záclonkou nebo někoho skloněného nad záhonem, musí se o informaci trochu prosit. A nejlépe je, když za ni zaplatí tím, že prozradí, za kým a s čím jde.

Něco úplně jiného než veřejný prostor je prostor společný nebo obecní, kde mohou pást všichni nebo kde si mohou hrát všechny děti. Na vesnici je ale veřejný prostor potřeba až tehdy, když tam začnou docházet nebo dojíždět důležití cizí lidé. Výběrci daní, podomní obchodníci, dnes spíše dealeri, pocestní, turisté, zájemci o letní byt, poté valutoví cizinci, dnes spíše agroturisté, pojízdná prodejna, dnes spíš znělkou lákající zmrzlinář...

Nemalá část chalupářů jsou ale „mladí“, kteří odešli do města, teď jezdí na venkov o víkendech nebo o prázdninách a možná se sem k stáru přestěhují natrvalo. Za prarodiči dojíždějí na prázdniny vnoučata. Všichni tito byt jen napůl cizí už potřebují alespoň něco z městského orientačního systému. Na druhou stranu je městská pravidla hry naštěstí také začínají dílem krotit, dílem chránit.

Jak lidé z města nesnášejí, když tam k nim někdo přijde bez pozvání, tak si brzo zvyknou na to, že na venkově mohou k místním lidem přijít kdykoli. Od nich ale vyžadují ohlásit se předem. Někteří venkované proto posléze pochopí výhody onoho poněkud neosobního způsobu komunikace ve městě a dají najevo, že by ho lidé z města mohli dodržovat i vůči nim. Podobně je to s respektováním zdí a plotů, s přezouváním ve dveřích, s ekonomikou založenou na prosté směně věcí a služeb. Příchozí z města dlouho užasle jen dostávají, než pochopí, že dar zavazuje a začleňuje do provázaného místního systému. Dar není vázán momentální situací a spojen s přesně známou

hodnotou, ale časté vzájemné obdarovávání je sociálním tmelem všeobecné solidarity a vzájemné výpomoci.

Veřejné prostory na venkově jsou tedy – při chápavém čtení – v každé době a v každé obci jakýmsi teploměrem sociálních vztahů. Na něm se pozná, jak daleko zde ve svém každodenním jednání zašli v posunu od raně venkovských neformálních pravidel k městským společenským normám chování. Není to ale posun od primitivního k pokrokovému, modernímu, vyššímu ani jakkoli lepšímu. Berme to jako viditelný příznak, který vypovídá o tom, co je stejně tak reálné, ale není tak viditelné – nikoli jako vnější nedostatek, který by se měl bez jakékoli změny lidských vztahů „napravit“. Doby, kdy se tento byť i pouze vnějškový posun za pokrok považoval, už jsou naštěstí za zenitem. Dnes se dokonce začíná kyvadlo vychylovat na opačnou stranu a zdá se, že venkovská neformálnost a na místo vázané společenství začínají přitahovat mnohé lidi z města natolik, že na venkov častěji jezdí a někdy se tam i stěhují.

V žádném případě neplatí, že veřejný prostor na vesnici bude tím lepší, čím víc se bude podobat veřejnému prostoru ve městě. Je to přechodový útvar v radikálně otevřeném dějinném procesu, do kterého oproti městu vstupují navíc ještě formotvorné činitele přírodní. Nikdo proto neví, jak bude vypadat venkov zítřka, a tím méně by si měl někdo troufat venkovu předepisovat, jak by měl vyhlížet v bližší nebo dokonce vzdálenější budoucnosti. Budeme proto v této knize usilovat spíše o *popisy* než *předpisy*. Zachycujeme jeden z prchavých mezistavů na samém počátku 21. století.

S jistou nadsázkou by se dalo říci, že veřejný prostor ve městě je místem, kde se všichni k sobě navzájem chovají jako cizí, i když jsou náhodou domácí. Kdyby tomu tak začalo být na venkově, mělo by to nešťastné důsledky – mimo jiné i ten, že by lidé z města přišli o jeden z nejsilnějších důvodů, proč na venkov jezdit. Nemluvě o tom, že místní by ztratili jeden z nejsilnějších důvodů, proč na venkově žít.

11 Místo kolem rekonstruovaného katolického kostela v Růžové po jeho obnově dostalo ráz centra. Ačkoli je tato vesnice ulicového typu, což je přirozeně dáno tím, že se rozkládá v údolí hlouběji zaříznutého potoka, souhvězdí kostela, hospody a výboru jako by si vynucovaly větší pompu. Do vesnice tak zcela nedávno vpadl chodník. Kde a jak ho ukončit, když toto centrum není vlastně tak docela centrem a nemá žádné hranice? Čím ho pokrýt ve vsi, která má takové tradice zacházení s kamenem – když přitom dnes je nový kámen neúnosně drahý?

Skončilo to betonovými obrubníky, které svírají betonovou zámkovou dlažbu. Ta se nám na cestách za fotografiemi pro tuto knihu stala jakýmsi ďáblovým znamením. V některých obcích vznikají rozsáhlé plochy, ve kterých se střídá asfalt se zámkovou dlažbou. To ale znamená, že jsou to i plochy, kde voda ztratila možnost vsakovat se a zadržovat. Tady se krajina mění ve sběrnou nádrž a potoky ve stoky. Tady je ona otevřená pípa, kterou sami sebe okrádáme, vypouštějíce rok co rok vzácnou ornici nejprve do vlastních a poté do cizích řek.

Kameny v zídce nad chodníkem jsou každý jiný. Jejich struktura a barevnost jsou nekonečně proměnlivé, jakkoli přitom povrchy i odstíny zůstávají v delikátním rozmezí. Betonové dlaždice a obrubníky jsou naproti tomu všechny fádny, stejně hladké nebo stejně hrubé. K jedinečnému půvabu venkova patří, že neokouzluje geometričností tvarů a technickým finišem povrchů, které neumějí stárnout, ale přírodě blízkými tvary a povrchy, které se mění v rytmu dne a roku, umějí stárnout důstojně a dokonce stárnutím nabývají nových půvabů. Město má make-up, venkov má pleť. To je důvod, proč se na venkov nehodí stěny ze skla, betonu a plastů: venkov se jimi ochuzuje. Ve městě ukazují pleť jen mladičké dívky a starobylé památky. Na venkově ji má každá venkovan-ka, každý strom, každá stodola a zídka podél cesty.

12 V Růžové vzniká kromě „centra“ před kostelem a obecním úřadem také souběžná náves pro hry a sporty v rozšířeném korytu potoka, kde byla – naštěstí jen krátká – část jeho toku zatrubněna a poté zasypána. Tímto způsobem ve více našich podhorských obcích vzniká v samém jejich středu poměrně rozlehlý veřejný prostor, který tam kvůli ulicovému typu vsi chyběl. Není to obligátní fotbalové hřiště daleko za obvodem obce, jaké je příznačné pro vesnice návesového typu ležící v rovině, ale cosi mnohem bohatšího a vhodného pro několik generací zároveň: jednoduché herní prvky pro nejmenší děti, malé hřiště se zpevněným povrchem s přilehlými plácky pro kluky všech velikostí a v neposlední řadě i kryté přístřešky. Pokud jsou neobsazené, mohou na příchozího odjinud působit jako záhada.

13 Jiného dne jsme však pochopili: nejsou to jen úschovny lavic a stolů před nečasem, ale také místa, která přitahují omladinu. Mohou se sem stáhnout,

12

13

7 Druhým střediskem společenského života vedle hospody bývala kovárna. Sešlo se tam často několik lidí, kteří čekali na opravu náradí, ale přišli i další, kteří šli okolo, a hovořilo se o všem možném. Když pršelo, bývala prý kovárna plná besedníků, rozsazených tak, aby nepřekáželi v práci. V hořešovické kronice se o besedách v kovárně píše: *Sousedé scházivali se nejčastěji v kovárně, kde rádi upřímně a po sousedsku pobesedovali a luštili otázky hospodářské, někdy i politické. Při pádných ranách perliku kuly se tu i zdravé a moudré nápady a nedošlo nikdy k půtkám a hádkám, které rodily se při pivě, někdy i kořalce v začouzených krčmách.* Jiřikovská, Vanda: *Život na návsi ve vesnicích Slánska*. In: Vařeka, J., Jiřikovská, Vanda: *Středočeská návěs*, str. 40.

jsou tu vlastně dospělým zdálky na očích a jsou odtud přivolatelní, zároveň tu ale mohou posedávat jako na hřadu a vést důležité řeči. Dospívání znamená trvalý pohybový neklid, potřebu posedávat nejkurioznějšími způsoby a polohy co chvíli střídat, být zcela uvolněný a „nedbalý“ a v neposlední řadě i zaujímat pozici, odkud je možné sarkasticky komentovat pošetilé počínání dospělých. Na vesnici tuto roli jakési kavárny pro dospívající hrají autobusové čekárny nebo klandry před školou. Kdysi dávno bývaly takovýmto místem setkávání kovárny – tehdy ještě bez zúžení na jedno věkové pásmo. 7

I Růžovou tvrdě zasáhla kolektivizace a poté normalizace. Těsně vedle kostela postavili soudruzi velekravín. Naštěstí v poněkud okrajovější poloze vyrostly „bytovky“. Obvyklým osudem těchto městských budov vsazených do venkovského prostředí bývá, že postupně obrostou kolnami a zeleninovými záhony, takže se z nich stávají jakési ošklivé disproporční venkovské domy. Lidé si spontánně doplňují mrtvý sídlištní prostor o improvizované sezení.

14 Náznaky takovýchto změn najdeme i u těchto zdejších bytovek, jedna z nich se však vydala novým směrem. Její dvě křídla dostala novou barevnou omítku, která díky své zářivosti dělá divy.

Obě křídla se od sebe liší nejenom barvou, ale i pojetím nejbližšího okolí. Důvod, proč modrý dům má před sebou květiny, je prý jednoduchý: bydlí v něm zahradnice, která si ho vzala na starost. Doufejme, že se posléze i zde projeví sociální mechanismus „nákazy“, která v druhé polovině minulého století šířila po venkově módní vlny jako drcené sklo ze žárovek do omítky, obložení oken černými kachlíky nebo fialové mozaiky na sloupech ve vchodu...

Venkov není a nikdy nebyl trvalá idyla. V životě venkovských obcí ve všech dobách docházelo ke zvrátům jak v loterii. Ani náhlý vzestup ani dlouhodobý úpadek si obec často nezasloužila tím, že by například uměla využít nálezů nebo dobové obluby nějakého místního zdroje nebo že by naopak tento zdroj byl vytěžen či ztratil oblibu. Výhybku směrem nahoru nebo dolů přehodilo to, že – někdy aniž to tušila – byla součástí nějakého širšího systému, jehož systémové změny na ni náhle dopadly (a tím obyvatelům připomněly, že nejsou na světě sami).

Válečné lítě nebo vlny moru, které vylidnily krajinu, postihovaly i ty nejmenší vesnice. Zásadní obrat směrem ke vzestupu – byť ne vždy ke štěstí – mohl nastat, když se obec dostatečně velká na to, aby mohla mít svůj terminál, napojila na železnici, jinou dopravní tepnu nebo vznikající dopravní křižovatku. Legendární bývá případ, kdy se obec dobrovolně odřízla od těchto šancí rozhodnutím svých vlastních radních. Nekončící vzestupy a pády pak přinášejí vrtkavá rozhodnutí na úrovni krajů, zemí nebo státu o administrativním ranku obce: u vesnic šlo za totalitu o to, zda bude na třídící rampě poslána mezi střediskové, nebo bude určena k postupnému vymření. Města se zase třásla, zda budou – či už zase nebudou – sídlem okresu nebo nověji „pověřenou obcí“. Zdá se, že hlavním smyslem této byrokratické hry škatule, škatule, hejbejte se je udržovat v obcích poslušnost, strach a ochotu ne-li vyšší úředníky uplácet, tedy jim alespoň podkuřovat.

Vesnice je vždy závislá na místě a jeho bezprostředním okolí, na jeho uživnosti, svažitosti, na tom, jak je vystaveno větrům... Města jsou méně závislá na místě nejen proto, že čerpají z širokého venkovského okolí (za což mu také zase něco poskytují), ale také proto, že jsou propojena sítěmi cest s jinými městy. Právě z těchto sítí přicházejí často ty nejsilnější rozvojové i zhoubné podněty.

Všechny tyto vlny vlivů – at už více přírodní nebo dějinné – jsou vepsány do tváře obcí a zvláště čitelné jsou ve městech. Nacházíme stopy někdejší chudoby – například rezidua dělnických domků nebo nouzových kolonií – i pozůstatky bývalé pompy – například vilu továrníka vedle ruiny někdejší továrny. Bohatství a moc sídlily ve městě v centru, na náměstí, ale v 19. století se měšťanům zalíbil zvyk šlechty mít letní sídla na venkově, a tak si vytvořili kompromis, vilové čtvrti na pokraji města. Mezitím se leckteré město houbovitě rozrostlo a vilová čtvrť se z periferie přesunula na pokraj rozšířeného centra.

Tak jako je venkovská krajina záznamníkem dramatických příhod jednotlivců (na tuto tradici navazují dnes hojně se rozmnožující pomníčky „padlým“ kolem silnic), tak je střed venkovského města kronikou nebo generačním románem o vzestupu a pádu starých patricijských rodin, podnikatelských projektů nebo partajních zápasů.

Na našem venkově jsou rozsáhlá území, ve kterých stopy násilné transformace celostátního rozměru dodnes převažují nad doklady pozvolného, organického vývoje. Pokud bychom tuto dějinnou vrstvu nerozpoznali nebo

zapřeli a nevzali v úvahu, zaručili bychom si tím neporozumění jak vůči nevytěženým nemocem regionu, tak vůči jeho skrytým příslibům a šancím. A aby těch ran nebylo málo, jedná se většinou o několik takových po sobě následujících pohrom.

České pohraničí bylo vtaženo do evropské geopolitické hry nárokem nacistického Německa, že německy mluvící obyvatelé těchto území se mají vrátit domů do Říše – samozřejmě i se vším územím. První velká rána této oblasti vznikla tím, že povětšinou poklidné vztahy obou etnik byly otráveny nenávislnou ideologií, která se nespokojila s nacionalistickým nárokem, ale navíc ještě rozehrávala další agresi proti místním Židům. Druhou vlnou zhouby byla válka, která kosila vojáky i civilisty a zanechala četné materiální škody tam, kudy prošly boje. Daleko větší zhoubu viditelnou i duchovní však v našem pohraničí přinesl akt pomsty, vyhnání Němců tam, kam je Vůdce volal, ale pouze s ranečkem věcí denní potřeby v ruce. Když se dosídlení čeští a slovenští maloročníci a bezzemci konečně začali pokusy a chybami učit, jak zvládat velké statky, přišli o ně kolektivizací stejně násilnou jako ve

vnitrozemí. Někdy pak je ještě dorazil přechod od kolchozů k sovchozům, tedy od jednotných zemědělských družstev ke státním statkům. Ty dovršily vystupňování osobní nezodpovědnosti vůči majetku, půdě a krajině.

Tato kniha nechce být nástinem dějin českého venkova ani průvodcem dějinami tří regionů, jimž se zde věnujeme. Jde nám o to na konkrétních případech ukazovat, jaké místní jevy jsou bez rekonstruování historické dimenze a širšího kontextu nevysvětlitelné. To zdaleka není otázka čistě akademická. Bez pochopení jejich geneze a širších souvislostí zůstanou totiž tyto jevy v případě, že jsou problémem, nenapravitelné, a když jsou skrytým potenciálem, neobjevené a nevyužité.

Dnes už zase rozumíme tomu, proč mají majitelé obytných domů rádi v přízemí nějakou provozovnu: vydělává jim na opravy domu, takže nájemníkům mohou klidně dávat poměrně nízké nájemné. To platí o to spolehlivěji, když jde o dům na náměstí. Takzvaný socialismus to viděl jinak: co nejvíc obchodů a služeb je třeba nahnat do jednoho obchodního domu nebo jednoho domu služeb, aby to tam skoro všichni měli daleko, a všem soukromníkům je potřeba ztěžovat podmínky tak dlouho, až je živnost přestane žít. Na náměstí není třeba mnoha cílů pro pochůzky, stačí sídla úřadů a na prvního máje tribuna pro Představitele.

15 Když se zrušil v domě krám, měnil se za totalitu někdy na byt. Ze dveří a výloh se nadělala okna nebo se prostě zazdila. Komusi to nedalo a akt ekonomického i sociálního barbarství chtěl v tomto případě vylepšit tím, že ho zakryje estetickou zástěrkou. Jedním z občas dostupných „lepších“ materiálů byly tehdy glazované cihly, samozřejmě jen jednoho odstínu, kravské hnědi.

Fasády domů na náměstí v sociálně zdravém městě, to byly tváře, ba přímo promluvy předních rodin, které tyto domy obývaly. Hledí se jimi ven a když se večer uvnitř svítí, dá se i trochu nahlédnout dovnitř. Jedním z nejímavějších vynálezů města je toto nahlédnutí do cizího domova z ulice. Jednotlivé země v Evropě se liší tím, kolik toho dají nahlédnout – ze země, kde jsem měl možnost alespoň chvíli pobýt, byly v tomto smyslu očím chodce nejpřístupnější Holandsko a Dánsko. **8**

Zaslepená zeď v průčelí domu na náměstí v České Kamenici je tupé mlčení, přerušení komunikace, něco jako rušička nebo cenzura. Ještěže krabice na elektrické rozvody směla v tomto případě zůstat v rovině zdi.

16 Ta jedovatá poznámka na adresu elektrikářů nebyla od věci. Kousek vedle na tomtéž náměstí se podepsala zvuče z rukou současné demokracie, ve které se byrokracie pouze rozmachuje stále širšími lokty a nejradši by zřejmě byla, kdybychom ji každý den znovu žádali o povolení k dýchání.

Muset postavit před dům tupou kostku s elektrickými rozvody, které se slangově říká *kaplička* nebo *kiosek*, je myšlenka pocházející z úřednického mozku. A ještě k tomu démon předpisovosti předvedl svou moc na náměstí, které po desetiletích neopravované infrastruktury a potěmkinovských fasád zase začíná kvést živnostmi, kde se město zmohlo na výtvarně řešenou dlažbu, kde zřízenec objíždí květiny s cisterničkou a zalévá je a kde je sídlo informační služby pro celý region.

8 Oknem vstupuje malý obytný prostor do velkého světa a okno umožňuje orientaci v tomto světě. Oknem vidíme do dálav, vidíme nebe a obzor (nebo vůbec nějaký kus vnějšího světa, na kterém se vnitřní prostor, byť sám není viditelný, přec neviditelně spolupodílí). Oknem je tedy lidský vnitřní prostor přehledně a jasně začleněn do velkého řádu horizontály a vertikály, které jsou v prostoru zcela uzavřeném dány pouze bezprostředně podlahou a tím, jak na ní věci stojí. *Bollnow, O. F.: Mensch und Raum, str. 160–161.*

To ovšem neznamená, že toto zařízení přestává být nechutné na vesnici, kde „jenom“ vadí v cestě. Kolikrát jsme je ostatně viděli „citlivě“ zasazené vedle křížku nebo sochy světce! Někteří se s ním pokoušejí se vyrovnat tím, že je nazdobí – zaznamenali jsme nahoře mramorovou desku. Vzpomínám na doby dětství, kdy na našem činžovním domě na Žižkově byla schránka s dvířky z litiny, do které byl vytlačen znak hlavního města Prahy. Dům se tím vůbec nehyzdil a v očích dítěte získal o jedno tajemství víc.

17 Na řešení dlažby náměstí je potěšitelné, jak pracuje s jemnými barevnými odstíny a odděluje od sebe pásy s odlišnou funkcí, aniž k tomu potřebuje obrubníky. Je to postup příznačný pro městské pěší zóny. Česká Kamenice však nezakázala vjezd vozidel do středu města. Jejich množství tlumí tím, že průjezdní doprava je vedena velmi klikatě a že náměstí je sevřeno retardéry. Tím se život v centru maličkého města neumrtví, jak to někdy způsobují obchvaty a přísné pěší zóny. Aby však chodec měl klid, je proti vjetí vozidel na chodník jištěn řetízkovými zábradlími a květináči.

Lze říci, že toto město má přemýšlivou dopravní politiku. Také je potěšitelné, že centrum regionu, ve kterém má tolik obcí v názvu připomínku kamene, neucpalo své náměstí asfaltem nebo betonem. Jako tečka nad „i“ nechť poslouží skutečnost, že právě před informační službou (i) je pítko, které si uchovalo tvarosloví z první republiky, a přesto funguje.

16

17

18, 19 V odvrácené tváři místního zámečku jsme našli půvabné staré dveře. Do kosočtverečného dekoru kdosi kdysi vyřízl čtvercové okénko, které pak někdo jiný zase zatloukl. Byly to typické venkovské způsoby jednoduchého řešení nově vzniklé situace: nejdřív bylo potřeba přidat větrání, pak ho zase bylo třeba utěsnit. K venkovskému stylu však také patřilo, že ani jeden ze zasahujících dveře nevyměnil. Kdyby se dnes jenom očistily a nalakovaly (v luxusnější verzi repasovaly), byly by výpovědí o dobrém starém řemesle, které zde kdysi vládlo a jemuž se dnes věnuje chápavá úcta.

O několik metrů dál se původní dveře do zadního traktu, který se změnami v chodu města ocitl přímo v ulici, vyhodily a nahradily umakartovým obdélníkem nesladitelné barvy, který není ani vsazen do rámu. Dům, který má za sebou pár století, se tím posouvá někam mezi maringotky prodávající opékané vuřty. Střed půvabného města se tak degraduje. Umakart se za chvíli okope a jak vystupuje ze zdi, zateče za něj a bude se odchlipovat. Dvířka do sklípku byla naproti tomu zasazena v rámu a navíc uskočena do zdi, takže do nich shora ani ze strany nepřšlo.

20

20 Na pravém břehu říčky protékající městem došlo někdy na přelomu 19. a 20. století ke změně měřítka. Město rychle zbohatlo díky místnímu průmyslu. Ocitáme se mezi budovami připomínajícími solitéry kolonády lázeňského města. Vchody jsou stavěny tak, jako by očekávaly příjezd kočáru. Tady se naštěstí za totality nebouralo, pouze se přežilé staré formy naplňovaly novým socialistickým obsahem. A aby nebylo mýlky, jak je tato doba veliká a krásná, nějaký architekt dostal zakázku, aby vtiskl do tváře toho největšího domu punc nového, lepšího dneška. Tento Dům kultury dostal zřejmě někdy v 70. letech fórový portál a „ozelenění“ schodiště těžkopádnou středovou vanou.

Takzvaný třídní pohled na stavby z méně dávné minulosti v praktické rovině znamenal, že co se nepodařilo omluvit tím, že to budoval pro panstvo lid, a případně co si nové panstvo nepřivlastnilo jako své reprezentační sídlo, to nemělo šanci na citlivé zacházení.

9 Vystoupil jsem dnešního dne na nejvyšší horu tohoto kraje, které plným právem říká Mons Ventosus – Větrná hora, veden toliho přáním uvidět neobyčejnou výšku tohoto místa. Mnoho let jsem na tuto cestu pomýšlel – vždyť jsem, jak víš, žil v této krajině od dětství; tak řídí osud lidské životy. Ta hora zdaleka odevšad patrná je tu téměř stále na očích. (...)

Mezi horskými srázy jsme našli staříčkého pastýře, který se nás snažil odradit od výstupu mnohými slovy; říkal, že také on před padesáti léty, hnán stejným mladistvým zápallem, vystoupil až na nejvyšší vrcholek a neodnesl si odtamtud nic než rozmrzelost a únavu a tělo i oděv rozedrané skalisky a křovinami; nikdy předtím ani potom prý u nich nebylo slyšáno, že by se byl někdo něčeho takového odvážil. Když se na nás takhle rozkřikoval, byly jeho zákazy posilou našemu přání, neboť mladá mysl není přístupná domlouvám. Když pak ten stařec poznal, že se marně namáhá, vyšel poněkud mezi skály a ukázal nám prstem strmou stezku; mnoho nám přitom domlouval a ještě za námi naříkal, když jsme odcházeli. *Petrarca, F.: Listy velkým i malým tohoto světa, str. 19–22.*

K podstatě vesničana odedávna odedávna patřilo, že je od narození do smrti poután na jedno místo. Nebylo to jen nevolnictví a roboty na panském, ale i vázanost na vlastní půdu a celé hospodářství. Ti, kdo za takovýmto člověkem uvázaným k rodné hroudě přicházeli zdáli, byli často méně nebo více nebezpeční: rabující a znásilňující vojáci, verbíři snažící se odvést mladé muže na klovíkolikaletou vojnu nebo do žoldnéřských služeb, drábové a výběrčí daní, tuláci, lapkové, podomní obchodníci, mastičkáři a dráteníci... Poloha u významné cesty, zvláště když po ní jezdili obchodníci nebo byl v místě zájezdní hostinec nebo přepřahání, umožňovala hluboké nahlédnutí do vzdálených světů. Venkovan se umí koumavě dívat, z viděného vysuzovat a občas položit chytrou až lstivou otázku. Kromě pocestných v diligencích nebo v kočárech panstva přijíždějícího na návštěvu venkovského sídla vysoce postavených přátel však nikdo z takovýchto výjimečných příchozích nebyl srovnatelný s turistou. Ti ostatní procházeli krajinou za zcela určitým účelem, který se týkal lidí nebo majetků, málokdy však krajiny samé. Ostatně i obrazy, ve kterých by byla krajina hlavním tématem, jsou také dějinně nedávným vynálezem. V obrazech gotických nebo barokních malířů najdeme krajinu jen jako pozadí děje odehrávajícího se v popředí. Za prvního turistu bývá označován renesanční básník Petrarca, a to díky popisu svého výstupu na Mont Ventoux (zachovaném v dopise ještě z téhož dne, 26. dubna 1336), který nebyl motivován jako náboženská pouť, ale směřoval „jen tak“ za přírodními krásami. První okouzlené popisy velehor přinesl prý až anglický estetik a reformátor John Ruskin, který se dožil začátku 20. století. Turista je ten, kdo cestuje „bez účelu“, přesněji řečeno bez tradičního účelu. 9

Aby vznikli turisté, musela přijít generace lidí, kteří cítí potřebu dělat něco, co ti starší považují za bezúčelné. Turisté vystupují jako ti mladší, kteří provokují starší svým nicneděláním. Ti mladší však často jsou více než pilní, například jako obchodníci nebo úředníci. Dělají soustředěnou, mnohdy ale rutinní duševní práci, která je zvláštním způsobem vyčerpává, nicméně mají ostře vymezenou pracovní dobu a po ní „volno“, ve kterém se mají zregenerovat pro další týden nebo rok soustředěné práce. A tak jako re-kreaci – znovustvoření sebe coby pracovní síly – volí to, před čím dříve lidé unikali: tělesnou námahu.

Pro šlechtice to byl lov, vojenský výcvik, někdy i samo válčení, tanec a tělesné hry blízké dnešnímu sportu, rozhodně ale ne nízké činnosti jako řemeslná nebo dokonce zemědělská práce. Když měšťané začali skoro ve všem napodobovat šlechtice, dělali to i tak, že z radostí učinili povinnosti (zvláště když to byli protestanti). Tím se lenošení ospravedlnilo a zároveň se posunulo do finančně přijatelnější polohy. Z domácího učitele se stala povinná školní docházka, z dobrodružného válčení všeobecná vojenská povinnost, z pohybové hry výkonnostní sport, ze hry pro rozptýlení hráčská posedlost... A když v další vlně emancipující se dělníci začali skoro ve všem napodobovat měšťany, z cestování na koni nebo kočárem se stal trempink, turistika s okovanou holí nebo autostop, z venkovských zámečků se staly srubové a chatové

kolonie, z příkazů zahradníkovi zahrádkaření vlastní silou a z jemných rukodělných zálib jako hodinářství nebo broušení čoček bylo domácí kutění a správkářství. Paradoxem těchto nových bohatých bylo, že střídavě byli sami sobě pány i sluhy (v horším případě roli služebných hrály ženy...).

Když se tito turisté, chataři a zahrádkáři již celé staletí valí na venkov a tento příliv u nás nezeslábl ani – jak se očekávalo – s otevřením hranic, uvědomme si konečně, že jsou to vlastně ti, kdo dodnes napodobují kratochvíle šlechty a zároveň se svou fyzickou pílí snaží vykoupovat se z tohoto hříchu.

V turistice se tedy zvláštním způsobem prolínají ozvuky marnivého aristokratismu s lačností, nevybíravostí a šetřivostí plebejství. V novodobém turismu je hýření, protože sám nic „nevyrábí“ a pořád jen něco „spotřebovává“, ale vytryskává v něm i nemálo askeze – kdo jiný je ochoten dobrovolně spát pod širým nebem nebo na kupce sena, chodit pěšky v dešti, sluneční výhni i sněhové vánici? Kdo je nejděčnější za sklenici vody a krajíc domácího chleba, ačkoli doma vodu bez příchuti ani nenamazaný chleba nevezme do úst? Kdo je ochoten vystoupat stovky metrů nepohodlnými až nebezpečnými stezkami, aby nahoře uviděl jen mlhu? Kdo bude vyprávět o vlídném přijetí u místních venkovanů všem svým městským přátelům, a tak dělat venkovanům zadarmo reklamu, z jejichž výsledků se sice nedá žít, ale rozhodně se dá podstatně zvýšit životní standard? 10

Tak jako ti, kdo kdysi přicházeli na venkov, po naprostou většinu dějin nebyli turisté, tak výjimečně byli – a dodnes mnohem méně než lidé z měst jsou – turisty venkované sami. Znají ovšem cesty do světa v podobě řemeslnických vandrů, práce v roli služebných, vojákování, zajateckých táborů... Všichni ti lidé z venkova, kteří se z těchto těžce autentických výprav, o jakých se běžnému turistovi nesnilo, vrátí zpátky na venkov, přinášejí zcela odlišné zprávy o jiných zemích a světadílech než běžní turisté. Venkované těmto poslům odedávna naslouchají a wpisují si jejich slova do paměti. Tyto vyprávěné cestopisy jsou bez příkras a mají netušený vzdělávací a přímo formativní význam: díky nim nebyli venkované nikdy duchovně zcela izolovaní a měli povědomí o jiných rasách a náboženstvích. Orální kultura založená na předávání autentických osobních svědectví je na našem venkově dodnes významnou protiváhou médií a vytváří jakési duchovní zázemí, které venkovanům umožňuje jejich vnitřní odstup vůči médiím.

Právě tato obousměrná zkušenost venkova s cizinou hodně napomohla i tomu, že se již v 19. století v českoněmeckém pohraničí zrodil evropský fenomén krajiny otevřené turistům a tedy smíru mezi etniky, sociálními vrstvami a v neposlední řadě i obyvateli měst a venkovany. Přítomnost německého obyvatelstva byla výhodou, protože tu byla minimální jazyková bariéra, neboť přicházející cizinci byli převážně Němci nebo Rakušané. Hornatý terén byl další výhodou, protože přilehlá část Německa (a dnešního Polska) byla až k moři rovinatá – a turisté tehdy ve stopách šlechty a poté měšťanstva začali nalézat zálibu ve zlézání hor. Těm nejbohatším patřily vysokohorské vrcholky a horská letoviska. Ti ze středních vrstev se spokojovali s nižšími a tedy i méně nákladnými vrchovinami, podhůřími a posléze

10 Nic nebrání tomu, aby host v určitém domě mohl nejenom přenocovat, ale využít i domácí kuchyně, koupit si tam na památku výsledek místní rukodělné práce nebo produkt místního zpracovatelského podniku, např. sklenici medu, cukrovinky nebo domácí perník. Host může zůstat i na delší dobu, než měl naplánováno, a v takovém případě se otevírají (v závislosti na jeho časových možnostech) široké možnosti, jak prezentovat místní hospodářství, ves nebo region. Když bude mít vypůjčené kolo, může host navštívit nejbližší okolí a seznámit se s dalšími prvky turistické nabídky. Tak se může podařit, že tu turista stráví o den více, než měl v plánu. Když mu tento čas uplyne příjemným způsobem, je takřka jisté, že se sem vrátí nebo že toto místo doporučí známým. Je to optimistická varianta. Ovšem turista, který bude ve svých očekáváních zklamaný a nebude uspokojený obsluhou, je naopak schopen odvrátit od příjezdu možná desítku dalších. (...)

Stává se, že specifikum objektu a jeho vybudované renomé způsobí, že vznikne skupina, která trvale navštěvuje dané místo. Rozhoduje o tom atmosféra, která musí působit tak, aby se cítil dobře jak trvalý klient, tak i ten, kdo přišel poprvé. Wolak, P.: *Turistický produkt na polské vesnici*. In: *Profesionální aktivizace venkovských obyvatel*, red. Małgorzata Kramarzová, P. Topiński, str. 51–53.

21

11 S rostoucím počtem lidí, kteří potřebují rekreaci, a zároveň se snižujícím se hospodářským blahobytem národů, který je příznačný pro naši poválečnou současnost, se budou vyhledávat klimata, která budou léčivá, příjemná a přitom blíže po ruce i pro skromnější nároky. Pro takové případy je výhodou, že důkladnější výzkum rozptýleného záření oblohy právě – v protikladu k nedávnému poněkud monopolistickému upřednostňování přímého slunečního záření – navrácí i nižším horským polohám, zalesněným pohorím a pahorkatinám a dokonce i nížinám to, co jim z hlediska jejich rekreačních hodnot náleží. *Hellpach, W.: Geopsyche, str. 203.*

i rovinami. Krušné hory, Krkonoše nebo Jizerské hory nebyly tedy výlučné jako třeba Alpy, ale byly to hory od počátku ze sociálního hlediska demokratické. 11

Tito turisté ze středních vrstev byli často učitelé a vesměs toužili po vzdělání jako nástroji sociálního vzestupu. Vzdělávali se proto i na svých cestách. Milovali turistické mapy, průvodce, rozcestníky, značené cesty, suvenýry a hole s odznáčky navštívených míst. Nemilovali hazard, ale cesty opatřené v obtížnějších úsecích zábradlím nebo řetězy. Oceňovali odpočívadla a vyhlídky. Na konci výstupu rádi přijímali odměnu – ani ne tak svaté místo jako o generaci dřív, ale spíš výletní restauraci s rozhlednou.

Takzvané Sudety díky své kopcovitosti neměly příliš úrodné půdy. Zaměstnání v textilkách a sklárnách ani faktorská práce doma také nebyly na zbohatnutí. Obyvatelé všech vrstev a profesí v tomto pohraničním pásmu proto rozpoznali tuto evropskou šanci a vytvořili postupně cosi, čemu se dnes říká *Evropa regionů, agroturistika, diverzifikovaná nabídka doprovodných aktivit* a podobně kostrbatě.

Když jsme po druhé světové válce hurávlástenecky vyhnali z pohraničí šmahem skoro všechny Němce a Rakušany, ztratili jsme tím nejenom bohatství, ale i takřikajíc metodický náskok, který jsme při návratu do Evropy mohli mít.

21 Nad Českou Kamenicí se tyčí Zámecký vrch. Návštěvník regionu zdáli vidí, že na vrcholku je jakási ruina, z níž se zvedá jednoduchá vížka. Poptali jsme se na cestu a rovnou jsme položili otázku, co tam je – prý rozhledna – a zda tam za první republiky byla hospoda – prý ano.

Němečtí turisté, ke kterým spíná žádostivé ručky ne jeden nápis *Zimmer frei*, obzvlášť milují výstupy na vrchy. Když tam vystoupí, rádi se poučí o místě, kam došli, a ochotně zaplatí za občerstvení a za upomínku. Většinou už také mají v ruce průvodce ve svém jazyce, obvykle koupeného doma. Na Zámeckém vrchu je čeká leda cedule v češtině. Obchod i osvěta ostrouhaly. Místní spolek, který se hlásí k potěšitelné obnově rozhledny, na sebe neuvádí kontaktní adresu. Nahoře není ani rozcestník, který by nabídl alternativní směr sestupu a případnou návaznost na značenou stezku, která nahoru vede.

Co nás nejvíc rozesmutňovalo, to byla skutečnost, že jsme nemohli najít stopy ani po oné hospodě. Jediným „zastavením“ po cestě souběžné se zarostlým úvozem – viděli jste ho na obr. **2** – byla kutilsky sesmolená lavička, pro jistotu přivázaná řetězem ke stromu.

22 Až náhle první stopa – a po ní celý řetězec. Nízké vstupní dveře do ruiny mají kovový rám a nad ním jsou žlutě glazované cihly, výrobek typicky meziválečný. Pohled na okna v dalších stěnách ukazuje, že nad některými z nich jsou opět obloučky z těchto cihel. Vracíme se dovnitř podívat se na tato okna zevnitř: a hle, jsou v úrovni jakéhosi prvního poschodí. Jeho střecha po sobě zůstává diagonální stopu, od níž dolů jsou zbytky vymalování. A kovové trámce nejsou jen provázáním stěn, ale nepochybně i někdejšími nosiči podlahy.

Když jsme pak povzbuzeni těmito nálezy obcházeli bližší okolí, našli jsme těsně před vchodem na strmém svahu bez zábradlí pohozyeny zbytky zjevně prvorepublikového zábradlí a o něco dál na pěšině střípky plochého skla z okenních tabulek.

23 Podobné rozpačité polovzkříšení, ale bez úcty k tomu, co se zde vybudovalo za dob německy mluvící většiny, jsme našli i na vrcholu dominanty tyčící se nad Růžovou, na Pastevním vrchu. Začátek cesty z obce už jsme také viděli – na obr. **3**. Vrchol je korunován betonovou skruží. Při naší první návštěvě ležel vedle ní sokl křížku, kopec byl tedy kdysi i poutním místem. Podruhé už jsme našli jen jeho zahnědlý obrys v trávě. Nebyl ale kupodivu ukraden, nýbrž převezen do opravy. Nedávným výtvarným dílem je obvyklá pomůcka osvětlivých turistů, deska s kresbou siluety okolních kopců a s popisem jejich jmen a nadmořských výšek. Tabule obsahující ještě výklad o přírodních zvláštностech místa je kromě češtiny i německy a anglicky. Na tomto směle kroku vpřed však leží těžký stín: v době, kdy okolní stromy nemají opadálé listí, není tak polovina horizontu přes jejich koruny dohlédnutelná. Vyhlídka ale znamená víc než jen přístupné vysoce položené místo – k její úplnější definici patří, že se zde musí trvale prořezávat většinou náletová vegetace.

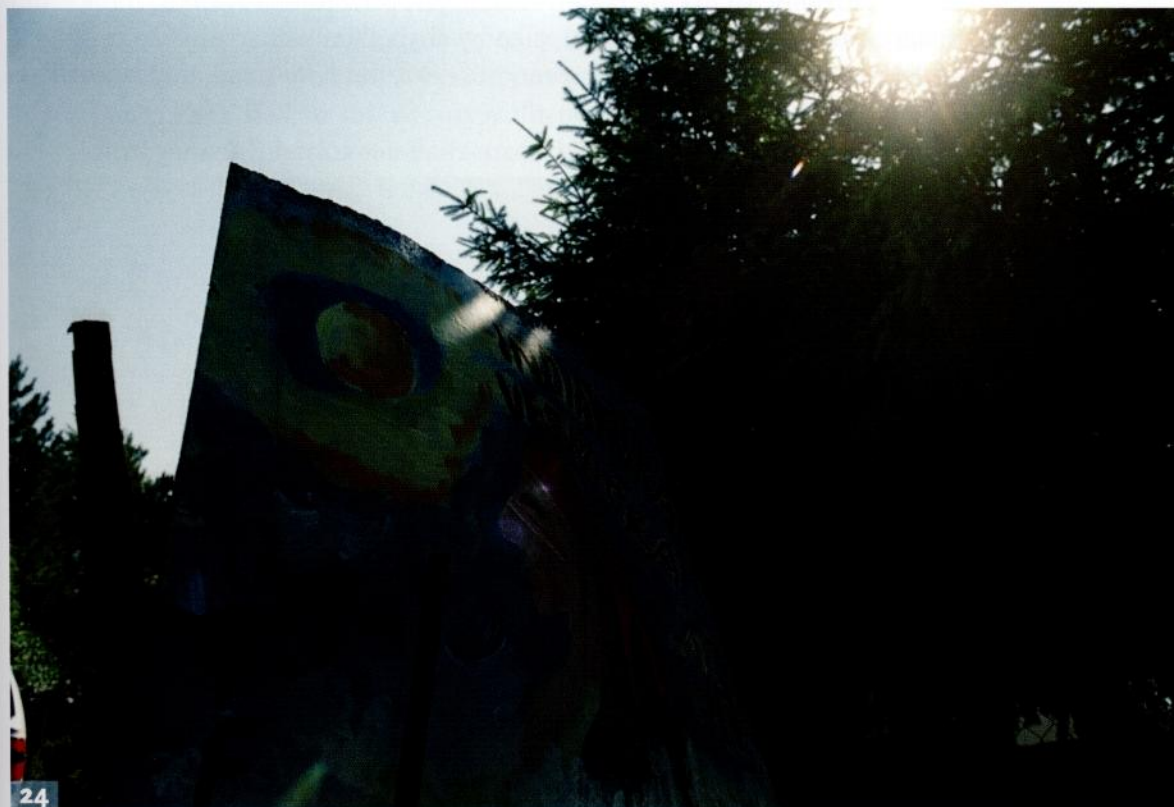
Na četných nových akcích, které jako by vztahovaly ruce směrem k EU, je u nás bohužel často vidět, že jsou ještě zanořeny v odcházejícím světě, kde se stranické úkoly (velká junda byla, když se říkalo „bojové úkoly“) a slavnostní závazky plnily formálním vykazováním výsledků, aniž někdo bral vážně

jejich skutečný smysl. Dotace byl získána a spotřebována na deklarovaný cíl – kdo by mohl chtít více. Je to postoj, kterým se odcizujeme sami sobě a jehož nebude lehké se zbavit.

24 Služby turistům jsou u nás pořád ještě v plenkách. Lidé se vracejí k útržkům paměti z první republiky a kříží je s tím, co zahlédli při svých cestách na Západ. Indiáni měli u nás v meziválečné době jakési diplomatické zastoupení v podobě celého literárního a později i filmového žánru, indiánek. Některé prvky životního stylu Indiánů byly zvoleny jako jakési citové magnety hned několika hnutími hlásícími se k pobytu ve volné přírodě – byli to trampové, skauti a všechny jejich další varianty (až po úplně degenerované totalitní pionýry). Indiánské třásně se přestěhovaly i na ošacení a výzdobu motocyklů Harley-Davidson a indiánka si můžete dodnes koupit v cukrárně.

Nedaleko od Českokamenicka je v Saském Švýcarsku poblíž toku Labe bývalý lom, ve kterém se v sezóně odehrávají výjevy z mayovek. Možná i to podnítilo jednoho podnikatele v Růžové, aby nabízel turistům a jejich dětem indiánskou vesničku s indiánskými stany teepee a navrch ranč s koňmi. To je narážka na paralelní tradici lidové četby, kovbojky. Že se skuteční kovbojové a Indiáni většinou spíše pronásledovali, našim předkům nevadilo. Uhněti si jakousi syntetickou mytologií, ve které se křížily symbolické prvky obou těchto antisvětů. Tato tradice se drží dodnes. Prohlídka doplněná barnumským vyvoláváním průvodce právě začíná: podobně jako ve škole se dětem nalévají do hlavy blbiny.

25 Uprostřed těch komerčních radovánek nám na pokraji obce Janská náhle zatrnulo. Ke dvěma řadám nouzových přízemních baráků, mezi nimiž vedla cesta z betonových panelů, jako by chyběl jen ostnatý drát a strážní věž. V dolním baráku sice bylo otevřeno občerstvení, ale ostatní pořád ještě vypadaly, jako kdyby je nedávno opustili vězni. Šaráda dostala další rozměr, když jsme na průčelí protějšího baráku rozpoznali neodolatelný úsměv vůdce všeho proletariátu v jeho rádobydělnické čepici. Tento portrét byl přetažen zředěnou bělobou, ale jak se můžete přesvědčit, je to celý on.

Dozvěděli jsme se, že to prý nebyl koncentrační tábor, ale kasárna sovětských vojsk. Areál nedávno zakoupil podnikatel z nedalekého města, který chce lokalitu proměnit v penzion.

Svrbí mě jazyk, a tak prozradím nápad, za který bych si správně měl nechat od onoho podnikatele dobře zaplatit: že by zde mohl vzniknout celosvětově unikátní gulag-skanzen, ve kterém by si nepoučitelní stoupenci komunismu ze Západu a možná i naši domácí soudruzi mohli prožít to, o čem tvrdí, že to jsou jen pomluvy oné velké země, *gdě tak volno dyšet čelověk*.

Nehodlám přilévat oleje do ohně, který se u nás rozdmýchává vždy v tu – pro dmýchajícího – pravou chvíli. Tak jako v celé této knize půjde o čtení ze stop. V každém případě je však nutno si přiznat, že chtít česko-německé pohraničí vysvětlovat bez přiznání dlouhodobé přítomnosti německého etnika je podobně tragikomickým pokrytectvím, jako když se prezentuje nežádoucí těhotenství coby ztloustnutí a porod nebo potrat coby zhubnutí. Budovat v takovéto krajině utkané ze lží základy lepší budoucnosti znamená stavět na tekutých pískách. Přepisování dějin a přejmenování nebo ještě lépe planýrování nepohodlných památek bylo jednou ze základních aktivit totality. Je známa nechota naprosté většiny těch dnešních společenských organizací, které jsou tak či onak spjaty s touto minulostí – včetně školství, vědy nebo církvi –, se po obnově demokracie vyznat ze spoluúčasti na dílu zla, zpřístupnit tyto temné stránky svých dějin, nastolit je jako téma veřejné diskuse a neustále prohlubovat jejich poznání. „Česko-německá otázka“ je jenom jedním z mnoha takových tabu, která deformují náš veřejný život a celou sociální a duchovní oblast.

Lež je nejlepší živnou půdou zla, a to i v krotké podobě zamlčování pravdy. Nejde však jenom o obecný mravní apel, ale také o zcela konkrétní budovy, majetky, kulturní výtvořy, osoby a stejně tak i o jejich příbuzné a potomky – a tím i o naše sociální prostředí a o domov, ve kterém žijeme. Každá vytěsněná křivda křiví i všechny, kdo se podílejí na jejím utajování. Naše pohraničí má takovýchto hnisavých mravních boláků pořád ještě víc než dost – a pouhé zapomnění je nevypráví.

26 Kasárna slavné Rudé armády, to se nám nezdálo být dostatečným vysvětlením pro prostředí, které tolik připomínalo koncentrační tábor. Zeptali

27

12 (...) jak již bylo řečeno, v závodě bylo údajně zaměstnáno 6 000 dělníků, částečně se jednalo o totálně nasazené dělníky ubytované v širším okolí České Kamenice, dále o zajatce ze dvou blízkých zajateckých táborů. Jeden byl pro Rusy (cca 100 důstojníků a vojínů) a druhý pro americké válečné zajatce (cca 100–150 osob) u Horní Kamenice (Wiesemühle).

Venkovní komando koncentračního tábora Flossenburg v Rabštejně bylo zřízeno v souvislosti s rozšiřováním závodu a s vý-

jsme se proto ve městě, zda tam někdy nebyl. Tam ne, dozvěděli jsme se, ale nedaleko odtamtud, na půl cesty mezi Českou Kamenicí a Janskou.

Na této cestě nám nepomohla jediná tabulka s označením místa. Odbočka do lesa byla zcela anonymní. Po chvíli se otevřela loučka a na ní – na parcele malé jak ze zahrádkářské kolonie – jakási neumělá mohyla, jež zjevně nesla ještě nedávno na vrcholu pěticípou hvězdu. Mezi ní a troskami jakéhosi nouzového baráku byla poněkud zašlá cedule – pouze v češtině –, která říkala, že se jedná o místo, kde byl na konci druhé světové války koncentrační tábor Rabštejn, v němž zahynuli zajatci z více zemí světa, kteří zde stavěli podzemní továrnu na vojenská letadla a možná i raketové střely V1 a V2. Nejpoužívanější průvodce krajem, vysvětlovací text na rubu turistické mapy, vydané 1990 a aktualizované 1999, uvádí: „V koncent. táboře bylo ke konci války

1200 až 1500 vězňů. Němci zničili veškerou dokumentaci, proto přesný počet zahynulých vězňů není znám. Místo se vždy stávalo cílem mírových pochodů a piety“. 12

Proč se z místa tak neuvěřitelně nabitého dramatickými významy nestala prvořadá atrakce, která by německým návštěvníkům připomněla děsivé činy jejich předků? Proč nejsou jeskyně podzemního systému o celkové délce 2065 m zpřístupněny, proč se v nich nerozehraje široká paleta výrazových prostředků od muzejních exponátů přes letecké modely po multimédia? Nebylo by to neskonale poučnější než přihlouplá podívaná na mayovky, která přitom nedaleké německé obci nese tolik příjmů?

27 „Na místě zůstaly bývalé strážnice a základy baráků“, praví se na rubu mapy. Podobně jako na Zámeckém vrchu začínáme propátrávat blízké okolí. O pár kroků vedle vstupujeme do sklepení. Je v natolik dobrém stavu, že by z něj po malých úpravách mohla být místnost pro sugestivní expozici. Kanálek v podlaze, maličká okénka, špičaté mříže ve druhém vchodu... Ani ne hodinu plavby parníkem po Labi je městečko Pirna, kde na půdě psychiatrické léčebny skupinka místních aktivistů vypátrala experimentální plynovou komoru, ve které bylo jako jakási rozcvička na provoz ve velkém otráveno – a poté v sousední místnosti spáleno – asi 15 000 duševně nemocných, většinou Němců, pro očistu rasy.

Halasně antifašistický východoněmecký režim tento hrůzný příběh tutlal, pátrání vyústilo v působivou expozici až po spojení obou částí Německa, nicméně ani demokratický režim není vyjevenou pravdou nadšen a pamětní desku umístil na strmou cestou parkem mezi Labem a zámkem Sonnenstein, kam nepřejde noha. Cynicky bychom mohli říci, že tím uctili památku těch, jejichž popel právě tudy protékal odpadními rourami ze spalovny přímo do Labe.

Jak to, že dosud u nás nevznikl podobný spolek, který by toto místo zpřístupnil a pojmenoval?

Vysvětlení nacházíme opět v článku, který si původně vydali speleologové. 13

Těžko hovořit o německých zvěrstvech tam, kde počet Čechy těsně po válce ubitých Němců čekajících na „odsun“ stihl zřejmě převýšit počet zajatců ubitých za několik let války Němci. Jakási expozice tu ostatně nějakou dobu byla, ale, jak se můžeme dočíst na internetu, přenesli ji do Děčína.

Nemusíte věřit v posmrtný život, abyste našli dost dobrých důvodů, proč se chovat uctivě k památkám po zesnulých a ke hřbitovům. Kdo se nehlásí ke své minulosti a k minulosti místa, kde žije, nesmírně se ochuzuje. V tradicích se skrývá mnoho náznaků, pokynů, návodů nebo receptur, které se mohou zdát překonané, ale jež se mohou – zejména díky neustále se zrychlujícím a radikalizujícím proměnám světa – ukázat jako jedinečná inspirace, hojivý prostředek, nečekaný spolupracovník.

Zdánlivě zastaralý a k ničemu již nepotřebný venkov je právě tím místem, které v současném světě na pokraji biologického i psychického kolapsu náhle nabízí šanci regenerace nebo i úzdravy – šanci, kterou máme doma, a již tedy nemusíme teprve vyvíjet ani dovážet z jiného kontinentu. Právě venkov by

stavbou podzemní továrny. První dva větší transporty osob sem přišly z KZ Dachau 28. srpna 1944 (400 osob) a 3. září 1944 (250 osob). Ty následovaly další z KZ Flossenbürg 9. září (40 osob), 7. listopadu 1944 (36 osob), 16. března 1945 (29 osob). Tábor měl cca 9000 m², byl ohrazen elektrickým plotem, stráž zajišťovalo 68 příslušníků SS. Velitelem tábora byl Hauptsturmführer Oskar Jung, který o tábor příliš nedbal, takže vedení tábora měl na starosti jeho zástupce, Unterscharführer Richard Arthur Junge, vyhlášený svou surovostí a krutostí.

Stav vězňů se pohyboval kolem 600–660 osob (653 osob k 31. 1. 1945, 634 k 28. 2. 1945, 656 k 31. 3. 45, 652 k 1. 4. 1945); nezdá se vůbec pravděpodobné, že by počet uvězněných do konce války mohl stoupnout na často uváděných 1 000–1 200 osob.

K 31. březnu 1945 bylo v táboře vězněno: 199 Rusů, 178 Němců, 81 Poláků, 67 občanů Jugoslávie, 52 Francouzů, 33 Čechů, 16 Holanďanů, 10 Belgičanů, 10 Italů (z toho jeden Žid), 5 Chorvatů, 1 Litevec a 1 Švýcar.

Podmínky v táboře byly stejně kruté jako v podobných venkovních komandech KZ Flossenbürg, kde se pracovalo na výstavbě podzemních zařízení. Poválečné vyšetřování prokázalo několik vražd vězňů, v krematoriu ve Střekově bylo zpopelněno 56 obětí tábora v Rabštejně, ponejvíce Rusů. Skutečný počet mrtvých však bude asi vyšší, dříve býval dokonce odhadován až na 80–100 osob. Příbil, M., Brzák, P.: *Podzemní továrny Rabštejn-Jánská*, str. 49.

13 Po válce byl v bývalém nacistickém koncentračním táboře Rabštejn zřízen „Internovní tábor Rabštejn“, kdy byli shromažďováni nejenom bývalí exponenti nacistického režimu, ale i další odsouvaní Němci. Mezi polovinou srpna a počátkem září 1945 bylo v Rabštejně internováno 638 osob (z toho 633 Němců), koncem října již 1146 osob, vše Němci. Internační tábor Rabštejn byl oficiálně zrušen 11. 4. 1946 a od tohoto data

využíván jako Sběrné středisko pro odsouvané Němce až do 25. září 1946, kdy byl zrušen definitivně. Do konce června 1946 zde bylo zaznamenáno 84 mrtvých, avšak počet obětí bude asi vyšší. *Příbil, M., Brzák, P.: Podzemní továrny Rabštejn-Jánská, str. 49.*

měl mít proto ve svém zájmu opravdovou úctu k tradicím. Jeho tradicionalismus je dnes totiž paradoxně důvodem jeho nečekané modernosti a takříkajíc zdrojem pro jeho přežití.

28, 29 Je proto strašné pomyšlení, že jsme žili ve státě, který přímo i nepřímo podněcoval své občany k plenění a vandalismu ideově nežádoucích památek, a že se právě český venkov k něčemu takovému propůjčil. Takto po našem venkovu – a nejen v pohraničí – takřka nebo úplně zmizelo mnoho synagog a židovských hřbitovů. Takto se rozlehlé plochy hřbitovů s německými jmény na náhrobcích staly místem české hanby.

Pokud by společným jmenovatelem těchto dvou etnik měla být „nečeskost“, pak k čertu s českostí, která vede k takovým koncům!

RELIGIOZITA V POHRANIČÍ

Náboženství je jedním ze způsobů hledání smyslu života, tak jako mýtus, věda nebo filozofie. Nechápejme je proto jen jako instituci dobového jména, která se na venkově často střídala podle toho, který pán zrovna v daném regionu vládl – *cuius regio, eius religio* –, ale jako projev odvěké a zřejmě i dověké potřeby lidstva. Tím naprosto nechci říci, že venkovan všude na světě je bytostný panteista, který se nepotřebuje vázat na žádné konkrétní náboženství a přejímá je všude stejně rovnou z Přírody. To je osvícensko-romantický mýtus. Je tomu právě naopak – náboženství venkovanovo je vždy zbarveno konkrétním místem, v němž se děje, včetně veškerých duchovních významů v tomto místě přetrvávajících.

Proto k němu tak patří pohyb krajinou – procesí, pouti, pokleknutí u křížku –, proto je naprosto mylné zavírat náboženský projev na venkově do interiérů. Je tristní, když naše katolická církev, tak smutně neschopná začít svou důkladnou obrodu kritickým pohledem na svá dějinná selhání, se v naruby pochopeném *aggiornamentu* pokouší modernizovat se tím, že navzdory vůli místních lidí ruší svěcení svátku Božího těla na návsi.

Jakkoli se každé náboženství obrací mimo tento svět a komunikuje s čímśi nebo kýmsi člověka přesahujícím, jeho schopnost lidi oslovovat je dána tím, nakolik se mu daří vyjádřit ty nejhlubší lidské zkušenosti. Protože veškeré zkušenosti byly vždy podmíněny místem svého vzniku, bylo s místem vždy spjato i náboženství. Možnost univerzálního náboženství se v dějinách otevírala až s rozvojem městského, takřkajíc přenosného, kdekoli aplikovatelného a nezávisle na místě rozvíjitelného způsobu života.

Monoteismus pronásleduje místní bůžky, duchy polí, pramenů, lesů a hor a je atakem proti místně podmíněné variabilitě. Kolik staletí trvalo, než mrtvá latina směla v křesťanství udělat místo jazykům, kterými mluvil místní lid. Je pozoruhodným znamením pro Čechy i Němce, že toto přiblížení křesťanství venkovskému lidu v Evropě nastalo paralelně ve dvou pokusech o obrodu křesťanství, v českém evangelictví a v německém protestantismu. Doba před Bílou horou, kdy tyto dvě křesťanské denominace u nás žily v relativním smíru s katolicismem, naznačuje povrchový a pozdní ráz čistě nacionálního dělítky mezi Čechy a Němci, který pak byl mylně promítán zpět do minulosti. Nešlo o právo na vyabstrahovaný národní jazyk a často násilně dokonstruované nebo přímo dobájené národní dějiny, ale o právo využívat místních zdrojů včetně těch duchovních způsobem, ke kterému se v tomto místě autenticky došlo. To je *genius loci*: žádná citová mlhovina ani konstrukt ideologů, ale optimální interpretace daného místa jednáním mnoha generací v něm pobývajících v podobě velmi praktického odhalení skrytých možností a schopnosti vyrovnávat se s možnými hrozbami.

30 Ve vsi byly původně dva kostely, katolický a protestantský. Po příchodu dosídlenců z vnitrozemí bylo evangelíků ještě méně než katolíků, takže vandalům snáze podlehl novější – a tedy i „méně památkový“ – kostel protestantský. Přinášel přitom do obce prostorový princip, ke kterému se katolíci teprve dopracovávají, tedy že součástí budovy je místnost pro setkávání

30

věřících i mimo liturgii. To můžeme snadno zjistit, když si prolezeme obě poschodí ruiny.

31 Katolický kostel je dnes v dokonalém stavu, až na jednu maličkost: má jen hrstku věřících. Pohled dovnitř ukazuje stav při nedělní bohoslužbě. Je pravda, že kostel je dominantou obce a z hlediska památkářského jistě nejcennější budovou. Obec s rozpadávající se památkou ve středu působí jako nemocná. Proto mnoho obcí sežene peníze na opravu kapličky, která je pak někdy i po celý rok zavřená. To sice v očích letmého projíždějícího hosta vypadá líp, ale i to je určitý druh sociální poruchy. Jak takovéto jevy léčit líp než jenom takto kosmeticky?

Jsou známy dvě cesty k nápravě tohoto stavu. Jednou z nich je, že se velké církve, kterým patří většina venkovských kostelů, začnou opravdu zajímat o místní lidi, že kněží nebudou uvězněni ve svém zatrpklém podivínství a že se věřící nebudou uzavírat do svého ghetta „lepších lidí“, nýbrž budou své křesťanství osvědčovat tím, že budou vůči těm ostatním vstřícní a v případě potřeby nápomocní.

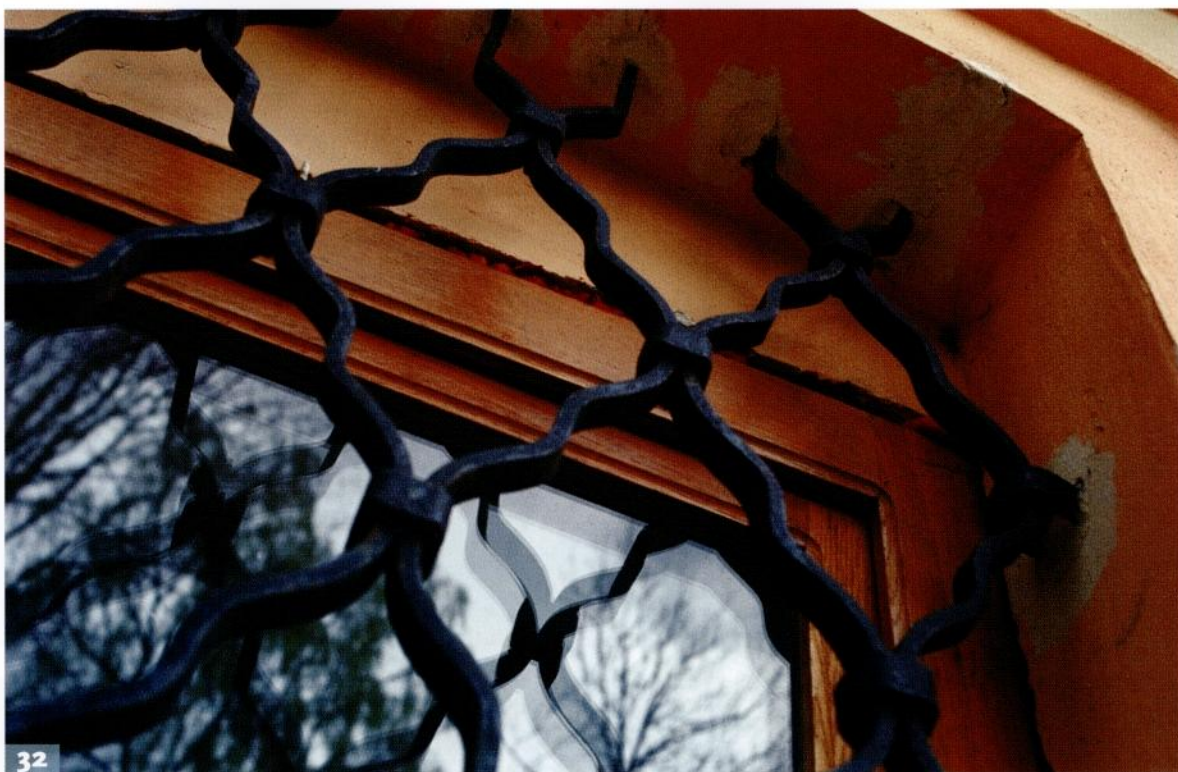

31

Druhá cesta spočívá v tom, že se vytvoří skupinka místních občanů, kterým na ohrožené památce záleží, a budou se snažit najít a vzájemně sladit tři nezbytnosti: finanční prostředky na její opravu, odborníky pro konzultace od samého počátku a v neposlední řadě takovou její náplň, o níž se sami postarají a která bude přínosem pro místní lidi i návštěvníky obce. V případě církevních staveb to sotva bude čistě náboženské využití. Pro takovéto iniciativy je v západní Evropě velké porozumění: péče o kulturní dědictví (*cultural heritage*) se nechápe jako cosi odehrávajícího se mezi státem a specialisty, ale jako věc veřejná, do níž aktivně vstupují místní občané. A péče o kulturní dědictví se zase nechápe jen jako zachování věcí, ale i jako kontinuita činností a významů s nimi spjatých.

Oběma těmto novým iniciativám se u nás všechny dotčené instituce zuřivě brání, z křesťanských církví nejvíc katolická, z úřadů nejvíc pracovníci památ-

kové péče a velká část uměnovědců a architektů. Bez tohoto posunu ale náš venkov bude přešlapovat kdesi mezi rakousko-uherskou byrokratičností a komunistickou totalitou.

K samozřejmosti církevního života v Německu po druhé světové válce – a to díky nikdy ne plně přerušnému spojení se západní částí země i v někdejší NDR – patří, že kněží se chovají, oblékají i mluví civilně, že studují metody skupinového řešení problémů, že při setkávání s věřícími užívají psychologických herních postupů nebo že se zvláště věnují dětem, starým lidem a osobám tak či onak postiženým. Rozdíl mezi katolicismem a protestantismem se zmenšuje, neboť katolíci přejímají řadu reformních kroků, a pěstuje se ekumenismus, tedy hledání společných cílů a motivů, které se otevírá i dalším mimokřesťanským náboženstvím a lidem stojícím mimo jakoukoli náboženskou denominaci.

32 Když proto Němci platili rekonstrukci kostela, bylo pro ně samozřejmé, že k němu bude dostavěna i místnost pro takovéto setkávání. Jakkoli kostel „funguje“ od října roku 2000, tento jeho prostor není uvnitř vybaven zařízením. Aby nerušil vzhled památky, byl vyprojektován přísně a do detailu v barokním duchu. Škoda, že zřejmě čeští řemeslníci dali najevo, že jemné dokončovací práce, které jsou svým způsobem rozhodující pro prožitek uživatelů a návštěvníků stavby, je už nezajímají. Neomítnutá pěna kolem dřevěných rámců znamená i *tepelný most*, postup, kdy se nejdřív dala poslední vrstva omítky, a pak se do ní zasekávala mříž, nesvědčí o plánovacích schopnostech stavbyvedoucího.

Lze ostatně říci, že energie těch, kdo navrhovali a prováděli rekonstrukci, se vyčerpala na hlavním objektu a s přibývajícím směrem do okolí rychle opadala. Již jsem zmínil, jak fušersky se použilo hrubého betonu pro zábradlí lemující vstupní schody ke kostelu – obr. 10 – a jak nedobře působí pod zdí z masivního kamene i chodník ze zámkové dlažby – obr. 11.

Aktivizace laiků v církvích souvisí s celkovou potřebou celého západoevropského venkova, aby místní společenství radostně a sebevědomě žilo a rozhodovalo, aby se o všech pro obec závažných rozhodnutích nejprve diskutovalo a aby co nejvíc iniciativy brali na sebe místní lidé sami. Těmto postupům se říká *participace obyvatel, komunitarismus, přístup zdola (bottom-up approach) nebo předávání moci (empowerment)*. Samozřejmě to znamená, že kdykoli vznikne nějaká spontánní iniciativa, nesmí za ni přijít pohlavek v podobě zákazu, vyhlášky nebo výsměchu.

33 Obyvatelé domu, před kterým vznikla kumulace různých symbolů – kromě indiánského totemu je to vesnický křížek s Ukřižovaným, pod nímž je

ale nápis ze světa hippies, *LOVE / PEACE*, tedy Láska, mír –, asi nejsou tradičními věřícími, jejich výtvoři však nejsou útokem na symboly víry ani vandalismem proti památce, jaký jsme mohli vidět na někdejší nemeckém hřbitově (obr. 28 a 29).

Sociologie náboženství konstatuje, že ve světě dochází k odklonu stále většího počtu lidí od největších církví. Není to však pouze projev tzv. sekularizace – zesvětštění –, jak se zpočátku myslelo, protože lidé dále hledají duchovní orientaci. Nacházejí ji však spíše u menších společenství, která mohou být z hlediska tradičního náboženství chápána jako sekty, od náboženství již oddělené orientální meditační techniky nebo prostě jen psychologické kurzy. Takovéto skupiny mohou mít své duchovní vůdce, nebývají jim však už připisovány božské vlastnosti.

34 V Rynarticích jsme do jedné takové prostory vstoupili – předchozí kurz právě skončil, takže se prala prostěradla. Socha Buddhy neznamená, že jsme se ocitli v buddhistické svatyni. Lidé sem přijíždějí na několik druhů kurzů, od náboženských přes psychotherapeutické po anglickou konverzaci. Několik let pravidelného rozhlasového pořadu znamenalo pro psycholožku, která Centrum životního stylu Herba Magica vede, že se jí vytvořila široká a věrná klientela. Díky tomu mohla investovat do přestavby skromné chalupy na penzion, na jejímž řešení se významně podílel ekologicky orientovaný architekt Aleš Brotánek.

Leckteré zdobné prvky v Centru i leckterá reklamní slova z nabídkového letáku se pohybují na hranici kýče – ale je známo, že kostely a kaple stejně jako některé náboženské tiskoviny novodobým kýčem přímo oplývají.

Okolní krajina je součástí nabídky pro účastníky. Případů, kdy se bude využívat hojivých sil nenarušené krajiny, bude nepochybně na venkově přibývat. Možná, že už nějaké takové zařízení ve svém okolí máte, jenom o něm ještě nevíte.

35

DIVERZITA

Velkovýroba potravin, hygiena a normy pro potravinářství a veřejné stravování se vzájemně posilují a pod vedením úředníků vytvářejí nový druh společenského násilí. Evropská unie zasahuje i do venkovských restaurací a hospod a sahá nám na jídla, která nejlépe chutnají ohřívána. Rychle rostoucí počet úředníků si vynucuje ještě rychleji rostoucí množství norem, aby bylo co kontrolovat, koho pokutovat a případně od koho získávat úplatky. Zboží je dnes na trhu nesmírně široká nabídka, absurdně se dovážejí běžné domácí produkty ze vzdálených světadílů, na druhé straně je však tendence vytvářet pro lidové, kulturní, domácí nebo amatérské výtvořky takové podmínky, že už jenom hrozba zaplacení všech testů a auditů je dokáže zrušit.

Nechci pochybovat o opravdovosti snah obyčejných lidí v zemích Evropské unie a věřím, že jim skutečně jde o participaci řadových obyvatel na závažných rozhodnutích a projektech a že to není jen nějaké divadélko. Již jsem však opakovaně zažil, že pro tamější úředníky – a tím víc pro ty naše, kteří už se na místa za evropské platy třesou – je toto snažení nepřijemnou komplikací, kterou jsou ochotni leda prázdně hlásat, ale ve skutečnosti jí házejí klacky pod nohy.

Chce-li tedy český venkov Evropskou unii – jako tolik jiných novot a pohrom v minulosti – přežít, měl by si uvědomit, že je v jeho zájmu podporovat a přinejmenším tolerovat všechny projevy rozmanitosti života, které nejsou činěním zla. V ekologii rostlin a živočichů se zdůrazňuje, že druhová

rozmanitost – *diverzita* – je jedním ze zdrojů stability ekosystémů. Monokultury jsou vysoce zranitelné. Normování je vlastně tendence k unifikaci, kdežto kutilství, lidová vynalézavost, tvorba z místních zdrojů a pro místní podmínky, tedy v duchu *genia loci*, to vše jsou projevy zvyšující schopnost přežití a nabízející možnosti uplatnění pro co nejširší škálu lidí v místě žijících.

Proto je představa takřka všech úředníků a nemalé části architektů, že veškerý život na venkově spoutají vyhláškami a regulacemi, tak nebezpečná. Neměli bychom jim podléhat ani tak, že všechno, co nám nepříjde dost nóbl – dost městské –, budeme vyhazovat. Princip *diverzity* je jako spojené nádoby propojen s principem *recyklace*: na venkově nebývalo nic, co by se stalo pouhým odpadem, všechno se vracelo do životních cyklů. **14**

35 Tak třeba křeslo z automobilu jako sezení před domem. Nevkus? Odstrašující příklad? Leda v tomto úzkém pohledu, kdy předmět vytrhneme z jeho kontextu. Již na tomto obrázku ho nicméně můžeme začít rekonstruovat. Jsme u nelákavého vchodu do domu, před nímž je betonová plocha. Místní nedostatečně vyspělý estét několika maličkostmi udělal z tohoto betonového apelplacu zápraží, u něhož se dá posedět, setkávat se se sousedy a v pohodě pohovořit. Stolek se dvěma židlemi naznačuje, že se posezení dá rozvinout i pro více osob. Živé květiny jsou ve váze z plastu, příjemné však zůstávají i tak.

36 Širší kontext mluví proti estetickému odsudku ještě více. Na pokraji obce Janská kdosi za totality vybudoval na rozšířené údolní nivě pro toto místo zcela nevhodné bytovky. Aby v nich venkované mohl žít po svém, začali kolonizovat poušť, kterou okolo architekt nadělal. Od domu vede kanálek na dešťovou vodu ze zbytků modrého linolea. Vedle koster na věšení prádla přibyl stolek s pohodlnou lavičkou a křesílkem. Košík s kolíčky na prádlo je na stojánku, aby se k němu nebylo nutno ohýbat. Pletení položené na stole

36

14 Kámen pronikal do lidové architektury povolna a váhavě. Roubená světnice byla teplá, suchá a útulná, kdežto zdivo vzbuzovalo představu zimy, vlhka a s nimi spojených obávaných nemocí. Jenže vlhkost škodila i dřevu, a to bezmála víc než člověku. Základové trámy roubených budov rychle uhnívaly, prorůstala jimi dřevomorka, a tak nezbývalo, než opětovně vyheverovat roubenici a zaměňovat shnilé dřevo čerstvým zdravým materiálem. Staří tesaři byli mistry v takových adaptacích. Stačil jim jednoduchý „pres“ – dvě desky spojené silnými dřevěnými šrouby, aby s ním stěnu libovolně nadzvedli a založili nový základový věnec ze zdravých trámů. Často používali materiálu ze starých likvidovaných srubů, hlavně stodol a špýcharů. S dřevem se šetřilo odjakživa; přicházíme na to při podrobnějším průzkumu roubených domů, kde v trámové stěně a krově nás někdy překvapí čepy, kampy a pláty na místech, kde neplní žádnou funkci: jde tedy zcela jasně o trámy použité z jiné starší stavby.

Neustálé vyměňování spodních srubových věnců začalo časem mrzet i nejtrpělivější hospodáře, a tak nejpozději od 18. století začali uhnílé klády nahrazovat podezdívkami z kamene. Používali k tomu materiálu, který nabídl nejblíže okolí. *Scheybal J. V., Scheybalová, Jana: Umění lidových tesařů, kameníků a sochařů v severních Čechách, str. 168.*

15 Podezdívka je důležitou součástí roubeného domu a vznikla často až dodatečně, postupným vyzdíváním uhnívajících spodních trámů. Staří tesaři byli mistři v takových adaptacích: uměli dům vyzvednout, posunout, otočit, vyměnit trámy z jiných likvidovaných staveb – a to vše s vkusem, nenásilně a tektonicky čistě.

V Podkrkonoší sahají podezdívky často až pod okna a výš, někdy stoupají schodovitě téměř do podstřeší, podle toho, jak se odbíralo uhnívající dřevo. Nikdy se však staří řemeslníci nedopustili „aranžerských“ prkených kamufláží, tak oblíbených v dnešní době, zejména při rekreační údržbě chalup. Starý tesař „přiznával barvu“ a dělal to s vědomím, že takové řešení je ve všech případech nejpoctivější a také nejestetičtější. Vidíme to především v Podkrkonoší, kde lidé tyto široké vysazené podezdívky vítali, neboť na ně mohli pohodlně rovnat našťípaná polena a obalit roubenou stěnu baráčku další vrstvou dřeva, která tak vlídně chránila před

naznačuje poklidný tok času. O potěšení z pohody nebyl připraven ani papoušek, jemuž sem vynesli klec.

Celá tato maličká čtvrť vypadá jako pestrá koláž. Zdatný zahrádkář si obsadil část svahu nad nivou, na něm vystavěl nouzovou dřevěnou boudu a z říčky dováží vozníci vodu na zalévání svého až zázračně plodivého pozemku. Jeho sousedství s lesem lemují dlouhá řada postupně k sobě přistavovaných kolniček. Mezi ním a bytovkami se střídají lidové chalupy různého stupně zachovalosti s pokusy o luxusní vily.

37 Na druhé straně silnice jsou chatičky, do kterých jako by přešplíchla vlna bohatnutí a s ním spojeného zkrášlování. Jedním ze znaků je postupné zneprůhledňování plotu – tady zřejmě když nestačil živý plot, přibýly plné desky.

38 Kutil má nepochybně nejšťastnější ruku, když se mu podaří zachránit cosi původního, čemu dodá novou funkci. Uprostřed Růžové je nenápadný architektonický skvost, obytná stodola. Připomíná některé výtvořky uctívané architektky Věry Šrámkové a dalších představitelů současného českého minimalismu. Možná, že kdyby chtěl postavit podobný dům nový, řekli by tomuto stavebníkovi příslušní památkáři, že budova má příliš strmý sklon střechy a její proporce že jsou příliš na výšku. Využití hospodářské stavby pro bydlení přináší do vesnice prvek až avantgardní. Nepochybně ovšem, že architektka Šrámková vyšla z tvarosloví venkovských hospodářských budov.

Podobně cudně jako majitel obytné stodoly prý kdysi při přestavbách domů postupovali i lidoví stavitelé a tesaři. **15**

syrovým klimatem nekonečné horské „zejmy“.

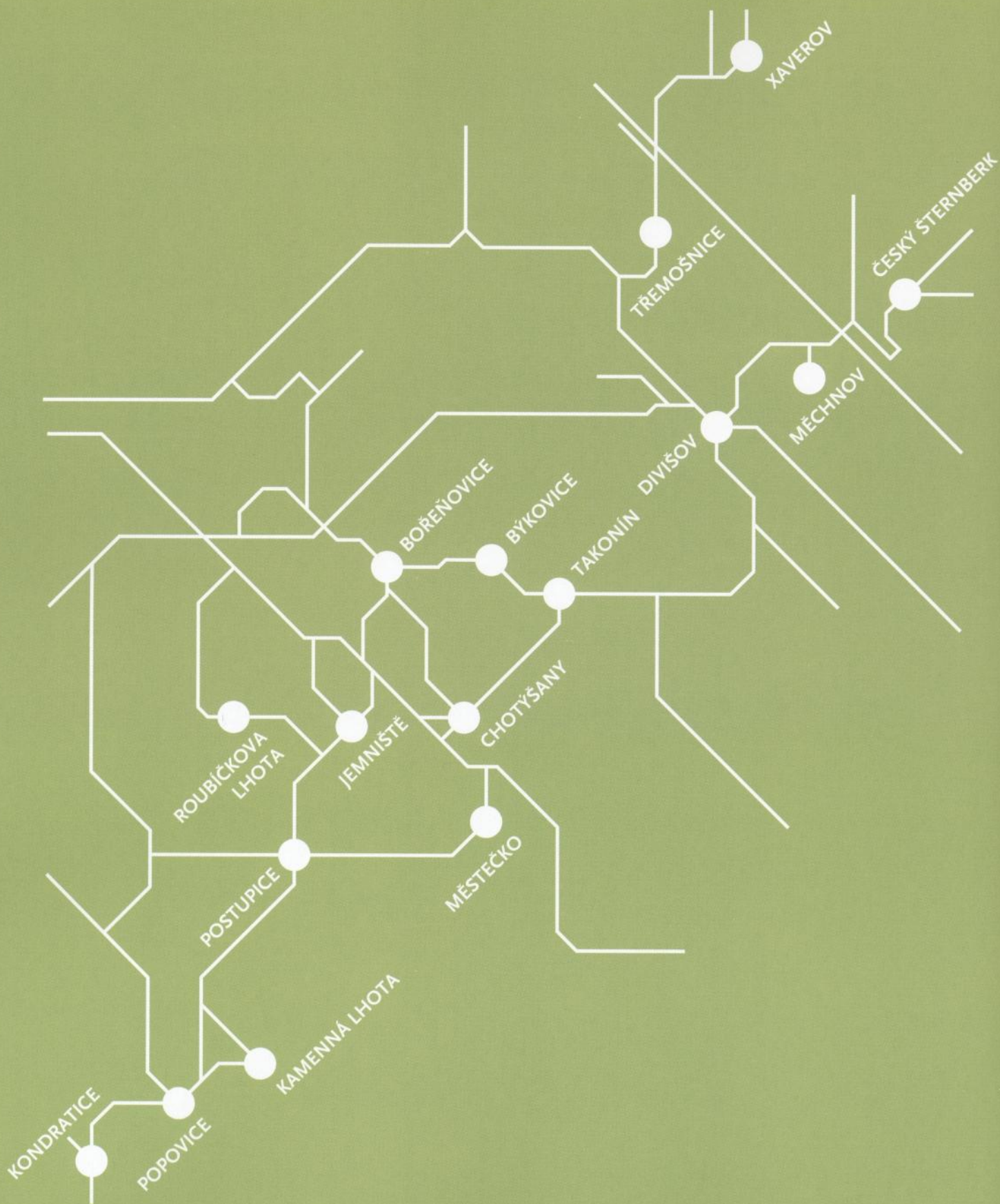
Starý horský zvyk obkládat chalupy pečlivě vyrovaným topivem přivedl vynalézavé horaly někdy v minulém století na originální myšlenku budovat stěny přímo z polen našťipaných jako na zátop. *Scheybal J. V., Scheybalová, Jana: Umění lidových tesařů, kameníků a sochařů v severních Čechách, str. 118–120.*

39 Není ale tou nejodvážnější avantgardou nakonec dokonale zachovaný lidový štít?

Region: Chopos

Mikroregion Chopos, nazvaný podle základajících obcí – Chotýšan a Postupic –, je stále v pohybu. Zatím obcí pořád ještě přibývá. Spekulovat o jeho osobitosti a o přirozenosti jeho hranic by proto bylo předčasné. Možná, že svou tvář najde, možná dokonce najde někoho, kdo ji umělecky nebo vědecky vysloví, a tím ji i dotvoří. Tato kapitola si neklade takto velký úkol, ale snad poslouží jako popud pro jiné. Pro inspiraci nahlédneme do tří klasických textů věnovaných nedalekému okolí.

O jednom regionu, který se Choposu dotýká a nepatrně se s ním překrývá, sepsal jednu z nejryzejších českých knih o venkovu, *Hostišov*, publicista a spisovatel Jan Herben. Okolí této obce, kam léta jezdil na dovolenou, má o něco vyšší nadmořskou výšku, takže je chladnější a drsnější (proto se pro ně ujal Herbenův název *Česká Sibiř*). Jedná se ovšem o postřehy s uzávěrkou k roku prvního vydání knihy, 1907. **1**

S trochu jiné strany se Choposu dotýká i kniha napsaná zcela nedávno českým historikem, který se proslavil monumentálním čtyřsvazkovým dílem, na němž má lví podíl, *Dějiny hmotné kultury*. Ves nedaleko Votic, Ouběnice, měla to štěstí, že se v ní docent Josef Petráň narodil a že pocítil povinnost rodáka vydat o ní monografii, *Příběh Ouběnic* (2001). **2**

Co jsou to vlastně mikroregiony, kdo je vymezuje, jakého druhu je to útvar? Mikroregiony vznikají tak, že několik obcí – zpočátku hlavně několik starostů a starostek – projeví zájem o sdružení, od kterého si cosi slibují. Tato koncepce, inspirovaná Rakouskem a Bavorskem, vznikla před několika málo lety na podnět jednoho venkovu oddaného ministerského úředníka. Bohužel, jakmile začala nabývat pro malé obce na přitažlivosti, jako by se jí ministerstvo poněkud zaleklo. Je to totiž spontánní a dobrovolná varianta umělého, čistě administrativního sdružování obcí shora, po kterém velmi mnoho – venkov zjevně nesnášejících – úředníků a politiků pošilhává: touží totiž po tichém návratu totalitní instituce, která byla souřadná s násilnou kolektivizací, „střediskové soustavy osídlení“. Důvody této nostalgie jsou jednoduché: pro úředníky byly střediskové obce jako velké umělé útvary ovladatelnější a politici parlamentních stran očekávají, že by v nich měli větší šanci získat voliče a zbavit se nepohodlných nezávislých.

Jednou ze zvláštností části mikroregionů je, že v nich nebývá žádná obec „hlavní“ ani „středisková“. Není to tedy pokus vydrápat se nahoru po hlavách ostatních a například z vlastní návsi touto cestou udělat náměstí. Dalším rysem je, že pestrost, „nejednotnost“ nebo nehomogenita mikroregionu není na překážku, naopak se tím zvyšuje směrem dovnitř možnost vzájemného kompenzování nedostatků a směrem navenek možnost širší palety nabídek.

Doplním ještě třetí úryvek týkající se nedalekého okolí, který pochází od Jaroslava Spirhanzla Duriše. Jeho kniha, která začala časopisecky vycházet v roce 1937, se sice jmenuje *Staré jihočeské chalupy*, ale věnuje se takřka výlučně Sedlecku, jež sousedí s Votickem. Jeho úvaha má ostatně obecnější platnost. Svéráz vesnic autor odvíjí právě od návsi. **3**

1 Zdejší příroda nemohla ani s člověkem učinit nějaké výjimky, mohla ho vypěstít jenom tak jako své rostlinstvo a své živočišstvo. Lidé našeho újezda jsou tělesně neúhlední, ošlehaní větry, za to kostry silné a svalů zdatných. Sedláky opleskané masem a tučným bříškem neznám, tím méně nějakého takového mezi domkáři a dvořany. Není tu onačejšího člověka, který by mohl být na jižní Moravě přednostou. Tělo lidské, v jisté krajině zrozené a vyrostlé, není produktem o sobě, ono patří k jednotě kraje a je součástí jednoho přírodního celku. Tito hranatí a kostnatí lidé naši nemohou být z Polabí, tito nerovní a těžkopádní jinoši zdejší nemohou být od Břeclavy. Kdybyste tu na poli viděli pracovat dívky, švarné bytůstky s jemně řezanými rty a s tvářemi jako průsvitné červánky, ó, to by bylo divné!

Nelíbilo by se nám to. Pocítili bychom dissonanci, neboť sem k nám patří horačka v chudé kytlici s tvářemi nanejvýš ruměnnými (řekl bych do cihlova, kdybych se nebál hrubosti), s výbojným nosem a s tvary tvrdými; s ňadry třeba rozhalenými, ale ne svůdnými. Lidskou postavu si přizpůsobuje kraj právě jako každou jinou vegetaci. Jednotnost přírody je příliš očividný zákon.

Krásná léta a dlouhé zimy, tvrdá práce na poli, kácení stromů a dobývání pařezů v lese, to všechno otužuje. A což teprve, když přijdou ostré naše větry a vichřice! Herben, J.: *Hostišov*, str. 127.

2 Po dlouhé době bezpráví a zvuile nabýval vrchu prosazující se právní řád, zvláště v záležitostech pozemkového vlastnictví. Jinými slovy, nadešla doba, kdy válečníka vystřídal hospodář, aristokratický vlastník velkostatku, který se mu stal nezbytným předpokladem k naplňování politických i kulturních ambic a cílů. (...)

Před polovinou 16. století byl již územní katastr velkých panství a menších deskových

40

statků ve zdejší krajině hotov, i když to neznamená, že by někdy nedocházelo k závažným změnám. Naši oblast charakterizuje skutečnost, že vakuum mezi velkostatky vyplňovaly samostatné malé i zcela drobné statky rytířské šlechty, jež se soustředily zejména v lesnaté kopcovité krajině širšího Postupicka, Jankovska a odtud dál k Blaníku.

Někdejší rozdělení jednotlivých vesnic v rukou několika vrchností se postupně omezilo. Zemané bez tvrzí a dědinici tu však v řadě vesnic zůstali, i když kromě dvora či mlýna, rozlohou nepřesahujícího poddanskou usedlost, neměli jiný svobodný majetek, ani podací právo ke kostelu. V roce 1497, kdy se král vzdal práva odúmrti vůči jejich majetku,

Náves je vizitka nebo fasáda obce, ale často i nejméně čitelné místo z ní, neboť se do něj obvykle z celé obce nejvíc vepsaly různé historické tlaky a zlomy. V Čechách je poměrně značná variabilita základních forem návsi. Při bloudění obcemi rozloženými kolem pomyslné osy mezi Vlašimí a Benešovem jsme našli málem stejný počet variant návsi jako vesnic. Podívejme se na některé výrazné místní varianty.

40 Některé návěsní prostory v tomto regionu, který kromě husté sítě silnic různého řádu protíná i dálnice, mají sice výrazný tvar a nosnou dominantu, ale jsou rozřezány dopravními tahy. Snad nejvíc je to cítit v turistickém letovisku Český Šternberk. Přijíždějí sem auta a autobusy plné zájemců o prohlídku hradu. Buď skončí u záchytného parkoviště vpůli kopce, odkud je k hradu pěšky nejbližší, nebo sklouznou dolů do obce, na levý břeh řeky Sázavy. Tam se návštěvníci dají do neustálého bloumání sem a tam nedlouhou ulicí podél řeky, kde je i pár komerčních nabídek.

Rozdíl v oblečení není dnes tak snadným vodítkem při rozlišování venkovanů a příchozích zvenčí jako před několika málo desetiletími (zejména

80

41

oblečení mladých lidí z vesnice a města splývá), ale role turisty se snadno pozná z odlišného způsobu chůze. Turisté chodí procházkovým tempem, málokdy sami, rozhlížejí se nebo spíš neurčitě zevlují, někdy se mezi sebou hlučně baví. Kdybychom si představili jakýsi družicový záznam všech pohybů lidí uvnitř obce, pak přes jemně větvenou síť účelových cest místních obyvatel, která propojuje oba břehy, se „napisuje“ v některých denních, týdenních a ročních dobách silnější tok návštěvníků, kteří jednu ulici na jednom břehu proměnili v korzo. Obec se na ně za to sotva může zlobit, vždyť tato ulice je jedním ze zdrojů příjmů místních obyvatel.

Český Šternberk má tedy náves jako turistický terminál, nábřeží a komerční korzo, které navíc přetíná silnice ústící na most přes řeku a vedoucí k nádraží.

Každá obec, která láká turisty, stojí před zásadním dilematem: chudší poklid, nebo bohatší ruch. Podobné důsledky má i příbuzné dilema: poklidný obchvat, nebo rušno díky dopravě středem obce. Znáám jednu malou vesnici, která volila skromnější variantu, vystoupila z euroregionu a odmítla průtah rychlé komunikace přes svůj katastr. Učinila tak ale po zralé úvaze místních obyvatel. To je velmi důležitý „detail“: takto závažná témata by se v každé obci rozhodně měla projednávat za účasti obyvatel, jinak hrozí rozdělení obce do dvou znesvářených táborů.

41 Jak o tom svědčí starší mapy, Popovice měly kdysi zahuštěné jádro v podobě tvrze, statku a kostela, odkud začínala širší komunikace mezi

přestaly být vedeny desky dvorské. Někteří dědiníci zpočátku svůj majetek dávali ještě zapisovat do desk zemských jako političtí stavové, později své statky pojišťovali vklady ve zvláštních svobodnických knihách. Politický stavovský systém prosazující se během husitství, jak bylo řečeno, nezahrnul vrstvu dědiníků, nemajetných zemanů či dvořáků, mezi stavy zastoupené na zemském sněmu. Zrodila se politicky téměř bezvýznamná kategorie svobodníků, jež měla i v dalších stáletích silné zastoupení v krajině kolem Mladé Vožice, Votic, Sedlčan, Vlašimi a Dolních Kralovic, zkrátka v našem okolí. Najde se tu málo vsí, kde by aspoň jeden z nich neseseděl. Je to oblast s nejhustší frekvencí svobodníků v celozemském měřítku. *Petráň, J.: Příběh Ouběnic, str. 47–48.*

3 V našich poměrech v podhoří Vysočiny se vyskytuje jen zřídka nejstarší *typ osidlování*, při němž každá rodina si vybudovala

své stavení uprostřed svých pozemností (jednoty, samoty) a který Žalud nazývá „roz-
běhlým horským typem“. Zato obecně jest
rozšířen „vázaný horský typ osadní“, nazýva-
ný též hromadní soustavou, při němž jsou
stavení vzájemně blízce seskupena, ale bez
určité soustavnosti, takže vzniká nepravidel-
ný půdorys osady a ulice tvoří jen cesty mezi
ploty jednotlivých hospodářství. Žalud uvádí,
že tento typ je častý zejména v územích, jež
od XIII. století byla zasažena cizí kolonizací,
ale i v krajích zcela českých. (Naproti tomu
v středočeské rovinatější oblasti převládá
soustava veská, s pravidelně seskupovanými
staveními, takže z nich vzniká buď typ vesni-
ce ulicové nebo starší „okrouhlice“.)

Uvedená skutečnost způsobuje, že v na-
ších drobných osadách často nedošlo k vy-
tvoření skutečné návsi, ba že ani souvislého
osazení podle cest tu nebývá (k čemuž nuti-
lo především utváření terénu, u nás tak vlni-
tého!), nepřekvapuje nás ona nesoustavnost
a roztržitost osady, vybudované zdánlivě

domy, ve směru rozšířeného údolí potoka. Byla to tedy vesnice ulicového
typu, která měla atypicky těžiště nikoli ve středu této hlavní obecní komu-
nikace, ale na jednom jejím konci. Bylo to dáno tím, že vesnici z této strany
otevřel táhlý rybník, který u původně vodní tvrze končil hrází. Když však byl
statek při tvrzi zbaven majitele, došlo k tomu, že jeho dvorem byla protaže-
na poměrně rušná silnice. Nejspíš dům správce statku se proměnil v budo-
vu-pro-všechno, od obecního výboru přes poštu po služby. A tak se vlastně
zatačka do kopce, klikatě procházející od rybníka kolem kostela skrze statek,
nakonec stala návší.

Totalitní „kulturáky“ a „domy služeb“ měly být projevem ekonomické
racionality, formou ideologické kontroly a lekcí z kolektivismu, ušředněnou
hamounským chrapounům. Tyto stavby byly předimenzované, architekto-
nický většinou neforemné až tupé a v případě kulturních domů jen z malé
části využívané. Posilovaly sice centralitu, ale zároveň odebíraly lidem příle-
žitosti navštěvovat jednotlivé po obci rozptýlené krámy a provozovny, které
byly původně součástí domů těch, kdo tyto služby poskytovali. Komunikace
tam byla osobní, setkávání a rozhovory se odvíjely tou nejpřirozenější ces-
tou. Místem pro setkávání všech zůstával kostel, pro setkání mužů hospoda
(v každé jen trochu větší vesnici však hospod bylo obvykle víc než jedna).
Vesnice byla rovnoměrněji prokrvena, návěs nebyla překrvena.

V Popovicích sice našli způsob, jak rozumně využít nevesnický velké
budovy pro veřejné účely, nicméně ostatní části obce tímto sesypáním více
funkcí do jednoho bodu tak trochu pohasly.

42 V některých vesnicích tohoto regionu jsme pozorovali intenzivní a zjevně spontánní snahu, aby návěs žila neformálním společenským životem. V Bořeňovicích je ve středu návsi poměrně veliká travnatá plocha obehnaná drátěným plotem, do níž je ale volný přístup vrátky vedoucími k hasičské strážnici. Před ní se nachází ohniště s robustním dřevěným sezením. Trávník nemá žádnou parkovou úpravu, ale je zjevně uklízen. Prostranství je v natolik udržovaném stavu, že přirozeně vybízí všechny uživatele, aby je po sobě zanechali ve stejném stavu, v jakém je našli při příchodu sem.

Takovéto jednoduché a neformální pojetí veřejného prostoru umožňuje zároveň pocit jisté intimity i určitou dávku sociální kontroly. Podobně jako údolní návěs v Růžové bude toto místo jistě oblíbeno zejména dospívajícími. V tomto životním údobí mnozí mladí lidé dramaticky řeší problém, zda zachovat své dosavadní identity, vůči nimž mají tendenci se bouřit, nebo hledat nové. Pokud se zde utvrzují ve svém pozitivním vztahu k obci a místnímu společenství, výrazně se tím zvyšuje pravděpodobnost, že se přinejmenším budou domů rádi vracet a v dospělosti neopustí obec úplně.

43, 44 Přímo překypující život všech generací a zjevně i místních obyvatel promísených s chalupáři jsme našli na návsi v malé vesničce jmenující se po někdejším jezuitském dvoře svatého Xaveria Xaverov.

Také zde je protáhlá návěs travnatá a osázená vzrostlými stromy, není tu však žádné oplocení ani veřejná budova. Zato je tu velké množství herních atrakcí pro děti od těch nejmenších, které jsou zjevně výtvozem místních kutilů (přiznám se, že v takovémto prostředí mi pneumatiky z traktoru jako

bez ladu a skladu. Ale tato okolnost vytvořila osobitou krásu jihočeské vesnice!

(...) o *půdorysu* usedlosti a stejně i jednotlivých budov v ní vždy rozhoduje místo, *pozemek*, na němž je dvorec vybudován. Nemůže tedy být žádné pravidelnosti ani stereotypnosti; vesnické staré stavby jsou vždy unikáty, plán se neopakuje, nanejvýše jen jeho obdoba. Ale přece mají tyto budovy *charakteristický rys*, jenž je navzájem sblíží, takže lze pak mluvit o *krajinném typu*. *Spirhanzl Duriš, J.: Staré jihočeské chalupy*, str. 18–20.

43

prolézačky nevadí – je to ostatně způsob recyklace nesnadno zlikvidovatelného odpadu, který je méně zhoubný než jejich spalování v den pálení čarodějnic). Po domácku je vyrobeno i sezení pro ty dospělejší. Betonová podlážka pod stolem a betonové schůdky z ulice svědčí o tom, že se na vybavení tohoto prostoru muselo domluvit více lidí.

Na horní cestě probíhá zrovna cosi jako hra na kontrolu projíždějících vozidel. Auta odjíždějí z místního hřiště, na kterém právě skončil zřejmě místní sportovní den, a skupinka mládenců je určitě vtipnými poznámkami perlustruje. Celkový dojem: opravdová pohoda. Je to ovšem zábava jen pro teplejší část roku. V Bořeňovicích se možná v zimě přesunou od ohniště do „hasičárny“.

Ulice pár metrů odtud na hřišti končí, není tedy průjezdná. Tato náves je tak v jakémsi převážně pěším laloku umožňujícím pouze obslužnou dopravu, který se na jednom svém konci napojuje na silnici procházející obcí. Je to doslova hravá náves.

Dveře a brány ústící do veřejného prostoru nejsou nějakým čistě formálním předělem dvou stejných prostor, ale vyjadřují hranici mezi prostorem posvátným a světským, domácím a venkovním, soukromým a veřejným. Pól světský, venkovní nebo veřejný je zevnitř pocíťován často jako ohrožení. Ti uvnitř se mu brání nejenom tím, že mají dveře pevné a uzavírací zevnitř proti možnému fyzickému násilí, ale i tím, že se snaží zapudit zlé duchy. Odtud původně magické bílé nebo omalované pruhy kolem těchto dvou druhů otvorů do domu.

Dveře jsou často násilím snadno překonatelné, ale odrazují zloducha také tím, že jsou čitelné jako dveře a že je považováno za neslušné a trestné je bez souhlasu obyvatel otevírat. Proto se u nás na venkově klepe a čeká na vyzvání, i když je zjevně pootevřeno. V některých zemích a regionech jsou dokonce vrata do zahrady nebo do domu trvale dokořán – otevřená (a navíc k přeskočení nízká) vrata jsem našel na venkově skotském, otevřené dveře do domu na venkově francouzském – a sílu má právě onen jimi naznačený zákaz.

Pro naše horské a podhorské vesnice bývalo příznačné, že jejich zahrady vůbec neměly zdi ani ploty. Zato dokonalá byla sociální kontrola – obcí neprošel cizí člověk nepozorovaně a místní obyvatelé si pak při nejbližším setkání zrekonstruovali celou jeho cestu od vstupu do vsi.

Dnes i na našich horách přibývá plotů a zdí. Čím víc se přistěhovalec cítí v novém okolí cizí, tím vyšší, neprůhlednější a hrozivější ohrazení si staví. To zase připoutává pozornost zlosynů, neboť se jim tak říká: Tady by mohl být majetek! Tím se roztáčí spirála agrese: na plot se umístí cedulka o zlém psu nebo kamera průmyslové televize, která přitahuje ještě zdatnější lupiče...

Venkov se brání proti náplavám a cizákům také proto tak houževnatě, že je hrdý na dosud fungující neviditelné zábrany. Lidé se rádi pochlubí, že se u nich pořád ještě nemusí zamykat nebo uvazovat kolo. Když se náhle tato norma naruší, cítí jakýsi fatální konec dobrých starých mravů. Takové zhroucení neviditelné říše poctivosti zažila v několika málo posledních desetiletích celá Skandinávie.

45 V našem regionu jsme našli všechny možné varianty od naprosté otevřenosti vlastního pozemku po jeho krajní uzamčení. V jedné vsi jsou předzahrádky oploceny, v jiné je jich řada bez plůtků. V Popovicích u fary je zvláštní kombinace obojího – stejná hojnost květin je za plotem i před plotem. Někde si netroufáte zajít ulicí dál, protože nevíte, zda nekončí přímo u domu (označení slepé ulice se na venkově takřka nepoužívá), jinde je vesnice protkána fascinující sítí uliček, pěšinek a zkratk. V každé vesnici je navíc celá řada individuálních variant na škále otevřenost/uzavřenost, kterou se mezi sebou diferencují zvyklosti rodin a jednotlivců stejně jako proměny přicházející s věkem. Nedorazila sem nicméně ještě obdoba pausálního zamykání činžáků, jakého jsme svědky ve městech.

Mimořádně půvabnou variantou této nesnadno čitelné otevřenosti/uzavřenosti je struktura labyrintu, ve kterém si nejste úplně jisti, zda jako

4 Když v 70. letech začali Michael a Judy Corbettovi s projektem zahradní čtvrti Village Homes (Vesnických domovů) ve městě Davis v Kalifornii, neexistoval tehdy žádný podobný projekt obytné výstavby. Tento projekt vyzdvihoval jako své rysy smíšenou bytovou zástavbu v užších ulicích, zelené pásy s ovocnými stromy, zemědělské zóny mezi domy, přírodní povrchové odvodnění, orientaci vůči slunci a dostatek volného prostoru. V 80. letech tak měl vzniknout soubor 240 domů na 2830 arech a stát se milovaným prostředím s příjemnou atmosférou, s nízkými cenami za služby a potraviny a se silným smyslem pro místní společenství.

Příkladem unikátní projekční filosofie bylo využití přírodních mokřadů místo nákladného betonového odvodnění, což ušetřilo stovky dolarů na každý dům. Tyto úspory pomohly uhradit větší část nákladů na tvarování krajiny a zelených pásů, neboť mokřady umožňovaly zachytit dostatek vody, takže

cizinec jste v něm ještě legálně, nebo již nelegálně. Učíte se číst symptomy uzavřenosti a právem máte dojem, že se touto napínavou hrou dozvídáte velmi mnoho o místních obyvatelích. Také těmito půvaby se do světové literatury dostala Meyrinkova nebo Kafkova Praha, zejména židovské ghetto.

Uvědomme si však, že jsou malá venkovská městečka a dokonce i vesnice, které tuto prostorovou strukturu mají také a uchovávají si ji. Obvykle bývá výraznější tam, kde je obec ve svažitéjším terénu, takže strmější pěší schůdky a zkratky doplňují pomalejší stoupání ulic a silnic. V našem regionu je tato nabídka nejvýraznější v Divišově.

46 Utáté rohy v zatáčkách silnic, aby do nich nevrážely povozy a později nákladní automobily, to jsou půvaby na našem venkově běžné. Tento nádherný rohový průchod však je na vesnici unikátem. Vnímavost lidového stavitele k dopravnímu problému a zároveň přímočarost jeho řešení má v sobě velkou výrazovou sílu. Takovéto prvky nejsou jen „architektonické hodnoty“, které dodávají jedinečný ráz jedné budově, ale i „urbanistické hodnoty“, jež činí z pohybu chodce nebo vozidla obcí lákavé dobrodružství.

Představa o racionalismu z přelomu 19. a 20. století (kterou se funkcionalismus a jeho stoupenci snaží udržovat při životě ještě dodnes), kdy se bourala ghetta, nejkrásnějšími pasážemi města se prorážely široké přímočaré bulváry a šířka ulice byla prostoduše ztotožňována s hygienou a triumfem pokroku, je naštěstí dnes už spíše k smíchu – nebo k pláči tam, kde to, co bylo ve jménu této ideologie poničeno, už nejde navrátit. Nechtějte

46

mít svou venkovskou obec všude přehlednou jako panelákové sídliště druhé generace – bude všude nudná a bude v ní všude foukat. Vždyť i současní američtí urbanisté začínají objevovat hluboký smysl evropského pojetí ulic a uliček. 4

47 V Kondraticích, které by totalitární plánovač pro jejich nepatrnost nejspíš určil k rychlému „dožití“, jsme našli výrazově snad nejsilnější řešení vchodu do statku. Nemá monumentální osovou souměrnost, jakou se vyznačují panská sídla. Zaoblené nároží z kamene napravo od vjezdu nese dva mohutné stromy, které jsou častým doprovodem božích muk – přitom z hlediska geneze vlastně těmto křesťanským symbolům předcházely, neboť byly posvátné i v očích našich dávných pohanských předků. Ve stěně je ještě svatý obraz. Vše nese stopy pravidelné péče.

Tím se vlastně říká: tento dům je v péči Boží. Je to zároveň forma prosby – modlitby – za tuto péči. Také výzva ke kolemjdoucím, aby Boží ochranu

údržba krajiny potřebovala o třetinu až polovinu méně vody na zavlažování. Odvodňovací mokřady jsou doplněním pěšin, které nejenom poskytují spojení pro chodce a umožňují jízdu na kole, ale staly se i ohniskem života této komunity. Domy – některé pozakryté révou, květy a křovím – stály naproti sobě podél zelených pěšin. Automobily byly diskrétně zaparkovány za domy v přilehlých, stromy stíněných úzkých ulicích (o šíři 7 m).

Ulice a sítě pěšin vstupují do této lokality z opačných směrů jako proplétající se prsty, takže se nekříží. Děti si mohou – neohrožovány dopravou – hrát na hojně používaných

47

a sledovaných pěšinách. Díky bohatému poličnickému životu a zesílenému smyslu pro společenství je kriminalita na úrovni pouze jedné desetiny okolních čtvrtí, jež jsou vystavěny podle obvyklého uličního schématu ve stylu chodbiček kúrovců, tedy schématu podřízeného automobilům. Průměrný počet automobilů na domácnost ve Village Homes činí 1,8, kdežto v celém městě Davis 2,1.

Užší ulice nejen že snižují množství a rychlost dopravy a šetří peníze a půdu, ale také vyžadují méně materiálu na povrchovou

nenarušili a aby z ní podle libosti čerpali i oni sami. Kdo vztyčil u svého domova křesťanské symboly, veřejně se tím zavazoval, že se bude v duchu tohoto náboženství chovat. Maličké venkovské kapličky nejsou akty mecenáše, který se jednou donací kostelu nebo klášteru za druhou pohodlně vykoupal z každého svého dalšího zlého činu. Na vesnici s její neanonymitou neprošlo tak snadno jako ve velkém městě pokrytectví, že někdo se ke křesťanství okázale hlásí, ale v jeho duchu nejedná. Nesčetné lidové sošky byly vyznáním i závazkem svých zřizovatelů. Na druhé straně za veřejný prostor prostoupený drobnou sakrální architekturou nesl svůj díl odpovědnosti i Bůh. Tyto stavbičky byly akty obnovování smlouvy mezi zemí a nebem.

48 Pro hlubší pochopení tohoto projevu jsme našli hodně kontrastní pozadí: vchod do domu, jaký si na návsi jedné nedaleké vsi vybudoval oby-

vatel s německým číslem na karavanu. Mezi dvěma posledními příklady máme řadu protikladů, které stojí zato vypsát ve formě tabulky:

dominuje kámen
jemné barevné odstíny
takřka neomezené trvání
propojení rostlin a kamene
využití místních zdrojů
duchovní dimenze a cit

plasty a akrylové barvy
křiklavá barevnost
krátkodobost
rostliny v nádobách
většina z dovozu
pouťová estetika

Možná, že vás napadnou další protiklady. Neberte to ale, prosím, jako vyzvedávání prvního a posměch druhému: je to porovnání dvou světů, které stojí

úpravu komunikací, což zase zlepšuje mikroklima. Protože stromy mohou zastínit celou ulici, je mnohem méně tmavého povrchu ulic vystaveno slunci, jehož teplo by pohlcovaly a zpětně vyzařovaly do okolí. V kombinaci s pasivně solárním řešením a vhodnou orientací vůči světovým stranám to přineslo více pohodlí a účty za energii se tak snížily o polovinu až dvě třetiny – to je solidní výsledek u designu a materiálu ze 70. let. (...)

Protože se ukázalo, že Village Homes jsou žádoucím místem pro bydlení, z pů-

49

vodně skromné tržní pozice se nyní vyhouply na nejvyšší ceny při opětovném prodeji za čtvereční metr výměry bytu v Davisu. Bytové jednotky se prodávají za méně než třetinu obvyklé vyvěšovací doby (pokud jsou vůbec veřejně vyvěšeny, protože většina se prodá, jakmile se proslechne, že jsou k mání) a prodávající získává o 120 \$ za m² víc, než je běžná tržní hodnota. Village Homes byly zpočátku považovány za tak zvláštní, že je agenti vůbec nenabízeli – a nyní je brožury realitek charakterizují jako nejatraktivnější čtvrt v Davisu. *Hawken, P., Lovins, A. B., Lovinsová, L. Hunter: Přírodní kapitalismus, str. 110–111.*

zato si občas takto pojmenovat, abychom si lépe uvědomili, mezi čím a hlavně proč volíme.

49 A ještě jeden výrazově silný vchod, který svého cizince prý teprve hledá. Roubíčková Lhota je mimořádně maličká vesnice, do které z jakéhosi důvodu přiteklo mimořádné množství peněz. Dokonale zrenovovaný statek s pečlivou krajinářskou úpravou širokého okolí čeká na příchod svého – prý snad holandského – majitele. Strídmy aktuální design má tento vstup do výběhu. Je pravděpodobně určen pro koně a poté i pro lidi, kteří se kolem nich budou v různých rolích točit. Nabídka koňských radovánek je vůbec v tomto regionu hojná a obvykle značně luxusní.

Přítomnost cizinců na naší vesnici není ovšem něco nového, čemu nás učí teprve Evropská unie. Nemálo našich panovníků podporovalo kolonizaci, která přinášela na venkov nové formy domů, pracovní postupy, zvyky, receptury i duchovní obsahy. Po válkách zůstávali ve vsích váleční invalidé z cizích armád. Mezinárodní propojení šlechtických rodů spolu s mezinárodními sňatky vedlo k tomu, že místní pán byl náhle cizinec, byť nejčastěji Němec. Z ciziny bývali panští vychovatelé, malíři, stavitelé nebo hudebníci stejně jako mnozí dlouhodobější hosté. Cizími jazyky mluvili i členové některých řádů, které působily na venkově.

Náš venkov rozhodně nemá xenofobní tradice, jaké jsou příznačné pro městské extremisty. Skinheadi jsou houby, kterým se na venkově nedaří. Venkov se může pro cizince dokonce stát daleko průchodnější branou do cizí země než velkoměsto. Poznávají to dnes u nás mnozí Ukrajinci nebo Kazaši, pokud umějí vzít za práci. Také mnoho reemigrantů tu nachází nový domov.

Když procházíme mezi vesnickými domy a nejdeme zrovna po silnici, není to tak úplně ulice. Mezi cestou a domy bývají alespoň předzahrádky a někde i větší plochy zahrad. Život obyvatel se odehrává uvnitř domu, na dvoře a na zahradě za domem. Směrem do dvora se sedí a hovoří, procházejí se tam domácí zvířata, pod převisem střechy se tam suší svazky cibule a palice kukuřice, přes dvorek se jde většinou na záhonek pro zeleninu nebo na hnůj s odpadem. Prostor mezi cestou a domem není primárně určen pro komunikaci s kolemjdoucími, nezdou se tam hosté ani případní zákazníci. Však se také prodej produktů statku na místě nazývá v němčině *vom Hof*, ze dvora.

Venkovské domy také nevytvářejí souvislé bloky. Tradiční venkovský dům je vlastně tak trochu samostatný celek – statek –, i když zrovna stojí v řadě nebo je součástí kruhové návsi – žije obrácen víc dovnitř než navenek, je z velké části živ z vlastní produkce, umí spoustu řemesel. Je také těžištěm té v životě nejpodstatnější výuky a výchovy a v případě nutnosti i léčby, opět často s domácími bylinami a mastmi.

Městský dům stejně jako městská rodina se postupně vzdávaly stále větší části z těchto funkcí a přenechávaly je jiným, kteří buď přijížděli se svými produkty z venkova na městský trh, nebo bydleli v jiných domech ve městě. Ve městě všichni už nepotřebují umět všechno, jako to musí umět venkov, ale dosahují úspěchu a zisku právě opačnou strategií, že nabízejí jiným svou specializaci. Město nejenom že má ve svém středu trh, jako mají velké tržní vesnice, ale vlastně celé bez přerušení je trhem v širším smyslu, neboť každý sebe nebo něco svého neustále prodává a něco zase od jiných nakupuje. Tím se stává sice nezávislým na svém rodném místě a na své úrodné půdě, ale závislým na širší síti vzájemných vztahů a také na pravidlech, jimiž se chod města řídí.

Městská ulice, to je vlastně rozšíření trhu v užším smyslu podél cesty. Domy tu nejsou tak důležité jako uliční parter, kde jsou obchody, hospody, provozovny služeb, výlohy, vývěsky, reklamy, lákadla a plakáty hovořící o něčem budoucím nebo vzdáleném, kam by údajně stálo za to se vydat. Některé ze vstupů vedou do místností, kam jsou kolemjdoucí zváni, a jež se tak stávají veřejným prostorem.

Venkovská cesta roubená domy může být krásná, pestrá, útulná, proměnlivá, ale není to podívaná, není to sdělovač plný nabídek a příslibů, není to korzo slibující možnost setkání s celebritou ani nepřehledná městská džungle, ve které se lze skrýt do mlhy anonymity.

Samozřejmě, že jednotlivé vnějškové i funkční rysy městské ulice na venkov stále více pronikají a že by bylo neudržitelným staromilstvím tomu bránit tam, kde o to lidé stojí a kde tuší, jaké další změny to s sebou nese. Podívejme se na jednu ulici skoro městského typu, která se zrodila na jedné z vesnic v tomto regionu, v Postupicích.

50 Její počátek souvisí se dvěma událostmi. Tou, která musela být logicky první, je založení rybníka. Ulice jde totiž po jeho břehu. Druhou událostí je vznik přádelny, jejíž zaměstnanci si právě v této ulici postavili domy, neboť

cesta kolem rybníka k přádelně mířila. Nebyli to tedy zemědělci ani místní lidé. Nevybírali místo úrodné, ale vyhovovalo jim proto, že měli blízko do práce, že bydleli při sobě a že měli „krásný výhled“.

Dozvěděli jsme se, že autor secesně vyhlížejícího splavu byl prý i architektem té snad nejpůvabnější z vil v této ulici.

51 K vilám patří ploty, a to okrasné, jakož i psi, a to rasoví.

Takovýto způsob zrodu ulice znamená na vesnici až příliš plánovité kroky. Nevycházejí ze snahy zakořenit ani k ní nemíří. Když továrna skončila, protože nastal nepříznivý čas pro její výroby, obyvatelé domů z této ulice je nejspíš prodali a šli za prací zase jinam. Byla to práce průmyslová, nevážící se na specifické místní suroviny ani na přírodní podmínky. Venkov byl pro ni výhodným umístěním takřkajíc pouze z negativního hlediska – že zde byla levná pracovní síla.

Vila je stavební žánr známý už z antiky. V této knize nás zajímá proto, že se v ní pozoruhodně prolínají motivy městské s venkovskými. Vila je hrou

na venkov se zachováním blízkosti města a s dokonalou reprodukcí městských životních podmínek uvnitř domu. Z celého venkova stačí vily zahrada (primárně okrasná – užitek k sebepojímání vily nepatří). Okolní krajina už je jen kulisa vykukující zpoza zdi. I když vila stojí v řadové zástavbě, je to vždy solitér. Ráda si stoupá na kopec nebo alespoň na terasu, v ploché zahradě se staví do jejího středu. Zvláště když má maličký pozemek, je snaha mu terasami dodat zdání velkoleposti. Vila mívá jméno.

52 Jakýmsi paradoxem vily je dvojvila. To je něco jako dvojkrál. Původně si dvojvilu pořídili lidé, kteří museli mít skoro stejný vkus, skoro stejné představy o bydlení a v neposlední řadě i skoro stejné peníze. Jak se ale generace valily, došlo leckdy k jakési výhybce. A tak se stalo, že ti vlevo měli dost prostředků na pečlivou rekonstrukci fasády se štukami i zahrady, ti vpravo ještě ne (nebo už ne...).

Chudším příbuzným dvojvil jsou dvojdomky. Na venkově je moc neznají. Venkovan potřebuje, aby měl kolem domu prostor. Dvoj domek je zařízení na

bydlení, tedy pro jednu městskou vyčlenivší se funkci, a neumožňuje plně rozvinout a podle měnící se situace proměňovat okolí pro spoustu vzájemně provázaných funkcí, které musí plnit venkovský dům. Dvojdomek – podobně jako činžovní byt – také předpokládá způsob užívání určitým generačním výsekem a při každé změně spojené s novou životní etapou rodiny nebo s nějakou anomálií či krizí se předpokládá spíše přestěhování do jiného bytu nebo přesun do patřičné instituce. Naproti tomu venkovský dům se pružně rozrůstá, přizpůsobuje se, je to otevřený systém.

53 Příchozí z města, který si na venkově pořídí vilu, do níž se nepřestěhovává na trvalo, ale má ji jen pro volný čas, není vždy lenoch ani levý na jakoukoli fyzickou práci. Často tuto práci vysloveně potřebuje jako kompenzaci k sedavému – což není úplně totéž co intelektuálnímu – zaměstnání. Baví ho

zkoušet si nová řemesla, nakupovat si nástroje, vybavovat si dílnu. Dokáže lakovat, malovat byty, zedničit, pokrývat střechu, zahradničit... – to všechno ale je pro bydlení určené pro volný čas a pro návštěvy jemu podobných přátel. Proto se soustřeďuje na vybavení pro volný čas – skalky, zahradní nábytek, altány, ohniště, basketbalové koše, bazén, tenisové kurty...

Toto vše dnešní pravé venkovany vzrušuje. Život naplněný volným časem, ve kterém se povinně provozuje zábava za pomoci nákladných pomůcek a se sebeprožitkem jako v televizním seriálu, to je výzva, která cloumá českým venkovem. Kdybychom parafrázovali archeologickou terminologii, mohli bychom konstatovat, že v současné době už máme na českém venkově za sebou dobu zahradních udíren, vrcholí doba plastových bazénů a přenosných přístřešků a nastupuje doba tenisových kurtů.

Měšťan-rekreatant na hlavu poražen. Co si má počít, aby si udržel svůj náskok? Zde je jedna z odpovědí: zahradní terasy souvisle pojednané jako dílo z kamene, verze neuvěřitelně pracovně náročná – finanční stránku bychom mohli posoudit až podle toho, odkud pocházel kámen. Je docela dobře možné, že se odtud začne šířit „inovační vlna“ nápodoby, nejprve Postupicemi a pak i v širším okolí...

Přístup k dějinám architektury se od základní školy po vysokou stejně jako v encyklopediích i televizních naučných seriálech omezuje na charakteristiku po sobě nastupujících slohů a na popis jejich slohových znaků. Kdo umí rozpoznat, co je gotika, renesance a baroko, získává vstupenku mezi vzdělance, a kdo přidá empír, secesi a funkcionalismus, může dělat od minuty průvodce cizinců. Pokud přihodí nějakou tu historku o bílé paní, pak víc než obtojí. Všichni jsme byli vystaveni spoustě takových naprosto zbytečných sdělení, která se nám naštěstí většinou zase ihned vykouřila z hlavy.

Z jakých přírodních i dějinných podmínek, dobových názorů a na základě jakých odborných znalostí se který sloh zrodil, jaký druh života umožňoval a kvůli kterým svým vlastnostem nakonec ustoupil jinému, to obvykle chrličů dat a jmen ani netuší. Jezdí od památky k památce, nakupují pohlednice nebo si je neuměle – a mnohem nákladněji – dělají sami svými high-tech přístroji, obtěžují své příbuzné a známé prohlížením nebo dokonce promítáním rodinných alb a plánují si, kam vyrazí příště.

Slohové charakteristiky se z velké části týkají měst. Na venkově se mezi ně probouje velmi starý kostel, tvrz, zámek, hrad, klášter – nejčastěji už jen bývalý – nebo ruina některé z těchto staveb. Známe „venkovské baroko“, o dřevěné stodole se dočteme, že byla gotická, tím ale dopad architektonických slohů na český venkovský lid končí. Proč je tomu tak? Proč všechny ostatní slohy nedokázaly venkovskému životu přinést osobité podněty? Proč nebyly venkovským živlem vstřebány, tak jako se to nejvíc projevilo za baroka?

K úvahám o úloze stavebního slohu na venkově budeme mít mnoho příležitostí při pouti třetím z našich regionů, soběslavskými Blaty. V tomto regionu si můžeme uvědomit, že je jedno dějinné údobí – a to překvapivě nedávné –, které zahájilo s českým venkovem dialog. Není to ostře vyhraněný architektonický sloh, ale dataci staveb rozpozná i laik: první republika. Na pozadí dějin vlastně jenom kratičká epizoda 1918–1939: co stihne za svůj život mladý člověk, který se dožil pouhých 21 let?

Podívejme se na tuto dobu nikoli z hlediska formálních slohových znaků, ale z hlediska toho, z jakých představ o životě vycházela a jak tyto vize dokázala promítnout do prostorových schémat, proporcí staveb a způsobu řešení některých detailů.

Půjde o stavby ve veřejném prostoru. Abychom si vytvořili kontrastní pozadí, alespoň letmo porovnejme prvorepublikovou výstavbu se slohem, který první republika předcházela a jehož rezidua u nás poměrně široce nacházíme. Secese, která byla dítětem Rakouska-Uherska, levným polotovárním způsobem navozuje dojem luxusu. Je to demokratizace života, pokud jej posuzujeme podle toho, co všechno si kdo může pořídit, ale zároveň, ba v první řadě, je to pošilhávání po nenáviděných znásilňovateli demokracie. Není to rovnost s vyššími vrstvami, ale pouhá hra na ně, neboť tyto výtvořeny jen vypadají jako unikátní ruční práce, ale všichni vědí, že to byl levný masový šunt.

Kritika tohoto pokrytectví secese, s jakou u nás přišel v nejbrutálnější podobě Adolf Loos ve svém slavném eseji *Ornament a zločin*, otevřela dveře

výtvarným orientacím, které ctily jednoduchost, hlásily se k sociálním cílům a někdy jim i přinesly malou úlitbu: *funkcionalismus*, *kubismus*, *obloučkový kubismus* nebo *art deco*. Jakmile se však tyto slohy ocitly na periférii a mimo dosah finančně silných mecenášů, přelily se do jakéhosi neurčitého dobového proudu, kde domy už nemají jednoznačné znaky žádného z dobových slohů, ale pouze ztratily ozdoby, zjednodušily se, připodobnily se základním geometrickým tělesům a hlavně – začaly být upřímně občanské. **5**

Právě na venkově nacházíme z meziválečné doby stavby, které jsou slohově nesnadno zařaditelné nebo spíš eklektické, ale dá se z nich jasně vyčíst toto pozoruhodné poselství:

* dům se nemá vychloubat svou výší – žádné věžičky a na nich ještě korouhvičky

* dům nemá imponovat nákladností, ale solidností materiálu – odtud láska například k nerez oceli

* ani na fasádu ani do interiéru se nehodí markýrování něčeho jiného, „vyššího“, například netaktní je předstírat omítkou kámen nebo glazované cihly, nastavovat dům falešnými průčelími nebo pomocí odlišení jednotlivých podlaží vyvolávat dojem větší výšky

* budova nemá fascinovat ani zastrašovat, je to komunikace občanů s občany, ne pánů s plebem

* nesluší se proto velikostí, mírou zdobnosti ani nákladností materiálu odlišovat vchod pro panstvo a pro služebnictvo a dokonce ani veřejnou budovu od obytného domu

* dům má příchozího vést za ruku, taktně mu napovídat, kudy jít dál, a pomáhat mu, aby šel pohodlně a bezpečně.

Můžeme říci, že si první republika našla svůj demokratický výraz – výraz ani ne tak ve smyslu výtvarném, ale především ve smyslu pojetí stavby zároveň jako prostoru k pobývání i sdělení určeného pro veřejnost. Naplnil se tak vlastně sen, který Tomáš Garrigue Masaryk a jeho spolupracovníci vyjádřili ještě hluboce za Rakouska-Uherska v programu své maličké strany a jehož východiskem jsou hluboké kritiky veřejného života v českých obcích, jež dnes šokují svou aktuálností. **6**

V našem regionu se nám podařilo najít příklady staveb, do nichž se promítl upřímný pokus o demokracii a spravedlnost, jaký se u nás udál v době první republiky. O to zajímavější je, že to nebylo v žádném okresním městě, kde bývá zdařilých radnic, škol, kampeliček nebo evangelických modliteben víc, ale v obci na pomezí vesnice a městyse.

54 Nedaleko od divišovského kostela a od radnice stojí na návsi-náměstí tento imponující dům. Možná, že v něm kdysi byla restaurace, dnes je tam lékárna a bydlení. Jeho balkon, široko daleko jediný, má v sobě cosi středo-*mořského*. Trojúhelníkový tympanon připomene pražské veřejné budovy i činžovní domy Kotěrovy nebo Gočárový. Kromě pilastrů „nesoucích“ balkon a svisle členících fasádu, jež má dvě barevné a zároveň strukturní složky, hladkou bílou omítku a rudé režné zdivo, tu není dalších ozdob. Dům je tedy při své mohutnosti střídmý, leda že bychom za dekorativnost považovali až zbytnělé zdůraznění síly a stability. Vchod do přízemního veřejného prostoru

5 Ornament, nejsa již spjat s naší kulturou žádným organickým úvazkem, přestal být výrazem naší kultury. Ornament, jenž se dnes vyrábí, není již živým plodem ani společnosti, ani tradice; je to rostlina bez kořenů, neschopná rozvíjeti se a znovu se oživoti. (...)

Lidstvo, v celku, má se dnes tak dobře, jako nikdy. Nemocní jsou v menšině. Ale tato menšina tyranisuje dobře se majícího dělníka, který již nemůže vynalézati ornamentů, a nutí jej, aby v různých materiálech prováděl hrstkou vymyšlené ornamenty. Nutí dělníka, aby ztrácel svůj čas a hyzdil materiál. Znehodnocují jeho práci.

Předměty ručně pracované mění svůj tvar podle zákona, jež stanovím takto: trvalost tvarů jest v přímém poměru s jakostí materiálů. Jinak řečeno: tvar ručně pracovaného předmětu jest uspokojující teprve tehdy, když jej tak dlouho můžeme strpět, pokud tento předmět sám může sloužit. (...) Pakliže se nám nábytek zoškliví dřívě, než se opotřebuje – tedy jsme vyhodili své peníze, když jsme jej kupovali.

Ornamentisté a výrobci nepopírají tohoto zákona; tvrdí dokonce, že se jim hodí. Říkají, že zákazník, který musí měniti svůj nábytek každých deset let, jest výtečný zákazník. Špatný zákazník je ten, kdo kupuje nový nábytek teprve tehdy, až starý jest opotřebován.

Tyto mody, které si tak brzy zošklivíme, tato rychlá následování efemerních „stylů“ jsou výhodná pro průmysl a zjednáávají práci milionům pracovníků.

Toto jest veliké tajemství hospodářské politiky v Rakousku. Přejde k svému, až požár obrátí deset domů v popel: Budiž Bůh chválen, zvolá se, dělníci budou mít práci. Loos, A.: *Řeči do prázdna*, str. 146–147.

6 Vláda jediné politické strany v našich obcích má pravidlem smutné následky: vede k zbahnění samosprávy, vede k absolutismu, zneužívání moci a znásilňování občanů jinak smýšlejících.

Tak v mnohých městech městská rada zapomíná, že je pouhým výkonným orgánem obecního výboru, že má plnit jeho usnesení a respektovat jeho přání; svá rozhodnutí měst. Rada má opíratí o předchozí dobrozdání příslušných odborů (komisí), ale velmi často tak nečiní, vládne „§ 14“ a překročuje zcela libovolně svoji působnost. Jinde zase starosta počíná si jako neomezený monarcha – hotový občanský absolutismus.

A jako každý absolutismus bojí se výslužnosti veřejnosti, tak i na mnohých radnicích panuje největší tajnostkářství, všechny hrnečky v radniční kuchyni jsou neprodyšně uzavřeny, jen aby občanstvo nemohlo nahlédnouti, co se v nich vaří.

Každý absolutismus vede na konec k zneužívání moci, k zjištění – nejsa nikým kon-

a vchod do domu mají stejné rozměry. Podobně mají stejný modul okna do veřejných místností v přízemí i privátních v prvním patře.

Z budov mnoha škol, muzeí, divadel nebo soudů v našich městech známe, že přes deklarování demokracie a přístupnosti těchto institucí pro všechny se zneužilo veřejné funkce budovy k tomu, aby se monumentalizovala. Předimenzované vchody, okna shromažďovacích místností přes dvě podlaží, bysty nebo sochy v průčelí, drahé materiály. Sjednání velikosti dveří a oken je projevem zvýšeného citu pro občanský princip. Předimenzování těchto dvou druhů vstupů ve stavbách z 19. století nasvědčovalo tomu, že tyto stavby zasvěcené zbožštěné Společnosti (Národu, Lidu, Státu...) chtějí být novodobými chrámy.

Za první republiky došlo k důslednému „odsvěcení“ této falešné nebo náhradní sakrality politiky i kultury, a bylo to tak přesvědčivé a širokými vrstvami natolik vítané, že i nové stavby kostelů, byť převážně evangelických, šly touto cestou. Křesťanské církve se tak u nás ve svém architektonickém projevu vydaly směrem k sekularizaci ještě dříve, než se tento pojem zavedl.

55 Budovy první republiky respektovaly okolní měřítko, i když se mohly považovat za nositelky technického a sociálního pokroku, který se tehdy

asocioval s mrakodrapy. Vstupy architektury do tkáně obce však nebyly pouze bodové, nýbrž se snažily formovat veřejný prostor prostředky urbanistickými – tedy ne už jen jednotlivými stavbami, ale organizací celého prostoru. I v Divišově dostal zřejmě tehdy nějaký architekt šanci dotvářet náměstí. Zaujal nás jeden zbytek tak řemeslně solidní, že ho zub času nezničil – je to nízká zídka lemující předzahrádky, na níž je opět nízké trubkové zábradlí.

Jako by se tím říkalo: náznak dostačuje. Kultivovaným občanům v naší obci stačí pouze připomenout, že tyto zelené pásy mezi domem a chodníkem jsou součástí veřejného prostoru. Nežijeme tu přece mezi barbary. Bohužel na řadě jiných návsi v tomto regionu se dnes veřejná zeleň oplocuje standardně vysokým pletivovým plotem, za jakým se také choulí nemalá část předzahrádek.

trolován, činí si z obce dojnou krávu, na našich radnicích zahošťuje se strýčkovství a protekcionářství. O obecní práce a dodávky dělí se jednak členové městské rady mezi sebou, jednak dostávají se jen spolehlivým straníkům, zejména volebním kortešům za jejich pomoc a agitaci při volbách. Ofertní řízení, děje-li se vůbec, je jen pro forma, neboť dávno před vypsáním oferty se ví, kdo tu nebo onu práci, resp. obecní dodávku, dostane.

Samospráva v takových městech je metlou občanstva, překážkou pokroku a zdravé-

ho rozvoje obce. Představuje nejubožejší dilatantismus, nebo na rozhodující místa strká ne odborníky a lidi zapracované, nýbrž především straníky a děti protekce. Skutečným odborníkům se naopak přímo vyhýbá, neboť ti něco vědí a dovedou a nedají se ku všemu upotřebit.

Taková samospráva jest také nesmírně drahá, neboť tajnou zásadou, kterou se velká většina nekontrolovaných otců města řídí, jest: „Z obecního krev neteče.“ *Program české strany pokrokové*. str. 144–145.

56 Prvorepubliková solidnost budovy bohužel ještě nezaručuje solidní osud po všechny časy. Hned naproti domu s lékárnou, ve stejném barevném i materiálovém akordu, stojí dům ze stejné doby. Nedávná podnikatelská vlna tu učinila pokus o hotel, restauraci a penzion. Volba písma na fasádě svědčí o citu nového majitele pro úměrnost. Věděl, v jak kvalitní budově je. Cosi se však událo.

Historie krachů, bankrotů a likvidací je o to hustší, v čím frekventovanější městské ulici se nacházíme. Když odhlédneme od nejzdevastovanějšího pásma pohraničí, pak na venkově takovýto zmar zasahoval hlavně jakési šlahouny městského života, které pronikly na vesnici – leckde nacházíme bývalé krámy, restaurace, továrny. S vyhaslými okny, někdy i rozbitými tabulkami, se staženými rezavými roletami. Sedlák, který prohospodařil, se snažil do krajnosti přežívat na svém. Ten nemohl zavřít krám a jít. To není venkovské řešení – kdo by se staral o zvířata a o půdu. Kdo takovouto vazbu nemá, může zkusit táhnout za štěstím někam jinam a opustit majetek, na kterém má leda dluhy.

Čím víc bude na venkově ubývat lidí vázaných na půdu, tím častěji v ní budeme nacházet takovéto typicky městské stopy po nezdařených experimentech, které se ale ve městě daleko rychleji hojí díky tomu, že tam je prostor prostoupen stále novými příchozími a tedy i potenciálními zájemci o podnikání. Ve velkých městech jsme si už zvykli, že některé komerční prostory ve městě mají už kdovíkolikátého majitele nebo i zcela změněnou náplň. Na venkově je taková podnikatelská ruina vidět často desetiletí.

Venkov měl vždy osobitý vztah k věcem a materiálům, který vyplýval z venkovského způsobu života a tento způsob zase zpětně formoval. Místo blouznění o „nenarušeném vztahu k přírodě“ nebo dokonce „splnutí s přírodou“ bychom si měli uvědomit, v čem tento vztah spočíval. Je třeba zdůraznit, že to nebyl etický kodex nezávislý na každodenním životě, který by venkovany někdo zvenčí nebo shora naučil (a jemuž se pak, kde to jen šlo, vyhnuli nebo přímo vymkli). Už vůbec se neřídili na prvním místě estetikou nebo vkusem. Tím vůbec nechci říci, že byli neetičtí a neestetičtí. Pozoruhodnost uspořádání archaického venkovského světa spočívala v tom, že to, co se osvědčilo pro přežití, bylo i tím, co bylo zároveň etické a estetické.

Rodina samostatného rolníka, který si nenajímal zaměstnance, žila z poměrně malého území. Museli znát postupy, jak pro všechny členy své – obvykle rozšířené, tedy vícegenerační – rodiny získat vše potřebné právě z tohoto okolí. A naopak: rolnická rodina byla tak velká, aby to bylo optimální pro využití okolí – příliš malá by nestíhala potřebný rozsah prací, příliš velká by nezvládla rozlohu pozemků, které by pro svou obživu musela obhospodářovat.

O tomto záhadném a citlivě ustáleném „poměru sil“ mezi velikostí rodiny a obdělávaného území dobře věděla zemědělská ekonomika, které se za první republiky říkalo *selská spravověda*. **7**

Základní zásadou pro vztah k jakémukoli materiálu bylo na venkově to, čemu se dnes říká *recyklace*. Nepředstavujme si ale pod tímto pojmem neosobní třídění a odevzdávání různých druhů materiálu do nějakých kontejnerů nebo sběren, odkud se odvázejí k továrnímu přepracování kdesi daleko za horizontem každodennosti. Venkovská podoba tohoto principu byla složitě prokomponovaná celoživotní strategie, která měla několik vzájemně propojených stránek:

- * tak jako v přírodě ani v hospodářství a v domácnosti nic není odpad, vše se využije

- * nejzákladnější formou recyklace v přírodě, kterou zemědělec zčásti napodobuje, je potravní řetězec – jednotlivé druhy organismů jsou si navzájem potravou

- * výkaly zvířat ani lidí nejsou obtížnou špínou, ale cenným zdrojem živin pro rostliny, které zase jsou obživou býložravých živočichů a všežravých lidí

- * když vznikne v hospodářství větší množství potravy, která by se mohla zkazit, nejenom že se odkládá její spotřeba na později různými formami konzervování, ale „rozdá“ se sousedům, kteří něco podobného učiní v jinou dobu, čímž se zpestřuje jídelníček (zabíjačka)

- * toto darování zavazuje k protislužbě, tmelí společenství, je pojistkou v nouzi a recyklaci materiálů proměňuje v recyklaci sociálních vztahů

- * vzájemné darování ve vybraných dnech roku je základem slavení svátků, při kterých se do jisté míry „mažou dluhy“, dává se možnost začínat od začátku, rodí se nové životní šance

- * mimo pravidelný přírodní cyklus jsou tu svátky „sociální“, kdy se začínají

7 Zemědělský důchod skládá se z důchodu kapitálového (t. j. zúročení kapitálu) a z důchodu pracovního. Jistě žádný sedlák neodmítne, zúročí-li se i jemu kapitál 10 % namísto 1 %. Protože však v důchodu má právě převahu práce, tu, kdyby práce byla dobře zhodnocena, stačil by sedláku k jeho existenci pracovní důchod skoro sám – ovšem v předpokladu, že jeho usedlost není zadlužena – a on by se nepotřeboval ohlížeti po kapitálovém důchodu. Velkostatkář však žije hlavně z důchodu kapitálového, proto se snaží tento zvýšit a nikoli práci (na té hledí ušetřit). Sedlák prací naopak nešetří.

Půda a všechny ostatní výrobní prostředky s ní související umožňují sedlákově a členům jeho rodiny trvalé zaměstnání, honorované dosud často velmi kolísavým pracovním výtěžkem. Většinou mzda za selskou práci bývá velmi nízká, ač je to práce solidní a kvalitní. Od proletáře-dělníka se liší sedlák a jeho rodina tím, že nepracuje v cizích službách za mzdu, nýbrž na vlastní usedlosti, tedy ve vlastním podniku, takže sedlák jest sám sobě zaměstnavatelem i dělníkem.

To je významná charakteristika selského stavu a z té plynou i další hospodářské a sociální rozdíly a zvláštnosti, kterými se vyznačuje a odlišuje selská rodina od velkostatku a průmyslu, podobně jako od řemeslnické vrstvy středostavovské.

Jest nutno stále mít na paměti, že na selské usedlosti jest podnikatelem každý člen rodiny a že to, co selská rodina konsumuje, je velmi významnou složkou, jaká např. v rodině řemeslníka vůbec nepřichází. (...)

Čistý výnos v drobném podniku selském není spolehlivým měřítkem výsledku hospodaření, neboť takový rodinný podnik nelze posuzovat podle dosavadních vžitých pojmů ekonomických, ani kapitalistických forem hodnocení. (...) Proto různé agrární reformy a stejně tak i různé formy zemědělského pokroku ztroskotávají v selském hospodářství, jsou-li např. jen kapitalistického založení. Mám na mysli různá ekonomicko-technická zdokonalení, zvláště takové formy racionalisace vyřazující člověka z práce, které docilují třeba urychlení práce a úspory na lidských silách, avšak zmenšují zaměstnanost členů selské rodiny. Takové prostředky by selskou výrobu zemědělskou jen zdražovaly. Proto ekonomicko-technické momenty racionalisace je třeba korigovat vždy i hledisky sociálními. Pro továrnu nebo pro velkostatek může být úspora práce lidské velmi výhodnou, pro sedláka jest zpravidla škodlivou, když členům rodiny práce se zkrátí, anebo úplně vzala a pro jejich uvolněné síly není jiného zaměstnání, takže zůstávají bez upotřebení. Vlivem takových nepromyšlených nevyužitých investic nastává dokonce zdražení zemědělské výroby. (...) Sedlákovi půda není zbožím, také ji nepovažuje za kapitál. (...) Ideálem je a zůstane sedlák, který dobře hospodář, nikoli který obchoduje a spekuluje. Reich, E.: *Cestou k selské politice a spravovědě*, str. 126–128.

8 Z cestovatelského chování bobos a z jejich literatury o cestování je zřejmé, co je přita-

nové fáze životního cyklu lidí (narození, přechod do dospělosti, konec stavby domu, smrt...)

* společná práce založená na spolupráci mezi rodinami – jako draní peří nebo stavba domu – je jakousi všednodenní bází pro společné slavení svátku – například když se stavba zapíjí a vztyčuje se nad ní májka

* žádný materiál není „nízký“, pokud je využitelný, a pro každý materiál se najde využití

* omezení se na takřka výhradně domácí receptury a praktiky a na místní materiály vytváří skoro úplnou nezávislost na vnějších dodavatelích, obchodnících a posléze továrnách

* jakmile městský svět velkovýroby chce i z venkovanů udělat na sobě závislé klienty, musí tuto jejich nezávislost zničit – vyrábí proto pestré kýče, aby budil dojem, že přináší něco daleko lákavějšího

* zároveň útočí na domácí materiály a pracovní postupy, a to z více stran zároveň – pranýřuje je jako zastaralé, primitivní, nevkusné, nehygienické, neudržitelné z požárního nebo bezpečnostního hlediska, nemoderní...

Kdo všechno si už troufl poučovat, zesměšňovat a dokonce i soudně pronásledovat venkovany za jejich způsob zacházení s materiály! Člověk z města jako by si chudák ani nemohl pomoci, ztrácí svou obvyklou nevšimavost smísenou s formální zdvořilostí a protože se na venkově cítí být neustále šokován nevyběravostí, nestylovostí nebo nedostatkem úcty k památkám, dává svůj postoj najevo přinejmenším tím, že okolí uděluje okázalé lekce, jak se má žít a bydlet správně. Chalupářská kola na zdech domu, to jsou okázalá gesta říkající: Podívejte, jak si těch vašich starých krámů vážím, já je neválím po dvoře a po půdě, já je natírám a vystavuji!

Pamatuji si, jak jsem žasl, když jsem poprvé uviděl díru v plotě ucpanou smaltovanou reklamní cedulí na mýdlo Hellada, jaká už se ve městě prodávala za stokoruny, nebo dokonce psí boudu z lidové malované skříně, jež se dala ve městě koupit leda za tisícovky. Nebo v opačném gardu: plaňkový plot vyspravený provázky z plastu, plot z odpadu z lisoven, křeslo z automobilu na zahradě u ohniště. V tomto „kýči“ šli venkované vždycky s dobou, oni plechové cedule nezačali sbírat pro zábavu, když tak začala velet móda, oni je prakticky použili.

Měštští vzdělanci – snílci, hloubalové i snobové – se často zamilují do určité své představy o venkovu, ve které vypíchnou to, co jim imponuje, a ryso s tímto vyvoleným neslučitelné bezděky považují za poklesek proti pravému venkovanství. Tak američtí intelektuálové z přelomu 20. a 21. století – *bourgeois bohemians*, zkráceně *bobos*, česky asi: *buržoazní bohémové* –, kteří v sobě nesou některé z ideálů a vizí revoltující generace 60. let – hippies –, ale zároveň dokážou svou nápaditostí předběhnout v podnikání i puritánskou generaci svých otců, milují velmi specifický výřez z reality venkova. 8

Hodně českých mladých lidí si v posledních dvou desetiletích před pádem totality v sobě vypěstovalo podobné postoje, byť se zcela jinou motivací. U nás to tehdy byla forma nepotrestatelného a důsledného vzdoru proti kolektivisticky konzumnímu životnímu stylu vnucovanému tupým totalitním režimem. Pro český venkov znamenal příchod těchto lidí, milujících věci staré, prosté,

levné a zdravé, jeden obrovský přínos: zachránili nespočet venkovských chalup, domků i stodol, aniž je přitom změnili v zábavní lokály ověšené symboly požitkářského chalupářství.

Nedivte se proto těmto dobrovolným asketům a odpůrcům civilizace založené na jednorázovém použití a odhazování místo opravování a omývání, že jsou tak alergičtí na vpád plastů na český venkov. Stojí však za to se pozorně podívat, kde a proč se umělé hmoty na venkově používají.

57 Posezení před domem po práci nemusel venkovany nikdo učit. Ale plastové židle se stolkem stejně jako přenosné plastové altánky, které si někteří rekreanti přivezli ze Západu už před pádem totality, český venkov nadchly. Veškerý dřevěný zahradní nábytek trpí deštěm a sluncem, loupe se z něj lak a brzy se rozklíží. Neustále ho sklízet a pokaždé zase rozkládat, na to není čas. Plast slibuje jakousi krátkou věčnost, než jeho povrch začne být ošklivě zašlý nebo než se předmět rozláme. Domácí idyla nemá ale u venkovanů prostorově ani časově daleko od práce – toto posezení jsme našli na dvoře jednoho z mála zdejších zemědělců, který pracuje s traktorem. Místo někdejších slepic a hus bloumajících po dvoře jsou tu jejich modely z plastu. A když už tak už: ze stejného materiálu jsou i květináče.

U chalupy nebo chaty rekreatantů by toto posezení nesousedilo s pracovním prostorem, ostatně pod prací se tam myslí spíše kutění, sekání trávy nebo vaření. Lidé z města se cítí být městským tempem práce – stejně jako její abstraktností a tím, že často nejsou vidět její hmatatelné výsledky – za

huje: bobo jako vždy hledá hledá klid, místo, kde lidé zapouštějí kořeny a opakují prosté rituály. Jinými slovy, bobos se snaží opustit svá blahobytná, ambiciózní já a nalézt duchovně nadřazený svět, který není příliš ovlivněn globální meritokracií. Bobos mají zálibu v „lidech, kteří opravdu vědí, jak žít“ – kteří vyrábějí lidové rukodělné výrobky, vyprávějí lidové příběhy, tančí lidové tance, poslouchají lidovou hudbu – od přírodních národů přes vznešené divochy až k pokojným řemeslníkům.

Bobos se mohou utlouct po venkovanech v tmavém oblečení, zestárlých rolnících, vytrvalých rybářích, nepřístupných řemeslnících, důchodcích s tvářemi ošlehanými větrem, podsaditých místních kuchařích, zkrátka po komkoli, kdo nejspíš nemá u žádné letecké společnosti zákaznickou kartu a nejspíš o takové kartě ani nikdy neslyšel. A tak se bobos vydávají do různých lidových lokalit, kde takoví „proští“ lidé žijí v hojném počtu – do

kopců Provensálska či Řecka nebo do městeček v Andách či v Nepálu. Anebo si o nich aspoň čtou. (...)

Pro bobos nabývají zvláštního významu takové drobnosti, jako je olivový háj nebo kaplička. Část každého dne chtějí strávit jen vychutnáváním. Posedí si v trattorii, jež je tak vzdálená běhu událostí, že domorodci ani nemají potřebu mít názor na Billa Gatese. Jsou u vytržení z mastné polenty nebo páchnoucí želví polévky a dokonce budou vzdělávat své chuťové buňky jakýmsi pokrmem obsahujícím kostní morek. (...)

Životní rytmus v těchto místech je prostě úžasný. Ale apartmá je pronajaté jen na čtrnáct dnů, takže bobos si musí se svým duchovním rozvojem pospíšit. Většina jich přijde na nějaké příhodné techniky, jak na několik okamžiků okusit autentický venkovský život. Často se vyplatí okukovat z povzdálí místní svatby. Brooks, D.: *Bobos*, str. 208–209.

celý pracovní týden tak vysátí, že si mnozí ukládají o víkendu a o dovolené lenošení jako léčebnou kúru.

58 Recyklace neznamená na venkově jen něco nevyhodit nebo to vyhodit předepsaným směrem, ale tvořivě vynajít, jak věc použít nečekaným praktickým způsobem. Po českém venkově se bleskově rozšířil nápad využívat pet-lahví k výrobě větrníků, které svým pohybem mají navíc plašit možná ptáky, možná i krtky. Na zahrádkách u chalup bývá po jednom na každém záhonku. Protože na jeden větrník padnou nejméně tři lahve, bývají větrníky často dvoubarevné.

59 Ptákům naopak příznivě nakloněna je jiná variace na jednorázové balení z plastu: krmítko za oknem z velkoobchodního balení nějaké barvy nebo čisticího prostředku.

Vzpomínám na historii skleniček od hořčice. Za dřevních dob totality byla k dostání hořčice jen dvou druhů, plnotučná a kremžská, nicméně obě se prodávaly ve stejném balení, ve skleničkách, které se v široké škále sociálních vrstev používaly v domácnosti. Nepamatuji si už, co přišlo dřív, zda balení hořčice v plastu místo ve skle, nebo odklon „zjemnělé“ části veřejnosti od používání těchto sklenek v domácnosti, zčásti vyvolaný káravými komentáři v sobotních rubrikách o bydlení. Náhle se hořčičné sklínky staly stigmatem, byla to „sociálka“. O to víc nás překvapil dovoz ze Západu, kde několikrát dražší a – jak se nám zpočátku zdálo – i několikrát lahodnější hořčice byly baleny ve zdobných sklenkách, aby nalákaly několikrát bohatší

západní spotřebitele na to, že jim po hořčici zůstane „zadarmo“ sklenička na pití.

Venkované nekoupí nápoje v pet-lahvích proto, aby si z nich dělali větrníčky, ale když už je koupí, uřezají jim dna na sazeničky, pod jejich horními díly množí květiny... – co zrovna vzhledem k roční době potřebují. Tato recyklace se dá odložit – proto venkovan potřebuje a pořád přistavuje tolik kúlen: nechce vyhodit nic, co by se mohlo jednou hodit, a nosí v hlavě inventář „nepotřebných“ věcí, aby při řešení aktuálního problému měl kam sáhnout. Tvořivému zacházení s věcmi prospívá inventář „bezúčelných“ věcí – torz, úlomků, záhadných součástek – také proto, že těmto fragmentům se snáze přidělují nové, nečekané funkce. Kdo má dílnu vybavenou šroubky a hřebíky všech velikostí roztríděnými do krabiček a na každý úkon samostatný nástroj, nebude nikdy geniální kutil. To chce hrabání v jedné velké krabici (od kakaa), tuto předzvěst brouzdání po internetu.

ORNAMENTY

Obě nejkrutější totality 20. století, německý nacismus a ruský komunismus, se shodly v nenávisti k abstraktnímu umění. A přitom co dojímalo víc oko Vůdce i generalissima, než pohled na vyřízené řady vojáků při přehlídce, kdy se lidská masa nejvíce blížila geometrickému obrazci a kdy sebemenší vyčnívání z řady bylo okamžitě rozpoznatelné a potrestatelné... Shoda obou totalit v lásce k realismu, ovšem pouze takovému, který bude ideově správně heroizovat „naše“ a demonizovat „nepřítele“, byla druhou stranou téže mince. Jaký paradox: kult *realismu* u dvou nejprolhanějších, nejméně *reálných* režimů snad v celých dějinách lidstva!

Když se řeklo za rudé totality „abstrakce“, jako by se zároveň řeklo „mazanice“. V době vrcholící výtvarné zvůle nazvané „socialistický realismus“, v 50. letech 20. století, se i na vesnických novostavbách objevila sgrafita, kdy se povětšinou bělavými vrypy na hnědočerveném pozadí znázorňovaly traktory, ženy-rozsévačky a případně družba rolníků a dělníků (pracující inteligence do třetice bývala na městských nádražích nebo školách). Nikomu kupodivu nevadilo, že tyto výjevy často lemovaly starořecké ornamente – meandry, tedy čistá abstrakce. Na moravských žudrech zase bujely variace na lidové ornamente, jen velmi vzdáleně připomínající květy.

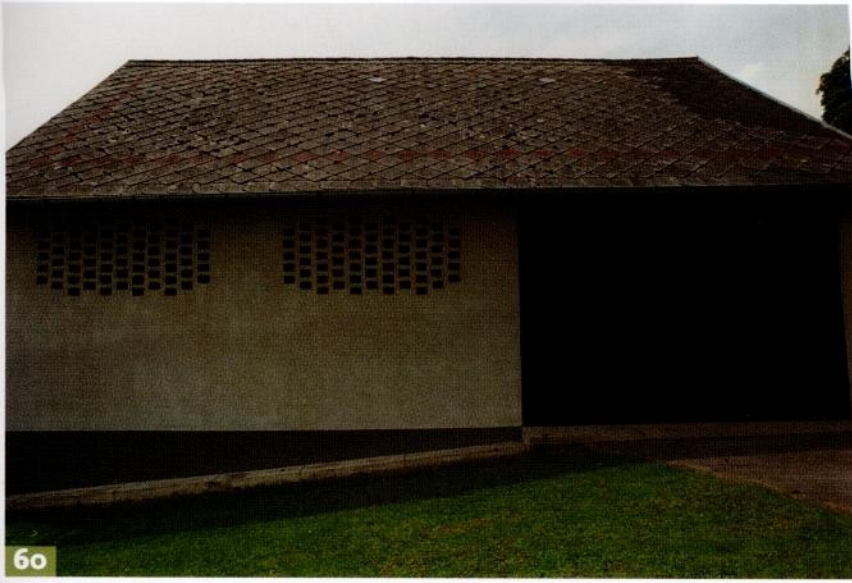
Přitom ornament nebo prostě jenom opakování jednoho grafického prvku, který už není sám nositelem žádného významu, je stejně starou, stejně původní a stejně lidovou výrazovou formou výtvarného projevu jako zobrazování. Keramika byla zdobena pravidelnými vrypy v době, kdy zároveň vznikaly kultovní sošky nebo jeskynní malby.

Ornament je českému venkovu blízký nejenom v nařasených, rozjuchaných motivech, jaké známe z lidových krojů, ale i v čisté geometrické podobě. Projevu se nejčastěji tam, kde na povrch stěny vystupuje cihla nebo kde jsou otvory vzniklé rytmickým vynecháváním cihel. Příchod kovozezemědělců, kteří se vraceli z továrny pokud možno s nějakým „odpadem“, pro který doma našli využití, vedl k vlně dalších ornamentů nejčastěji z kovu: jsou to převážně pásy, ze kterých automat vysekával nějaký identický tvar. Převrácené čtení, kdy do popředí vystupuje okolí otvoru, a opakování motivu onen jednotkový díl takřikajíc zneviditelní.

Podívejme se bez předsudků – ke kterým zčásti přispěla výše ocitovaná vášnivá kritika Loosova, jež ale byla, viděno s odstupem, spíše kritikou tržní manipulace s lidmi pomocí průmyslem chrlené módní zdočnosti než ornamentu – a bez snobských zábran na dvě takové řady abstraktních děl z tohoto regionu, na větrání ve stodolách pomocí pravidelných vynechávek cihel ve vazbě a na ploty z kovového odpadu nebo zbytků kovu.

60–65 V obou případech je jako první a druhý příklad čistá, nic neznázorňující abstrakce, třetí sice rovněž používá geometrických prvků, ale tak jako u nejstarších grafických programů pro počítače z nich vyskládává jednoduché obrázky. Motivem z vynechaných cihel je kříž – jde o statek v Kondratcích, z něhož už známe vstup se dvěma stromy, křížkem a svatým obrazem (obr. **47**). Zdá se tedy, že zde nejde o pouhou dobovou konvenci, ale o veřejné vyznání celé selské generace.

Svařování coby umělecké dílo zdobí plot kolem budovy kina v Postupicích, za nímž je fotbalové hřiště. V každém oddílu plotu je symbol jednoho sportovního odvětví. Na vratech pak je „negeometrická“ výjimka – z plechu vystřížený český lev a umně vykrouceným psacím písmem z drátu připojený název obce.

Větrací otvory do stodol nejví v tomto regionu žádné opakující se vzory – byla to improvizace zedníková. Neprojde jimi větší pták a tím méně zloděj. Plní praktickou funkci a zároveň jsou dekorem a v kondratickém případě i jakousi střelnou modlitbou. Ploty z kovového odpadu nebo svařované z kulatiny působí často tak, že by mohly být kutilským výtvozem majitele. Jsou rozhodně pevnější a trvanlivější než ploty z drátěného pletiva. Obvykle se lakují. Navazují vlastně na ty ploty z planěk nebo ohrady, kde se využilo krajinek z pily. Venkované si krajinky kupují na topení, ale většinou nejdřív hromadu přeberou a vyberou si z ní lepší kusy. Tato recyklace je tedy přemýšlivá. Pokud se latky a tyče nepoužijí hned, staví se na dvoře kolem stromů. Tam nejméně překážejí a přitom nejlépe vysychají. To není nepořádek, ale polyfunkční využití prostoru, které tyto praktické funkce přiznává.

Jako objev v dějinách architektury se podává, když se funkcionalisté až exhibicionisticky rozhodli, že jednotlivé funkce domu nebudou „kapotovat“, ale naopak je zdůrazní i navenek. Jaký to byl šok, když pařížský Palais Bobourg táhl roury a koridory po fasádě. Ale tak je odedávna pojato venkovské skladování věcí.

Venkovský plot se nechápe jako honosná fasáda, cosi reprezentujícího nebo přímo předstírajícího, ale jako věc především užitková. Z planěk i z kovového odpadu.

Je důvod se takovému plotu posmívat?

V jakém případě dát přednost něčemu staršímu před novějším? Co je vůbec lepší – staré nebo nové? Kdy se věc stává památkou? Kdybychom se rozhodli zakonzervovat jeden náhodně vybraný čerstvě postavený dům na sto let, stal by se pak památkou? Jaký smysl má život mezi památkami? Může obyvatelem malé vesnice někdo podle nějakých obecně platných zásad předepisovat, co je památka, když pro ně to není spojeno s ničím, co by si pamatovali? To všechno jsou otázky vyvolávané městským způsobem nakládání s časem.

Tlak na venkovany, aby ctili památky, je dalším „dárkem“ města venkovu poté, co odtamtud od osvícenství v jednom kuse a stále hlasitěji slyšel, že nové je vždycky lepší a staré že je třeba beze stopy odstranit. Městský člověk neustále větrí, co zrovna letí, co se nosí a co už je nemožné, protože je to passé. Čím je jeho čas nezávislejší na přírodních rytmech a na aktuálním stavu přírody, tím víc je zmítán ideologiemi, kampaněmi, vědou, pavědami, vědou vnímanou a používanou jako pavěda, módními vlnami, výprodeji, likvidacemi a akcemi a tím víc přejímá jimi vnucované rytmy a tempa. Jen ten, kdo nežije s přírodou, může přijmout za základní devízu života, že se všechno musí řídit hodinkami nebo že se všechno musí zrychlovat.

Venkovan si nečlení den, týden ani rok podle formálních rytmů, které jsou výhodné pro hromadnou dopravu, zavírací hodiny obchodů, finanční úřad nebo kontrolory všeho druhu, ale vychází z toho, co je třeba udělat, jak je zrovna venku a jak se vyvíjí počasí. Nezná proto víkend ani dovolenou – zato zná vnitřní svobodu člověka, který si na základě svého hlubokého porozumění chodu světa každé ráno rozvrhuje, co chce vykonat (a tím není jen „práce“, ale třeba cesta k příbuzným). Venkovana nekontrolují hodinky, ale stav bytosti a věcí, které má v péči.

Tradiční venkov nemá vypreparovanou samostatnou a samoúčelnou etickou hodnotu „úcta ke stáří“. Jeho vztah ke stárnoucím věcem a do jisté míry i živým bytostem vychází z onoho členitého systému, který by se dal charakterizovat jako venkovská recyklace. Dokud zídka – kůlna – stodola stojí a pokud nepřekáží něčemu potřebnému, není důvodu ji bourat. Když se musí zbourat, neodstraní se její zbytky beze stopy kamsi do daleka, ale materiál se roztřídí, uloží na vlastním pozemku a použije hned nebo za deset let nebo se s někým v pravou chvíli smění za něco potřebnějšího. Žádalo-li si výměnu jednu okno, nebylo třeba naráz vyměnit všechna. Kameninový hrnec, který tekl, se opravil omotáním drátěné sítě s velkými oky. Plechový hrnec se zaletoval. Kosa se naklepala, nože nabrousily, také o schod u domu.

Civilizace tempa, kultu rychlosti a lichocením mládí vyhlazuje a zamaskovává vrásky těch starších a neustále natírá a kapotuje jen trochu opotřebované povrchy věcí, u kterých prvotní není, k čemu jsou, ale že reprezentují. Místo omšelých, ale trvanlivých a nadčasově krásných věcí se neustále vzrušeně nakupují šunty na jedno použití a s estetikou na jednu sezónu. Venkovana ani nenapadne, aby se ve jménu „ekologie“ začal shánět po biopotravinách, kosmetických výrobcích nezkušovaných na zvířatech nebo tabletkách vyráběných z léčivých bylin. Nehoruje pro zelenou střechu ani se nepřivazuje ke

66

stromům, aby je někdo nepokácel. Nemusí se těmito bodovými, vzájemně nepropojenými a mnohdy vzájemně neslučitelnými – a dalšími „výzkumy“ často zpochybněnými – módními hity vykupovat ze svého nečistého svědomí, protože celý jeho životní koncept postavený na venkovské recyklaci je ekologicky příznivý ve svém základě. Venkovan uzavírá cykly, ale nespěchá na ně. Dokud jednotlivé prvky nebo fáze cyklu slouží, ať jsou si třeba nesmrtelné.

Když teď budeme probírat několik případů osobitého vztahu venkovanů ke stárnutí věcí, nebude to míněno jako typicky městská výchova ke staromilství. Nabádavý podtón, který někde asi nedokážu potlačit, je spíše připomínkou: když už obyvatelé českého venkova odolali tolika svodům a pohromám přicházejícím z města, neměli by se dát nakazit ani městskou nemocí v podobě vášně pro novinky (mezi něž může patřit i nadšení pro památky).

66 Dřevina se rozhodla prorůst plaňkovým plotem kolem ovocné zahrady statku v Kamenné Lhotě. Stav plotu jí to zřejmě umožnil. Když se dělal plot nový, byla vzata na vědomí a udělala se pro ni dvířka tak malá, aby se

67

jimi kolem kmínku neprotáhla slepice. Dřevina začala vadit v cestě, možná seschla, bylo nutno ji utnout. Kdyby se dobývala i s kořeny, vyvrátilo by to plot. A tak se pařez ponechal tak dlouhý, aby posloužil jako vyplň okénka. Představa, že když někdo vytne vlastní strom, přijde úředník a vyměří mu pokutu, je pro venkovana absurdní. On – nebo někdo z jeho předků – zasa-dil tento strom, on se o něj staral. Dělal to na své půdě pro svůj užitek i pro potěšení ostatních lidí (a také včel nebo ptactva) v obci, nikoli pro úředníka z města, kvůli předpisu ani ve jménu „ekologie“. Nehodlá měnit svá kritéria. Je hospodářem, který uvažuje o celém cyklu, od zrodu až po zánik a znovu-zачlenění do cyklu.

Stromy je třeba chránit například před těmi, kdo je zasazují pouze v „akci“, nic o nich nevědí a nepečují o ně. Zním mladého umělce, který

se věnuje land-artu a, eh, ekolog jeden, vysadil celou alej ke svému uměleckému dílu zasazenému na křižovatku polních cest. Když přišla zima, alej mu okousali zajíci. Místní lidé mu vysvětlili, že kdyby se byl domluvil, jaké druhy stromů nechutnají zajícům, nebyl by zničil celou alej. Za kresby, fotografie a slovní sebechvály svého „projektu“ dostal jistě výbornou. Projekt vyšel v katalogu výstavy pořádané Národní galerií.

67 Na jiné umělecké škole jsem si povšiml, jak jeden mladičkový scénograf, který možná v životě nestrávil ani jednu noc ve venkovské chalupě, navrhl kulisy pro venkovské drama. Neomylně sáhl po stereotypu, který už dneska sotva najde – a on sám jistě nikdy neviděl – v reálu: na plaňky navlékl pár krajáčů nebo sádelňáků. Nádobu tu jsou po ruce, uvnitř neplesnivější a přitom zároveň brání tomu, aby do planěk příčným řezem zatékalo. Může tu být přítomna ještě magická vrstva obrany proti zlým duchům.

Všechny tyto významy nám připomíná plot rekreatantů v Třemošnici, který by se dal chápat jako výtvarné dílo, pocta zašlé minulosti, objev nevyužitého odkladního prostoru a milý vtíp zároveň.

Městští dočasní obyvatelé venkova, ze kterých se s blížící se penzí mnohdy stávají obyvatelé trvalí, mají oproti místním obyvatelům odlišné příjmové i důchodové hladiny, odlišné profesní zkušenosti nebo jiný způsob slavení svátků. Lidé z města se i mezi venkovany pořád baví o politice a o tom, co se šustlo v médiích, a nejsou schopni se zaposlouchat do trvalého místního zpravodajství o tom, co kdo kde s kým. Jedním z mála nosných témat dialogu mezi vesničany a rekreatanty z města – a poté i předmětem výměny zkušeností a dokonce i spolupráce – se stává kutilství. V „malých českých poměrech“ se schopnost řemeslnické improvizace a devatera řemesel stala významným nástrojem pro přežití za totálního nasazení do Říše, hned poté v době prodeje potravin na lístky a honu na soukromé živnostníky a řemeslníky, pak zase pomáhala disidentům obstát v kotelnách a v maringotkách při měření vody a kupodivu neopouštěla ani univerzitní profesory a primáře na jejich chalupách. Pro Čechy je pořád ještě absurdní kutění podle stavebnic „do it yourself“, ve kterých „kutil“ jako malé děcko najde všechny díly, pojivo, nástroje i návod. Asambláže a strojky českých sochařů jako Veselý, Nepraš, Sekal nebo Vágner nejsou intelektuální hrou na dekompozici nenáviděné abstraktní techniky, jako třeba strojky Françoise Tinguelyho nebo kinetické objekty Američana Caldera, ale jakýmsi přirozeným vyústěním umělcova vzrušení při prohledávání púd a smetišť. Městský kutil je vlastně venkovský recyklátor působící ve městě.

68 Duch kutilství bývá v prostorovém schématu obce spojen spíše s okrajem veřejného prostoru nebo přímo s privátní sférou. Kutil je ale leckdy i šmudla a nedouk. Zvláštní útvar pak vzniká tam, kde někdo na oficiální zakázku uplatní postupy vhodné leda pro zastrčenou kůlničku. Na návsi v Divišově si kdosi rozšířil obytný prostor v domě úpravou pudy. Přišlo mu přitom líto oželet jednoduchý okap a odvádět dešťovou vodu kdovíjak složitým rourovím. Řešení našel jednoduché – dalo by se říci, že se událo „jediným škrtem pera“, přesněji řečeno škrtem okapu právě v půli oken.

69 Jiný kutil, tentokrát z Postupic, usoudil, že když už ve veřejném prostoru stojí sloupek s dopravními značkami, proč by ho nevyužil a z druhé strany si na něj nezavěsil své soukromé odrazné zrcátko.

70 Ačkoli divišovská náves vypadá spíše jako náměstí – vzpomeňme na prvorepublikové stavby a zábradlí (obr. **54**, **56** a **55**) –, platí na ní některá pravidla hry obvyklá pro menší vesnice. Je to jakési sousedské vyhovování. Když si někdo něco usmyslí, pak se to stane předpis nepředpis. Zažili jsme tyto poměry ve verzi takřka mafiánské na předměstí Neapole, kde si jeden muž přistavěl z ulice pod svá přízemní okna kůlnu, do které byl vstup pouze z domu, jinde si na balkon udělali schůdky rovnou z ulice a další dobrák si zabral střed vnitroblokového parčíku rozměrnou klecí na opravdu hodně zlého psa. V Divišově je to verze laskavější, umírněnější, prostě česká: někdo si řekl, že si rozšíří dvorek tím, že si postaví altánek tak, aby částí půdorysu přečnival jako balkon na ulici.

Tyto vynalézavé triky v boji o prostor jsou známy už ze středověku. Navštívil jsem jedno německé městečko, ve kterém byla první patra domů z hrázďeného zdiva tak předsunuta do uličky, že se ty protější navzájem dotkly a opřely se o sebe. Tak vlastně vznikla první pasáž...

Přeškrtnutá mansardová okna, zrcátko přisáté k dopravním značkám i vysunutý altán jsou pokusem o využití veřejného prostoru k soukromým účelům. Kutilové zde prostě jdou po linii vlastního zájmu a zkoušejí, co všechno jim projde. Kdybychom se pokusili tyto činy uvidět z té lepší stránky, pak je

71

to něco jako domácí posezení na židlích vnesených před dům do ulice. Venkov nemá městskou odměřenost, sousedské vztahy na českém venkově mají blíže k takzvanému mediteránnímu temperamentu jihoevropských národů.

71 Pozoruhodný pokus čestně se vypořádat s ohromnou masou minulosti a přitom kultivovat i nejbližší okolí podniká rodina, která si v Jemništi pronajala místní tvrz, jež se majiteli vrátila v restitucích. Prvním krokem bylo zpracování archeologické, historické a architektonické studie. Poté následovalo odkopání a odvoz až dvoumetrových vrstev závážek, které se nacházely nejenom v někdejším příkopě, ale i na vnitřním nádvoříčku.

Podnikatel si zde buduje sídlo firmy i rodinné hnízdo, jeho žena se s těmito cíli ztotožňuje. Mají na to finanční prostředky i ochotu fyzicky se nasadit – vždy, když jsme jeli kolem, nájemce pilně pracoval na úpravách terénu před domem. Přesto to nepřestává být drama. Co se stane, až pronájem skončí?

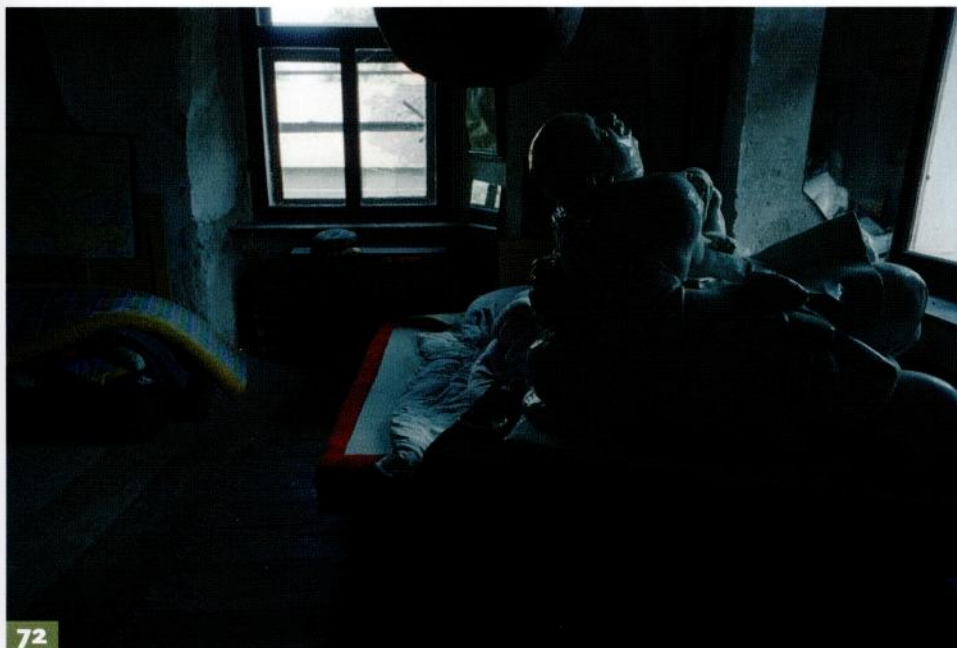
Bude majitel ochoten dodržet původní dohodu? Co když nájemníková firma náhle zkolabuje a dojdou mu prostředky na rozjeté stavební práce? Vydří rodinná soudržnost tuto zkoušku ohněm? Zvláště těžké chvíle nastávají, když se děti těch, kdo odešli bydlet z města na venkov v době, kdy to pro ty malé bylo úžasné nové hřiště, začínají blížit pubertě. Každý takovýhle projekt je jakýmsi sudem prachu, ne-li časovanou pumou.

Okolí nezbyvá než uznale pokyvovat. Pokud někdo závidí, musí si přiznat, že ani práci ani výdaje do stavby investované.

72 Ještě dramatictější příběh na nás čekal na nedaleké vodní tvrzi v Popovicích. V restitucích se vrátila rodině pražských intelektuálů. Správy se ujal syn, který se žije překladatelstvím. Kdo to někdy zkusil, tuší, jak nelehko se v této profesi dá jenom přežít. Podařilo se mu získat podporu pro pomalou rekonstrukci celé budovy. V několika málo místnostech zůstala torza někdejšího vybavení. Odehrávají se zde setkání přátel z celého světa a kulturní akce, které se v očích místních obyvatel jen vzdáleně podobají divadlu nebo hudbě. Je to běh na velmi dlouhou trať.

Potíž je, že majitel vsadil na síť svých podobně málo majetných a podobně bohémských přátel. S obcí není ve vztazích nepřátelských, ale ani přátelských. Mezi tvrzí a okolím sice už není příkop vodní, ale prohlubuje se ten mentální.

Šlechtici a později i měšťané, továrníci, obchodníci nebo lékaři a právníci, kteří se kdysi zakupovali na českém venkově, nejevili ve své většině zájem získat si srdce svých poddaných nebo sousedů. Mívali sídel i víc. V regionálních historiích se dočteme, jak tvrze a záměčky neuvěřitelně často měnily své majitele. Nákupy to byly jistě často spekulativní. Mnohé z objektů byly po dlouhá údobí neobsazené nebo i rozkotané. Z přirozené stavební dominanty

a často i vzácné kulturní a historické památky se na nějakou dobu stávala naopak ostuda obce. Potřeba recyklovat vše použitelné se pak často projevovala tím, že vše jakžtakž použitelné se z opuštěných budov stěhovalo do jednotlivých domů ve vsi.

Každý z těchto objektů byl závislý na povaze, momentální životní situaci, ale i vrtoších a náladách majitele. I když dnes většina menších historických objektů na venkově přešla do rukou lidí bez aristokratického původu, měli bychom si uvědomit, že situace je tu podobná jako kdysi. „Pán“ může být požehnáním i prokletím obce. V demokratickém světě mu naštěstí není automatickou a předem mu stranící oporou ani církve ani stát. Daleko víc záleží na tom, zda k takové nové šlechtě-nešlechtě najdou místní lidé cestu, zda se jim podaří vevázat tyto nové zdroje a pracovní příležitosti do tkáně obce a regionu. Obě strany by k tomu měly dělat vstřícné krůčky.

Obě tvrzení v tomto regionu jsou šťastným příkladem toho, že majitelé mají úctu k jejich historii a autentickým pozůstatkům z ní. Spíše očišťují původní stav a dávají mu vyniknout, než aby zde vytvářeli nějaký disneyland. Lidová architektura se vždycky inspirovala panskými sídly. Bylo by šťastné, kdyby právě tato úcta ke stárnutí věcí a vlastně venkovská vůle ponechávat je v životním cyklu, dokud slouží, byla inspirací pro celý tento region.

73, 74 Tento apel není rétorickým cvičením, ale tak trochu i varováním a doporučením pro zcela konkrétní adresáty. V tomto regionu jsme našli obří stavbu skladových prostor, které by se nedalo mnoho vytknout, kdyby doslova pár kroků od ní nebyl naprosto zanedbaný rozlehlý statek, který po úpravách a dostavbě mohl posloužit účelům investora. Stodoly velké jako letecké hangáry, víceposchoďová budova pro administrativu, široká přístupová cesta – to vše mohlo dát vzniknout modernímu skladovému areálu, který by zároveň pomohl odstranit jakousi otevřenou ránu uprostřed vesnice, útvar připomínající česko-německé pohraničí krátce po vyhnání Němců.

Nechci tím říci, že nové sklady v tomto regionu neměly vzniknout, ale rozhodnutí poskytnout pozemky uprostřed malebné krajiny pro tuto ryze technickou stavbu měla předcházet úvaha, zde rovněž poblíž sjezdu z dálnice – dopravní dostupnost tu jistě byla klíčovým kritériem lokalizace – není nějaká jiná plocha s nevyužitými objekty. Problém, co udělat s ohroženým statkem, teď zůstává nadále křiklavě nevyřešen a navíc k němu přibyl problém, jak do krajiny citlivě začlenit novou funkci (podle krajinářských příruček se obvykle „řeší“ tím, že se objekt vykryje vysokou zelení, která pak leckdy do krajiny nezapadne a může být podobně násilná jako to, co zakrývá).

Zodpovědný přístup ke krajině venkovské i městské vypadá tak, že místo aby se lidé děsili neřešitelnosti každého jednotlivého problému a pokoušeli se enormními prostředky zvládat každý problém zvlášť, je třeba provést analýzu systémových vazeb mezi problémy: některé takové skrytě propojené problémy se ukáží snáze řešitelné všechny dohromady než kterýkoli z nich jednotlivě.

Takovým způsobem ale postupuje tradiční venkovan: místo aby byl posedlý novým nebo ctil staré za každou cenu, používá staré věci k řešení nových problémů.

75 Vztah starého a nového jednoznačně ve prospěch nového je na venkově křiklavě nápadný a mnohdy působí jako rána pěstí do oka celému okolí. Pozemek bývá zarovnán a zbaven veškerých zbytků původního porostu. Tak se nejvíc podobá počítačové simulaci texaského nebo alpského domu z nabídkového katalogu. Stavebníkem není vždy cizák z města, ale často jde o návrat zbohatnuvšího syna, který si ve světě vydělal na stavbu, jež sousedům názorně ukáže, co se v něm skrývalo a co v něm nedokázali přechít. Takovéto stavby mi připadají jako pomsta rodné vsi za někdejší zneuznání.

76 Některé obce se snaží takovéto oběti rychlého vzestupu dokonce vyhledávat, nabízejí jim za výhodné ceny pozemky a dělají si naděje, že si tím zlepší ekonomickou situaci. Tak vznikají westendy na pokraji obcí nebo i mimo ně, nejlépe na kopci. Mnohým stavebníkům nedochází, že dovážení dětí do školy nebo nemocných do ordinací se jim jednou stane tíživým údělem. Mnohé obce nedomyslely, že se přijetím nabídky developera upsaly, že až do těchto odlehklých lokalit vybudují na své náklady veřejnou komunikaci, tak že i zajistí odvoz odpadků a zimní údržbu silnice a možná i leccos dalšího.

V takovýchto místech většinou žádné domy nestály. Každý je zbrusu nový, každý jiný než ostatní a všechny na jedno brdo. Někdy jsou všechny z jednoho a téhož katalogu, někdy každý z jiného, vychází to ale nastejno. Katalogoví

architekti si mnou ruce, jak svou maličkou myšlenku dobře prodali již tolika nešťastníkům.

Skončíme prohlídku tohoto regionu třemi inspirativními příklady, jak spojovat staré a nové.

Setkávání starého s novým se samozřejmě neodehrává jen v rovině předmětů, ale i mezi národy, kulturami, civilizacemi nebo náboženskými systémy. Hranice obtažené ostnatým drátem, kterým probíhal elektrický proud o smrtícím napětí, měly mimo jiné zabránit vstupu dalších náboženských podnětů, sekt, věroučných systémů nebo i jen literatury. Totalitní režim se smířil s tím, že vzal na vědomí – a zároveň s tím začal dusit – všechny stávající varianty náboženského života, ale na toto „opium lidu“ byla uzávěra a nic nového už nikdy nemělo překročit naše hranice směrem zvenčí (a tím méně naopak).

Otevření hranic znamenalo zahájení oboustranné komunikace i v této rovině. Zatím převažuje „dovoz“, po zrodu Církve československé v roce 1920, která měla jedno ze svých ohnisek nedaleko, na Táborsku, již žádná další náboženská inovace na naší půdě nevznikla.

77 Hare Kršna je dovoz z Indie. Skupinka mladých lidí ctících boha Krišnu si v regionu našla své sídlo, statek poblíž vesnice Městečko. Hlavní budovu bezchybně zrenovovali, hospodářské budovy statku pomalu křísí z ruin, na

obnovu rybníka hledají grantové zdroje. Jejich působení se neomezuje na tento region. Po republice mají několik jídelen, které vyhledávají vegetariáni bez ohledu na to, zda sdílejí s kuchaři stejnou víru.

78 Je zajímavé pozorovat ten pomalý postup vzájemného zvykání si na sebe, jaký v okolí Městečka probíhá mezi domorodci a touto exotickou náplavou. Kršnovci se věnují organickému zemědělství a jsou přesvědčeni, že krávu nesmějí zabít ani „z milosti“. V tom se od našich venkovanů věru liší. Oku postaršího venkovana však bude milý vozový park ve stodole Kršnova statku: vedle zcela moderních zemědělských strojů je tu i prvorepubliková mlátička, která jim vyhovuje proto, že byla levná a funguje.

79 Prostá plovávající roucha mladých žen i mužů, sezení na zemi se zkříženými nohama, střídmost až odříkavost v jídle i sexu, to jsou rysy, které jsou v ostrém kontrastu s pohodlnickým životem chatařů v údolí těsně sousedícím s Křišnovým statkem. Najdeme tu rozšířený jeden náboženský symbol, který už se ale stal pouhou folklorní dekorací, indiánské totemy.

Chatičky postupně přerůstají ve zdobné, často vícepodlažní veledomy, při bližším pohledu však shledáme, že kutilové využili na jejich stavbu nálezů všeho druhu. Čeští chataři by se v pomyslném celonárodním ekosystému dali přirovnat k tak zvaným *detrivorům*, tedy živočichům spotřebovávajícím veškeré zbytky, v tomto případě však spíše anorganické než organické. Chaty obrůstají kůlničkami snad ještě hustěji a rychleji než venkovské bytovky a automobil chataře vyjíždějícího v pátek odpoledne z města se pozná podle toho, že je nabit až po střechnu podivnými krámy.

Ačkoli údolím teče potok, každý chce mít vlastní sprchu a zdroj pro zalévání maličkých zahrádek, ke kterému by nemusel táhnout nákladný přívod z potoka. A tak kutilové použili střech chatěk jako lapačů a pod okapy postavili na lehké konstrukce nádrže nebo nejčastěji starý barel opatřený dole kohoutkem a sprchou. Pro „ekologické“ Američany se vyrábějí takovéto sprchy z plastu. Příznějme českému chataři, že je mnohem blíže logice přírodních ekosystémů, když i pro toto úsporné zařízení zhodnotí zdánlivý odpad.

80 V těsném sousedství postupické návsi, pod hrází rybníka, se nachází jeden velký otazník: továrnička. I ona má zenit dávno za sebou, neboť byla součástí někdejší přádelny, která, jak víme, vedla ke zrodu takřka městské ulice kolem rybníka. Postupně se pro tuto budovu nacházelo různé náhradní využití. Má zůstat ve středu obce? Proč ne. Na rozdíl od velkokapacitních krajinů a kulturáků není předimenzovaná a na nic si nehraje. Je to místo práce.

Pokud v ní nebude výroba, která by odpadní vodou, průsaky, emisemi, pachy, hlukem nebo obslužnou dopravou deptala okolí, bylo by jistě dobře, kdyby se pro ni našlo opravdu zajímavé, pro obec a okolí přínosné využití. Nemusí to být jediná funkce.

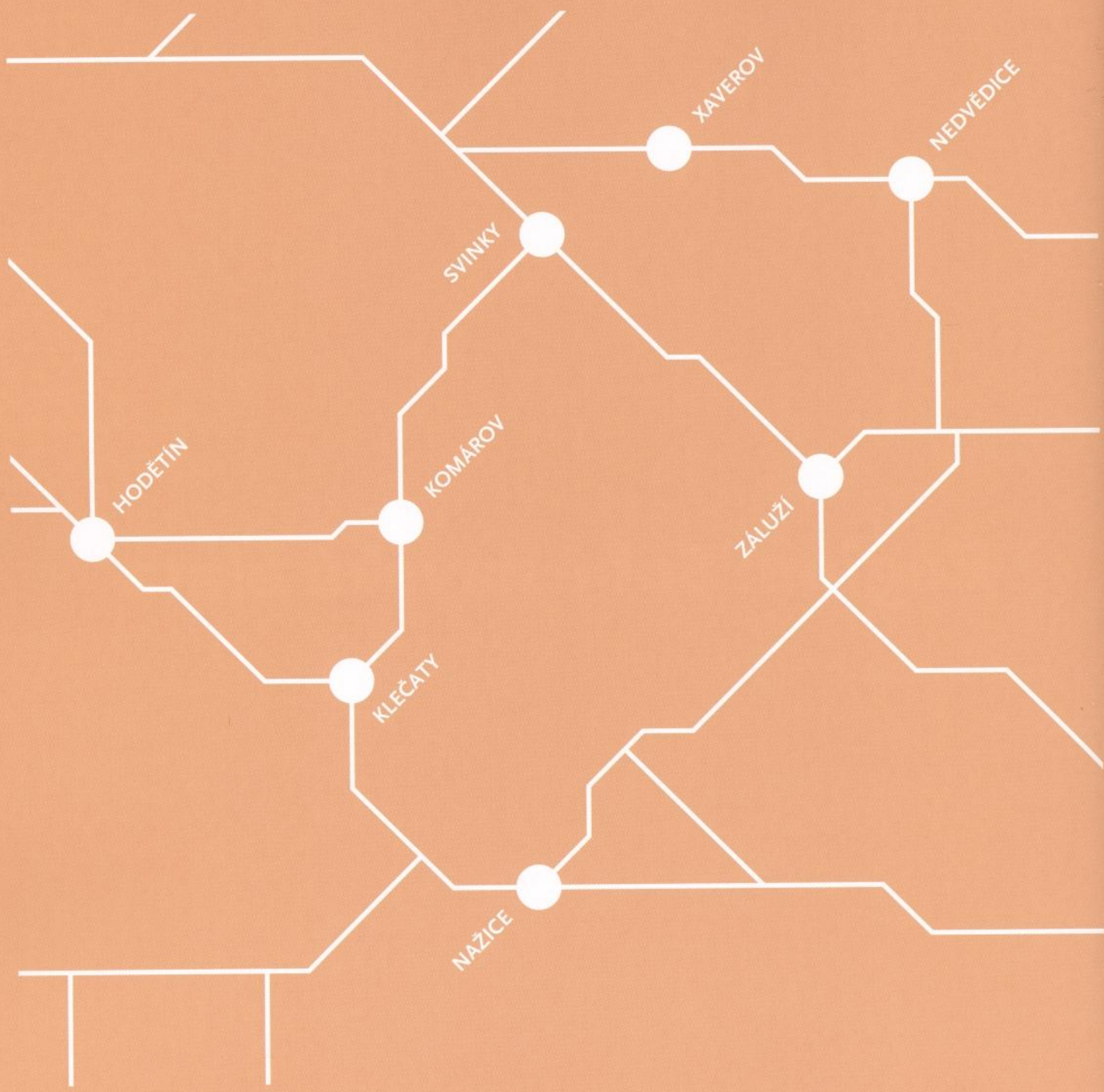
Z jedné vesnice někdejšího východního Německa znám projekt, který se dokázal odpoutat od původního čistě továrního využití. Do podobné továrničky na potoce umístili letní workshop tradičních řemesel spojený s prodejem přímo před zraky návštěvníků vytvářených výrobků, výrobu místních tradičních dřevěných hraček, kurzy pro přeškolení nezaměstnaných a počítačovou učebnu. Na tento projekt obec získala velkou podporu z programu LEADER. Základní myšlenkou tohoto programu je účast a vzájemné propojení místních obyvatel, místních podnikatelů a místní správy.

Je to vlastně typicky venkovský způsob využití nějakého reliktu minulosti, který přestal sloužit: jeho znovuzačlenění do aktuálního života.

Region: Soběslavská blata

Region: Soběslavská blata

Sloh nebo styl se zdá být cosi jemného, ušlechtilého, ba vznešeného. Užíváme tohoto pojmu pro literaturu, hudbu, výtvarné umění, architekturu, někdy pro celá dějinná údobí. Slohovost bývá obdivována, vyučována a tržně oceňována. Je důvodem k zařazení nějakého výtvoru do dějin umění. Co je vytvořeno v nějakém slohu, jako by mělo zaručeno určitou poměrně vysokou úroveň.

Ne však tu nejvyšší. Čím blíže k současnosti, tím více se začínají cenit ti, kdo načrtli základy slohu zcela nového nebo kdo jen určitý slohový kodex zajímavě porušili. Díla pouze slohová se pak spojují s průměrem. Každý sloh mívá zajímavé konce a přechodová údobí – užívá se pro ně názvy jako *hellénismus* nebo *manýrismus*, a to v obecnějším významu než jako označení pro konec antiky, respektive baroka. Tento dynamický pohled na střídání slohů – některými autory chápaný jako věčný koloběh – se ještě radikalizuje současnou představou, že nastal soumrak všech slohů, že pro civilizaci už nikdy nebude možné, aby žila v jednom závazném slohu, a že se slohovost rozpadá jednak do neustálých proměn, jednak do nepřehledné plurality možných poloh.

Osvojit si nějaký styl předpokládá navštěvovat učiliště, které je v rukou Mistrů. Trvá to léta, stojí to peníze, provádí se výběr a mnozí výuku nedokončí, protože se jí nedokáží podrobit. Držitelé stylu jsou i držiteli generační moci a brzdí nástup nového stylu, jak to jen jde.

Styl zdaleka nezavazuje jen tvůrce, ale právě tak i mecenáše, uživatele, spotřebitele. Styl je pokusem o totální řízení společnosti způsobem, který nevypadá jako řízení, ale o to víc a pevněji jím je. Vystupuje jako harmonický nebo odvážný, smyslný nebo asketický, bohatý nebo strohý – podle toho, na které z takových hodnocení doba sází. Samo toto základní ladění není v době jeho vlády takřka nikým zpochybňováno, bere se jako samozřejmé. Tím se ze stylu po tu dobu stává nereflektovaná norma, což je definice panujícího mýtu.

Přicházející nový styl napadá právě předchozí kritéria hodnocení. To, co se podávalo jako „racionální“, nový styl náhle vidí jako „příliš abstraktní“, „emotivní“ ironizuje jako „sentimentální“, „uměřené“ jako „prostoduché“ a tak podobně. Revolucionáři útočí na ty nejposvátnější hodnoty ve jménu novosti svého stylu – a zároveň s dosažením moci se z nich stávají staromilci, kteří milují jen to, co jim dopomohlo k moci, a vše další odsuzují jako úpadek.

Německá literatura o umění vycházející v 19. století – zejména popularizační, školská a encyklopedická – oplývala příručkami, které do názorných schémat a tabulek řadily za sebou stylové znaky a historická datování nástupu a konce stylů („Stilenkunde“). V Německu samém bylo vše takto zařazeno a tím ověřeno jako umění, a to včetně staveb lidových. Ve snaze vyrovnat se německému národu chopili se čeští vlastenci tohoto nástroje – a s potěšením zjistili, že i my v Čechách jsme styloví. Důkaz, že lid je vlastně umělec – možná naivní, ale v každém případě přitažlivý – byl vbrzku podán. Zájem o lidovou chalupu rostl, napomohla tomu i prezentace jejího modelu v životní velikosti na Všeobecné zemské jubilejní výstavě v Praze v roce 1891. Co takto

1 Musíme se už smířit se skutečností, že lidové umění těchto dávno poměštělých krajin (*severních Čech, pozn. BB*) může mít blíže ke slohové tvorbě než např. umění karpatských pastýřů, že v něm bude víc profesionálních praktik řemeslnických, víc gramotnosti, víc městských prvků. Ale i takové umění má vedle průměru a podprůměru svoje vrcholy, i ono bylo schopno vyšvihnout se k dílům neobyčejné svěžesti, nesoucím všechny znaky obdivuhodné radosti z tvoření, z fabulace, z typicky lidového hromadění ornamentů. I ono má svou kouzelnou naivitu, to zejména tam, kde zručný řemeslník zkoušel svou technickou virtuozitu v oblastech, pro něž nebyl školen: když např. obratný kameník nebo řezbář začal tesat sochy, zedník, zvyklý pracovat podle nákrešů na monumentálních stavbách, začal sám stavět domy, maloměstský malíř se pouštěl do grafiky, kovář vedle běžného účelového zboží začal vyrábět náhrobní kříže, náročné kované ploty a brány, mřížve do oken, složitá vývěsní znamení. (...) Jen v jednom si byli lidové i školení umělci podobní: ještě v posledních desetiletích před v pádem sériového průmyslového zboží a nejrůznějších litografovaných vzorníků si uměli udržet zděděný cit pro materiál, barvu, proporci, prostředí – vlastnosti, které shrnujeme pod společným pojmem *vkus*. (...) Teprve masový jarmareční přívál laciného fabričního zboží začal po polovině minulého století vnášet zmatek do starých vžitých tradic a vedl k jevu do té doby neznámému: vesnice se začala za svoje vlastní umění stydět. *Scheybal, J. V., Scheybalová, Jana: Umění lidových tesařů, kameníků a sochařů v Severních Čechách*, str. 89–90.

2 Statky blatské liší se ode všech ostatních v Čechách svým osobitým rázem a možno o nich vším právem říci, že jsou nejvýstavnějšími ze všech statků v zemi, činí v celém svém uspořádání dojem, že v nich panuje blahobyt, a na pyšném průčelí jeví se snaha po ozdobnosti. (...) Zajímavá jest

účelově venkovu pomohlo, se však ukázalo být v dlouhodobějším výhledu pro porozumění venkovu a docenění jeho funkcí zhoubné. 1

V očích městských estétů venkov přestal být stylový, jakmile přijal produkty strojové výroby, okouznil se trhem, osvojil si prvky městské hygieny a napojil se na síť veřejné dopravy. Nebyl už důvod toto banální dění sledovat (ironie je, že se venkov stal v očích města nudným ve chvíli, kdy se mu začal pod jeho obrovským tlakem připodobňovat). Ani předtím nebyl však zájem o venkovany a venkov upřímný a lidsky hluboký – začali být hodni opěvování, až když byli nastrčeni v lidových krojích, prozpěvující v nich lidové písně, pojidající prostá lidová jídla a v takto přesně vymezených rolích dojímající duši vlastencovu.

Komunistická totalita potřebovala mýtus venkovského lidu a jeho stylu, aby jím překryla zločiny násilné kolektivizace. Byly věnovány nemalé státní prostředky na průzkum, sběr a konzervaci materiální i orální kultury venkova, vznikaly skanzeny, podporovala se lidová hudba a tanec, které se staly součástí potěmkinovské fasády určené pro citové uspokojení soudruhů a vytržení zra-ku imperialistům. Podmínkou byla důkladná cenzura motivů náboženských i obscenních a vyzdvižení a nafouknutí sebemenších náznaků třídního boje.

Koncept slohovosti nadále vládl: lidové umění se pěstovalo v institucionálním mezitvaru patlajícím dohromady výzkum, design, výrobu podle lidových motivů a jakousi prokádrovanou komerci (připomenu jen několik kousků z rozbujelého světa totalitárních zkratk: ÚBOK: Ústav pro bytovou a oděvní kulturu, ÚLUV: Ústav pro lidovou uměleckou výrobu, UŘ: Umělecká řemesla...). Jenom ne autenticita, jenom ne opravdový venkov, to byly nepsané ale pevně dodržované devizy této městské hry na venkov. Krasoduchům podílejícím se na této frašce vůbec nepřišlo divné, že venkov jejich výtvo-ry nekupuje.

Vůdčím přepisovačem dějin byl akademik Zdeněk Nejedlý, který obzvlášť ublížil české vesnici důslednou nenávistí k baroku, tedy k době, kdy se konstitovala podoba českého venkova a české krajiny. Za nepřítel venkova číslo jedna byli vyhlášeni jezuité, masově byl vydáván Alois Jirásek, který baroko nazval „temnem“, národní umělec Otakar Vávra podle něj natáčel velkofilm a Jaroslav Dietl sepsal jeden televizní velkoseriál, zato do klatby a v mnoha případech přímo do vězení byli posláni nositelé agrární politické filosofie a takzvaní ruralističtí – vesměs katoličtí – spisovatelé. Venkovu tak byly vyříz-nuty hlasivky, lobotomii mozku však už soudruzí nezvládli.

Jako protipól k tomuto veskrze ideologickému zájmu o venkov, který se věnoval jen jeho úzce vypreparované, proprané a dokolorované podobě, existovala našťástí i impozantní činnost nespočtu upřímných a hlubokých zájemců o co nejotevřenější a nejuplněnější poznání venkova. Soběslavská Blata měla to štěstí, že našla takovou autorku brzo, v době, kdy stavby považované posléze za vrchol tamější lidové architektury ještě vznikaly. V roce 1913 vydala plod svých 28 let poznávání regionu soběslavská učitelka Emilie Fryšová. Sice své sondy začala bádáním nad tématem velmi učitelkovským, lidovou výšivkou, nicméně tato její studie se věnuje popisu území a jeho sídel, rolnictví, názvům rostlin, povaze lidu, zvláštnostem jazyka, písním, stravě, obyčejům,

81

pranostikám a pověrám, živnostem a obchodu, školství, kroji, památkám – a kniha končí kapitolkou nadepsanou *Doba nynější. Jihočeská Blata* je tedy dílo svým záběrem nejenom folkloristické a popisně etnografické, ale přímo kulturně antropologické. **2**

Dalším šťastným faktem se stalo, že se oblastí nadchli uměnovědci tak významní a totalitní ideologií nedeformovaní jako Zdeněk Wirth a Václav Mencl. Ten po desetiletích průzkumů dospěl k vysloveně superlativnímu hodnocení tohoto regionu. **3**

81 Každé vesnici soběslavských Blat dominuje stejný barevný akord: oker zlatý jako hladký podklad, bílá pro mírně vystouplé štuky nebo naopak pro „kresbu“ vtačenou do povrchu. Obrovské statky „jako malované“ často souvisle obstupují rozlehlé návsi. Byla to ale lidová architektura, pokud se přidržíme totalitního významu pojmu „lid“? To přece nebyl souhrn všech lidí v jedné zemi, ale pouze pracující = vykořisťovaní = chudí. Tato lidová

obrazotvornost zedníková, který pouštěje jí uzdu, vytvořil různé, Blatům svérázné ozdoby na průčelních štítech, při čemž patrně, že s oblibou tvořil, neboť shledáváme co do obrysu štítů a co do podrobností ozdoby značnou rozmanitost a snahu, aby měl každý štít tvářnost jinou. Obrysy štítů v celém kraji připomínají vkus renesančního století 17. *Fryšová, Emilie: Jihočeská Blata*, str. 31–33.

3 (...) na Budějovicku, kde k přeměně domu dřevěného v dům kamenný došlo hromadně až v čtyřicátých letech století devatenáctého, měl vesnický mistr už k dispozici nejenom

městský dům barokní, ale i štít slohu Ludvíka XVI., s jeho typicky racionální a drobně členitou ornamentikou, který dosud i v dnešních Budějovicích převažuje, dále dům s ornamentikou empírovou a novogotickou, ba i novorenesanční. Tak se stalo, že jihočeský dům je i co do pramenů své tvaroslovné inspirace nejmladším a slohově nejpestřejí podbarveným zděným domem v Československu.

(...) Selský dům, zabírající rozlehlé, záhumčivé roviny jihočeských Blat a zčásti též Horažďovicko, Strakonicko a Písecko, vytváří dosud nesporně nejbohatší a nejzachovalejší

architektura však vznikala na objednávku bohatých sedláků (na blatech prý dobře šla pšenice, také se jim říkalo Pšeničná Blata).

Patřili tedy k „prostému lidu“ alespoň její stavitelé? Všechny ty cukrářské kousky na soběslavských Blatech pocházejí podle Wirthových šetření od nejvýše pěti zednických rodů (Aujezdský, Dušák, Frait, Paták, Šoch). Nebyli to ovšem žádní proletáři, ale podnikatelé, kteří stavěli několik domů současně a měli až čtyřicet zaměstnanců. O některých se ví, že byli na zkušené v Českých Budějovicích i ve Vídni.

Velká většina těchto staveb je datovaná, výjimečně před rokem 1848, většina ale až po tomto zlomu, ve kterém selský život vzkypěl hospodářsky, politicky i kulturně.

Styl zde přímo bije do očí. Připadáme si tu jako v neuvěřitelně dobře udržovaném skanzenu. Při bližším pohledu se nám však začnou vnucovat podivné otázky. Podívejme se ještě jednou na idylický obrázek z návsi v Záluží.

V průčelí jsou naznačené sloupy, tedy *pilastry*. Je to panská ozdůbka, takový pilastr, žádný opravdový sloup. Na panské stavbě ale i pilastr dodržuje pravidlo, že by měl *jako* něco nést. Zde však nejsou umístěny na krajích nějakého vodorovného trámce, ale spíše dekorativně ve středu průčelí. Ten střední nese křížek a nad ním hostii. Ještě zvláštnější jsou obrysy kamenů kolem vchodu pro pěši. Takovýmto omítkou naznačeným kamenům se říká *bosáž*, a ta se umísťuje například na podezdívce, na nárožích nebo v obloucích. Mezery mezi „kameny“ jsou vedeny tak, jako kdyby tu ona kamenná zeď skutečně byla a cosi nesla. Symbolizují odolnost až nedobytnost. Zde se ale jedná o obložení vchodu něčím nóblovějším, o okrasu.

82 A toto je další panská faleš – jen naznačená, slepá okna. Na rozdíl od panského sídla nejsou však v místě, kde by v zásadě mohla být, ani nedoplňují řadu skutečných oken kvůli symetrii – v tomto případě jsou zjevně na zdi ohraničující dvůr, jako dekor. Jak si vysvětlit toto lehkomyšlné až hravé zacházení s tradičními prvky?

Na rozdíl od širokého rozptylu motivů a motivků ve štítech stodol v regionu mezi Benešovem a Vlašimí můžeme zde pozorovat, že jich je omezený počet a že se vzájemně kombinují.

83–85 Jednou jsou to tedy srdíčka, podruhé křížky, potřetí jejich pokřížení. Srdce jako motiv laický (srdce Ježíšovo mívá nahoře plameny), kříž jako křesťanský, spojení obou jako idylka ve vztahu roviny lidské a božské. Liší se ovšem provedení: geometrické vynechávky cihel jsou to v případě samostatných křížků, srdce je zřejmě provedeno doplněním „zubů“ omítkou a kříž uprostřed srdcí je štukový.

Tento způsob jakéhosi žonglování motivy, které jsou vytrženy ze souvislosti „tektonických“ – stavebně konstrukčních – i symbolických – mísí se prvky významově protikladných řad svatý × světský –, fascinoval Václava Mencla a přivedl ho koncem 40. let k formulaci dvou hypotéz. Ta první je nelichotivá a vychází z toho, že lidová tvůrčí logiku stavebního systému nepochopili. **4**

Tento výklad užívá Mencl tam, kde jde o kvazikonstrukční prvky fasády, s nimiž se zachází jako s plošnými obrázky. Pro výklad geometrizujících prvků, které vznikají opakováním – například vynecháváním cihel ve zdi stodoly – však má takřka obdivně znějící hypotézu, jež naznačuje, že se jedná o archaický princip, sahající hluboko před gotiku. **5**

Nemůžeme si zde nezpomenout na ploty z kovových odpadů při lisování: jednotlivé prvky se řadí ve svisle umístovaných pruzích, tyto řady se pak kladou vedle sebe horizontálně, výsledkem je nečekaný dekor.

Ve svém celoživotním shrnujícím díle *Lidová architektura v Československu* z roku 1980 však Václav Mencl na sklonku svého života dospěl k hypotéze, která přemostuje oba tyto výklady a rozhodně už nevyznívá negativně, tedy neomezuje se na myšlenku nepochopení se strany tvůrců. **6**

Zvláštní je, že si tento moudrý muž nepoložil například tuto otázku: nemohlo být inspirací ke geometrickému vzorci ve štítu nebo stěně stodoly řešení praktického problému, jak bez jakýchkoli nadbytečných nákladů a při zachování pevnosti nosné stěny i ochrany vnitřku budovy před deštěm vyřešit trvalé větrání vnitřního prostoru?

regionální oblast. Mencl, V.: *Lidová architektura*, str. 34–35.

4 (...) lidový stavitel, nepochopiv tektonické funkce slohového článku, potlačil jeho plastický charakter a přijal pouze jeho obrysovou linii, pozvedl ji v mělkém reliefu omítky jako pouhou výplň v ploše štítu. Tak se stalo, že z původní vzpěrné funkce barokní voluty a ze zvrátů vlnovek barokních štítů vznikla půvabně vykrajovaná šablona, podle níž lidový umělec vyřzl z hladké plochy zdiva obrys štítu právě tak, jako by jej vystříhl z listu papíru. (...) vzájemná souvislost tvarů se uvolnila, skladba se rozpadla, přestala jejich tektonická srozumitelnost a z útvarů původně architektonických se staly pouhé geometrické obrazce, tedy jakási znamení, biologicky primitivní a nakonec vlastně srozumitelná jen tomu, kdo je vytvářel. Půvab tohoto lidového přepisu spočíval však právě v upřímné radosti z elementárních tvarů, jež pozbyvše jednou své slohové a účelové vazby, staly se svébytným duševním majetkem lidu, podléhajícím vlastním výtvarným zákonům a schopným nekonečných dalších obměn na základně starší, než je logická základna slohů tektonických. Mencl, V.: *Lidová architektura*, str. 36.

5 Selský umělec je se stanoviska biologie formy počáteční raně středověký primitiv, který výtvarně myslí a vyjadřuje se věčně; nezobrazuje vidění, ale vrhá do světa obklopující jej skutečnosti další nové skutečnosti – jeho umělecké tvary nejsou proto podobiznami věcí již existujících, nýbrž tyto nové věci samotné. (...) V takové tvary, schopné samostatné existence, převádí tedy vesnický primitiv každý tvar popisný a referující. Aby se k němu dobral, zvýrazňuje a na sám tvůrčí princip povyšuje techniku a strukturu látky: cihelné empirové a novogotické zdivo ohradních zdí se mu proměňuje v sugestivní geometrický obrazec, nabitý abstraktní anorganickou aktivitou a založený na principu

primitivní addice (...). Původní tvaroslovný organismus „vysokých“ slohů, vzniklý jako výsledek houževnatého logického vnikání celých věků do fyzické struktury hmoty, je tu rozložen v díly a čistou addicí znovu složen někým, kdo víc než o rozumové souvislosti dbá o jednotlivé předmětně chápané izolované věci, jak tomu bývá v každé primitivní kultuře. *Mencl, V.: Lidová architektura, str. 40–41.*

6 Kolem r. 1833 se slohová situace začala v této jižní oblasti Blat znovu měnit. V té době lze tam pozorovat odklon od slohových forem městského baroka z Bechyně, až dosud jenom rustikalizovaných; nahrazuje je aktivní přetváření v úrovni lidového umění. (...) Tvary bechyňského barokního štítu i jejich odrazy na Blatech až do 40. let byly ještě útvary tektonické: jejich římsy ještě spočívaly na pilastrech s těly řádně dimenzovanými a správně nasazenými vzhledem k ostatní tvarové osnově štítu (...). Avšak (...) všechny tyto části ztratily původní tektonickou funkci, proměnily se v lišty, které se daly, jako by byly jen ze dřeva, nasekat příčnými vruby do klasů (...) nebo roztřepit na okrajích do pilovitých obroubení. (...) Staré formy, vypěstované středověkými tesaři v technice dřeva a žijící v povědomí vesnického člověka, se nyní dostávaly z hlubších vrstev lidových představ na povrch tvorby, přenášejíce se do materiálu, jenž nebyl s nimi sourodý (...). Jednotlivým článkům vyšší skladebné osnovy, kterou barokní štít vytvářel, se tak dostalo individuálního života a tvarové svébytnosti, tedy funkce, jež již neprýštily z osnovy celku; barokní kompozice se rozpadla a každý její člen se začal chovat po svém. *Mencl, V.: Lidová architektura v Československu, str. 528.*

86

Tehdejší uměnověda stála před nepravým dilematem, zda lidová architektura byla determinována přírodou, nebo její tvůrci do díla vkládali něco ze sebe. Ve skutečnosti šlo o interakci s přírodou v tom smyslu, že se tvůrčím způsobem hledalo řešení otázky stavby domu v místních podmínkách a z místních zdrojů, přičemž k těmto zdrojům patřily i lidské zdroje stavitelů i objednavatelů, tedy zkušenosti, znalosti, náboženství, nápaditost, odvaha a jistě i čas a finance.

Vlastenci, etnografové ani uměnovědci fascinováni nadřazeným konceptem stylu si kupodivu nepřipouštěli základní otázku smyslu těchto staveb, totiž nakolik dobrým řešením problému bydlení a hospodaření v místních klimatických podmínkách a s využitím místních zdrojů byly. Tvořivost lidu jsou ochotni připustit, ale pouze uměleckou.

Venkov není k umění nevnímavý, ale nepadá před ním na zadek. Na venkově je prostor pro tvořivost každodenního života. Není pocítována jako něco druhořadého vůči tvořivosti intelektuálních profesí, ale není ani nadceňována. Co jiného by ostatně měl člověk umět, než se umět ohánět, než se postarat o rodinu a její obživu, než postavit dům a vést hospodářství.

Že stavba domu je především vytvářením domova a že umět dům proměňovat v domov je největším uměním života, to nás ze světoznámých teoretiků začal učit až v 60. letech Bollnow. V Čechách toto porozumění najdeme u dobrých pozorovatelů venkova už na začátku 20. století, například v roce 1914 v knížce *Život venkova* od Rudolfa Rolíčka. **7**

7 Na venkově je (...) obvykle dům pro rodinu a rod v celé řadě generací *domovinou*, k níž poután je jednotlivý člen rodiny celou řadou zkazek a vnitřních pojítek.

Ve městě, hlavně ovšem velkoměstě, soustředěny jsou na poměrně nepatrné ploše velké masy obyvatelstva, jež žijí těsně pohromadě v rozsáhlých nájemných domech, rodina vedle rodiny, k dočasnému svému příbytku ničím nepoutaná a odhodlaná bez jakéhokoli vnitřního pohnutí dosavadní příbytek zaměnit za jiný.

Ve velkoměstě nenalézá člověk – s nečetnými výjimkami – *domoviny*, která je na venkově pravidlem. Rolíček, R.: *Život venkova*, str. 8.

8 V celé poslední čtvrtině 19. století nevznikl na Blatech dům, který by v těchto poměrech znamenal obrat. Když se však v Nedvědicích od r. 1908 začalo znovu houfně stavět (...), udál se zázrak, který nás, dějepisce umění, dosud udivuje svou nepředvídatelnou, ale přece jen zákonitou logičností. Lidová tvorba Blat najednou předstihla vývoj umění městského, vědomou tvorbu intelektuálních vrstev. (...) lidová abstraktní kultura, geometrizující a aditivně skládající, zvítězila nad barokem na celé frontě.

Tento proces se však u nás opakoval ještě jednou, ale v jiné kulturní poloze. Když se po 1. světové válce hledalo východisko z tektonického slohu neorenesance a začala posecesní tvorba v nových abstraktních polohách, otvírajíc cyklus moderního umění naší přítomnosti, tehdy naši přední umělci, architekti Gočár, Janák i grafik Kysela počali znovu od sebe odlučovat základní tvary pseudorenesančních tektonických osnov; čistě je vypreparovali v jejich hlavních tvarových znacích, izolovali je od sebe a znovu je vedle sebe skládali do naivně primitivních, protože jen abstraktním rytmem vázaných řad. *Mencl, V.: Lidová architektura v Československu, str. 530–532.*

Údobí hravě svobodné tvorby se na Blatech po půlstoletí záhadně vyčerpalo. Právě příchod národnostní i sociální svobody a plnější demokracie v první republice do tohoto regionu nedokázal nic osobitého pronést a prosadit. Všeobecné nadšení nad tímto estetickým zázrakem ho zakonzervovalo a učinilo neslučitelným s ničím dalším. Sami obyvatelé jako by se báli udělat větší krok stranou. Našli jsme dům z roku 1923, který připomíná poválečné hnutí Svěráz, což znamená, že se posouvá do patriotického dekorativna, ale je zjevné, že to není žádná výhra.

86 Musíme nicméně ocenit odvalu změnit základní barevný akord a bílou na pozadí žluté nahradit červenou na pozadí šedé.

Když se zamyslíme nad tím, jaký dopad tento kult lidového umění měl na místní obyvatele, zjišťujeme, že až zhoubný – dopadlo to podobně jako v rodině, kde opičí láska matky může syny zbavit mužnosti a dcery učinit neprovditelnými xantipami. Mimořádná duchovní dynamika byla ve jménu Umění posvěcena, zafixována a tím zbavena jakéhokoli možnosti dalšího pohybu. A přitom právě mezi hravostí zednických mistrů z Blat a hledáním nového zjednodušeného stylu pro demokracii první republiky našel Václav Mencl vzrušující analogii. 8

Tento výklad nám pomůže pochopit záhadu, jakou jsme našli v Divišově – tedy proč právě eklektická směsice všech prvorepublikových stylů byla tak dobře slučitelná s duchem českého venkova.

Není to ve stylu, je to uloženo mnohem hlouběji. Řekli jsme, že tam, kde je na venkově potřeba recyklovat věci, odkládají se a čekají na své možné užití. Jsou to jednotlivé kusy, s postupně stále méně čitelnými původními funkcemi, často jen fragmenty. A právě toto rozpojení je vyvazuje z původního kontextu, a tvořivé mysl tak umožňuje si s nimi svobodněji, fantaskněji hrát. Podstatou tvořivosti venkova je kutilská recyklace.

Je? Byla. Podívejme se na to, jaké je na ni dnes v tomto regionu potlačení, jak neviditelná represe stylu vytváří atmosféru, kde takřka každá změna se zdá být jen k horšímu.

Na tvarosloví lidové architektury Blat se jako zdroj inspirace podílely – ve zpětném pořadí – empír, rokoko, baroko a dokonce i renesance. Přechod mezi renesancí a barokem nastal u nás někdy kolem bělohorské bitvy (generalissimus Valdštejn byl mecenášem v obou těchto slozích), zedničtí mistři tedy sahalo ve druhé polovině 19. století až někam na začátek století 17. Zkusme si to promítnout do dnešní situace, abychom si na tomto srovnání uvědomili odlišné tempo dění, jiný druh recepce slohů a v neposlední řadě i nebývalou míru svobody, jaké se dostávalo tehdejšími venkovským stavitelům a stavebníkům.

Kdyby se dnešní stavebník chtěl rozmáchnout podobně daleko zpět, užil by motivů secese i historizujících slohů a možná by se i dotkl doznívání baroka. Je ale pravda, že sáhnout po renesanci v době, kdy jako sloh pro nejexponovanější vlastenecké veřejné budovy byla volena neorenesance, není zas tak mentálně nesnadné – asi jako kdyby dnes byla ve flóru jakási neosecese nebo neoneorenesance...

Přes čtvrt tisíciletí zpět od roku 1848 bylo zřejmě stále ještě duchovní kontinuum. Doba zásadních zvratů a přerývek teprve nastávala. Projevovala se tehdy jenom tím, že si se slohy – těmito duchovními okovy – teprve začínala pohrávat. Doba přes čtvrt tisíciletí zpět od našeho data, tedy od počátku 21. století, znamená zásadní přetržení kontinuity, odstup od světa, který se nám vnějškově líbí jako „památko“, ale do něhož se nedokážeme vžít a v němž bychom neuměli a nechtěli trvale žít. I když renesance byla dobou vzpoury proti církvi, ze schématu slohovosti, ze sepětí mezi vertikálou a mocí a ze spojenectví moci světské a církevní narušila jen málo. Nastalo sice střídání ve vedení společnosti, ale o tom, že má být vedena a že pravidla vedení určují ti, kdo vedou, nebylo pochyb.

Polovina 19. století byla vlastně dobou, která poprvé pocítila, že velké slohy končí. Hodnotila to dvěma logicky protikladnými způsoby, jejichž napětí však udávalo této době ráz, neboť dělicí čára mezi nimi probíhala lidským nitrem: jednak měla pocit, že opravdu velká slohová údobí skončila a že vše, co vzniká, už není a nikdy nebude klasické, na druhé straně však každý svůj krok chápala jako po-krok, který vše předchozí odsouvá mezi starožitnosti. Tento pocit ztráty „pevné půdy“ autentického dobového slohu pod nohama vedl k tomu, že se začalo hledat, co by ho nahradilo.

Touto náhradou se stal začasť záměrný návrat ke slohu minulosti (vždyť i renesance si dodávala slohové legitimacy návratem k antice). Podle toho, jak kdo se kterým údobím minulosti nejvíc souzníval, volil se v 19. století sloh tu neorománský, tu neogotický, tu neorenesanční a tu neobarokní. Při budování Ringstrasse ve Vídni, kam prý naši zedničtí mistři také jezdili, se mezi těmito slohy vybíralo podle typu budovy. 9

Naši kunsthistorici vylučují přímou nápodobu tehdejších velkých jmen vídeňské architektury. Zdá se ale zřejmé, že o to opravdu nešlo, neboť zedničtí mistři z Blat souzněli právě s touto novou možností volby mezi více slohy. Dalo by se říci, že ji nejenom převzali, ale výrazně radikalizovali. Jejich tvůrčí

9 Každá budova byla postavena v historickém slohu, který byl považován za vhodný pro její funkci. Liberální Vídeň vybudovala svou radnici v honosném gotickém stylu, aby se tak vrátila ke svým kořenům svobodné středověké pospolitosti, jež se nyní znovu zrodila po dlouhé noci absolutistické vlády. Dvorní divadlo, sídlo tradiční rakouské královny umění, bylo postaveno v raně barokním slohu jako připomínka období, v němž v divadle poprvé bok po boku zasedli duchovní, šlechtici a měšťané, sdílející společné estetické zájmy. (...) Dvorní divadlo představovalo, podobně jako Opera či Uměleckohistorické muzeum, místo, kde se stará aristokratická smetánka scházela s novou buržoazní elitou a kde mohly být rozdíly v politických názorech mezi třídami když už ne smazány, tak alespoň zmírněny sdílenou estetickou kulturou. Císařský dvůr (*Hof*) se mohl bez obav přiblížit nové širší veřejnosti v institucích reprodukčního umění (*Hofburgtheater, Hofoper, Hofmuseen*), zatímco nová buržoazie mohla tradiční kulturu těchto umění dychtivě vstřebávat, aniž přišla o pyšné vědomí své odlišnosti v otázkách náboženství, politiky a vědy.

Na rozdíl od Dvorního divadla byla v renesančním slohu postavená univerzita

odvaha spočívala v tom, že se nerozhodli pouze pro jeden z uznávaných slohů, ale hráli si svobodně s motivy více z nich. Aby to mohli udělat, museli je všechny rozložit na prvky. Museli ze všech nadělat kusy staré veteše uložené na půdě. Dělali tedy přesuny nejen uvnitř jedné slohové struktury, ale mezi prvky několika struktur.

Potkal je však podobný osud, jaký sami sobě připravili surrealisté. Poté, co po několik málo desetiletí křížili cokoli s čímkoli, soubor „klasiky“ surrealismu zvolených nových spojení se zafixoval, literární a výtvarný výraz této náhodné hry se stal kodexem a kdo se příliš odchýlil, byl exkomunikován. Také z troufalé hry zednických mistrů se stal kodex.

87, 88 Oba snímky zachycují křídla téhož mohutného statku. Uprostřed táhlé návsi nás udeří do oka gesto kohosi, kdo má peníze a žaludek nejenom na tyto zásahy, ale zřejmě i na pokutu od památkářů: do průčelí chalupy zprava zasadil zámecké obloukem zakončené okno, jako by to byl vzdušný altán, do průčelí zleva prorazil ještě širší „historizující“ oblouk pro garáž s kazetovými – jistě plastovými – vraty. Nerušený trávník, který – jak jsme viděli na prvním snímku z tohoto regionu (obr. **72**) – spojuje náves s hlavními vstupy do domů, tento (nejspíš) rekreant vylepšil zámkovou dlažbou.

89 Z návsi jiné vesnice vidíme další příklad, jak se měkce zvlněné linie travnatého povrchu zmocňuje monotonní zámková dlažba. Trochu tomu ale rozumíme. Kdysi se o to, aby tu byl trávník jak na golfovém hřišti, staraly nejenom zdarma, ale k užitku vlastnímu i svých majitelů husy. Údržba návsi byla

jednoznačným symbolem liberální kultury. (...) Byl pro ni vybrán sloh nikoli gotický, ale renesanční, který hlásal dějinnou spojitost moderní kultury racionalismu s oživením světského vědění po dlouhé noci středověkého tmářství. (...)

Nejvelkolepější stavbou v pevnostním čtyřúhelníku střežícím zákon (*Recht*) a kulturu (*Kultur*) byla patrně Říšská rada, tedy parlament. (...) Ačkoli mohutný, členitý prostor budovy měl spíše blíže k baroku, oděl architekt její exteriér do klasického řeckého slohu. (...)

Sochařská výzdoba rampy prozrazuje, do jaké míry rakouský parlamentní liberalismus postrádal zakotvení v minulosti. Jelikož žádnou minulost neměl, scházeli mu vlastní hrdinové, které by mohl oslavit v kameni. (...) Tam, kde chyběla historická tradice, zaplnila prázdnotu historická erudice. *Schorske, C. E.: Vídeň na přelomu století, str. 53–57.*

součástí všeobecné recyklace. Kdysi nejtěžší povoz, který tu projel, byl žebříňák s úrodou. Husy z návsi a potom i postranních ulic vyhnala auta – v této nerovné bitvě syčení hus a svištění pneumatik bylo na straně hus příliš mnoho padlých. Udržovat trávník na návsi pomocí sekaček a křovinořezů a nemít ho orazítkovaný protektory pneumatik je pro obec takřka neúnosné.

Kompaktní dlažba nebo asfalt mají ovšem tu nevýhodu, že nejsou vsákové. Dešťová voda po nich steče, krajina si ji nedokáže zachytit a stáhnout do svých podzemních zásob, tato zrychlená voda se slévá, strhává s sebou ornici a velmi snadno zmohutní v povodně. Soběslavská Blata leží sice v dokonalé rovině, takže efekt zrychlování slévajících se toků nepocítí tak, jako to zažili třeba v severočeském podhůří (připomeňme si rekonstrukci domů a koryta potoka po povodních na obr. 7), nicméně za posledních povodní v roce 2002 bylo v centru nedaleké Soběslavi někde až na dva metry vody nad chodníkem.

90 Ne všechny domy v těchto vesnicích mají žlutobílý akord. Najdeme zde dokonce roubený dům z dob, které předcházely vlně zděných selských

staveb. Na tomto kontrastu si můžeme uvědomit, co všechno se s nástupem zděných domů změnilo. Roubené stavby bývají často všelijak nakloněné, díky jejich stavebnímu systému se v nich však nevytvoří puklina, kterou by dovnitř táhlo, nerozlomí se a nezavalí své obyvatele. Skloněný dům i skloněný člověk zůstávají funkční, tato vada se nevnímá jako fatální. Nepatří do civilizace založené na přímce, rovině a pravém úhlu, tedy na geometrických útvarech vznikajících nikoli kladením jednotlivých značně individualizovaných prvků za sebou, nýbrž na strojovém kontinuu. Vyhovují člověku, který je vytváří i udržuje vlastníma rukama, ve kterých má jednoduché domácí nástroje. Hospodář ještě nemusí být závislý na specializovaných řemeslnících nebo dokonce na tovární výrobě a dovozu jejich produktů zdaleka.

Teprve později začaly být sruby často obezdívané a přejímaly podobu a hlavně provozní logiku zděných domů. Těžko říci, čím vlastně působí tato dřevěnice v Hodětíně rušivěji, zda měkkými, „neracionálními“ tvary srubové stavby, rudými plastovými židličkami nebo slunečníkem jako odneseným z restaurace.

91 Slohové ghetto žlutobílých domů je naštěstí tak výlučné, že se v celém regionu neprosazuje přísná regulace, která by všem předepisovala každý detail. Našli jsme příklady variant nebo odchylek od „jednotného“ výrazu, které prozrazují cit místních lidí pro míru, nicméně nedodržíjí žádný z „lidových“ motivů důsledně.

Jedním z podstatných rysů venkovského domu je jeho otevřenost vůči budoucnosti – schopnost přestaveb, dostaveb, využití materiálu z bouračky. Dům se „nevyhazuje“ proto, že už nedokáže posloužit nové funkci – jako když automobilista po vstupu do manželství přejde z motocyklu nebo sportovního vozu na limuzínu –, ale tvořivě a často vlastníma rukama se dotvoří – podobně jako když se ze staré motorky na venkově zbastlí traktůrek. Na prvním snímku ze Záluží vidíme, jak se nutnost přestavby domu promítla do složité struktury střech (moderní architekti umějí podobné „dekonstruktivistické“ slepence nakreslit na prkně „rovnou“, ale je to pak vlastně jen nákladná, dekorativní koketerie). Určitě nikomu nevádí, že nejmenší stříška uprostřed je z plechu, zvláště když tvarem i barevností napodobuje okolní tašky.

92 Druhý příklad se opět týká střechy. Část domu v Hodětíně, který má na straně přivrácené do ulice jen malé zamřížované okénko jako u chléva, zřejmě začala být intenzivněji užívána, což si vyžadovalo nejméně tři topidla. Komíny vyrůstají ze střechy ve stejné výšce, všechny jsou stejně vysoké, ale každý je proveden trochu jinak a z jiného materiálu. Kdyby nějaký architekt-mudrlant vepsal do regulačního plánu, že „lidové komíny“ jsou jen ty, jež jsou nakresleny v příložené tabulce, a že na jednom domě smí být jenom jeden z těchto druhů, bylo by to vynucením stylovosti, ale porušením svobodného a hravého ducha, z něhož zdejší lidový styl vznikl.

Styl lidové architektury je tedy konstatací, uzancí, přijímaným faktem, není však závaznou normou a neaspiruje na ni. Zaměňovat ho za styl užívaný pro „vysoké“ umění je něco jako dělat z hole určené pro chůzi obušek.

DĚICTVÍ TOTALITY

Ve středočeském regionu se nám podařilo najít relikty prvorepublikové architektury, s potěšením jsme mohli kvitovat, že je s venkovem dobře slučitelná, a pokusili jsme se také najít podstatné důvody, proč tomu tak je – ne tedy jen apriorní estetická hodnocení ani dovnitř umění se obracející hodnocení uměnovědná, ale interpretace toho, jak se strukturní rysy těchto staveb váží ke způsobu života a k prostředí, do něhož vstupují. První republika měla i své pompézní stavby, ale k venkovu se povětšinou obracela svou tváří demokratickou a občanskou.

Podívejme se nyní na některé relikty z doby totality, které jsme našli na soběslavských Blatech.

93 Velkokapacitní kravíny byly mučírny zvířat a do jisté míry i lidí – nemám teď na mysli personál, ale ty, kdo si kupovali maso těžce stresovaných zvířat, do kterého se vyplavovaly látky stresem uvolňované. Připomeňme si, jaký stres

vyvolává přeprava jatečního dobytka ve vagoncích zvaných „dobyččáky“, a nelze nezpomenout, že to byl oblíbený dopravní prostředek nacistického Německa pro přepravu vězňů. Tam byl ostatně úhyn části cestujících v očích přepravovatelů žádoucí. Prostorové nahuštění vyvolává stres u živočichů s výrazně nižší inteligencí a vnímavostí, než má člověk, například u krys nebo slepic.

Kolektivizace byla násilím také na chovných zvířatech: zbavila je možnosti žít takříkajíc v rodině, mít jméno a právo na slušné zacházení. Přesto se tento režim těmito koncentráky pro zvířata pyšnil a vydával je za vrchol pokroku. Viděli jsme v Růžové, jak kravín postavili hned vedle katolického kostela: ideový nepřítel byl tak vlastně ztrestán. Kupodivu v Záluží ušetřili „lid“ a aby „lidová architektura“ lépe vynikla, byl kravín odsunut do překvapivé vzdálenosti.

94 Násilný kolektivismus se u nás uskutečňoval jako napodobení zářného vzoru z Východu. Ještě jsme se nevzpamatovali z germanizace a přišla rusifikace. Venkov byl zanesen odpornými slůvky jako „kulak“, „kombajn“ (*samovaz* jako vzpomínka na skutečná družstva byl vymazán ze slovníku, nové slovo paradoxně z americké angličtiny smělo znít díky oklice přes azbuku), „kolchoz“, „sovchoz“, „jarovizace“, „stachanovci“, novými věštky venkova se měli stát Mičurin, Lysenko a Viljams. K české a slovenské hymně se musela přidat

i sovětská a na fasádách domů musely být povinně dva držáky na státní vlajky. Domům byly nasazeny parohy.

Zvláštní to lhostejnost, že někdo neměl potřebu se tohoto nenáviděného symbolu zbavit dodnes!

95 Když jsme ve stejném autorském obsazení prozkoumávali před nedáv-
nem Chebsko, narazili jsme na hrozné jevy: místní lidé necítili úkorně, že
místo zábradlí v rekreačním středisku visí mezi dvěma lampami ostnatý drát
nebo že vjezd automobilů z lesní cesty na louku brání betonové protitankové
zábrany. Vykládali jsme si to jako otázku pohraničí s širokými pásmy vojen-
ských prostor, s mnohaletou přítomností naprosto zbytečných kontingentů
pohraniční stráže a v pozadí s bestiální etikou, že ty, kdo se snaží odejít do
svobodnějšího světa, je třeba udávat a případně i nelítostně střílet. Toto bruta-
lizování života se promítlo do věcí a zacházení s nimi – a to zase otupovalo
vnímavost lidí.

To bylo pohraničí, bývalé Sudety. Ale jak si vysvětlit přítomnost této proti-
tankové zábrany v idylickém vnitrozemí?

Už jenom z těchto tří pozůstatků po komunistické totalitě můžeme odvodit
– samozřejmě s odvoláním na mnoho let trpkých zkušeností – ty její struk-
turní vlastnosti, které z ní činily nepřítele demokracie a lidskosti. V kravínech
nebylo tak málo místa pro jednotlivá zvířata proto, že by si to vyžadoval zoufalý
nedostatek půdy. Kolem každého kravína, prasečáku nebo slepičárny ležely
ladem obrovské pozemky, porostlé vysokým býlím, ze kterého trčela torza

zemědělských strojů nebo betonové panely a z něhož se náhle vynořovaly temné laguny jímek, ze kterých už léta nikdo nevyčerpal kejdu.

Podobně tomu bylo i s byty v panelácích. Tyto klíčky byly obklopeny rozsáhlými pozemky zaneřádnými stavebním odpadem, takže na nich nic dobrého nerostlo. Výškové budovy se tvářily jako americké mrakodrapy – ty ale vyrostly do své výšky na nejdražších pozemcích na světě, kdežto u nás stavitelé paneláků ani nevěděli, kolik půda pod nimi stojí, neboť ani netušili, kdo je jejím legitimním vlastníkem.

Koncentrace, centralizace nebo růst staveb do výšky, které v západním světě nebyly o mnoho ušlechtilejší, měly ale na Východě tu hrozivou vlastnost, že ekonomickou a prostorovou racionalitu jen předstíraly. Cílem kraje nebylo ušetřit, ale ve jménu předstírané ekonomické racionality ukrást lidem dobytek a z hospodářů z nich udělat každé ráno za tmy skříňovou avii – dobytčákem na pneumatikách – rozvážené zaměstnance s pracovní dobou od do.

Města na tom nebyla líp. Cílem sídliště nebylo poskytnout ekonomické bydlení pro sociálně slabé, ale nahnat lidi všech příjmových vrstev kromě režimních vyvolených do těchto velkochovů, aby byli vytrženi ze svých kořenů a zbaveni vazby na svůj domov. Ekonomická racionalita tohoto druhu se posléze i na Západě odhalila jako sporná, protože ničivá vůči lidem i přírodě. Na Východě k tomu navíc byla od počátku zrůdným aktem sociální, etnické a někdy i rasové msty.

Absurdně vysoká část investic na výstavbu byla přitom věnována ideologickým symbolům, které měly oslavovat zrůdný režim. Architekt Otakar Nový v cynismu dekadentního režimu zašel tak daleko, že stranické sekretariáty z mramoru oslavoval jako novodobé chrámy. Zbytnělé a ohavné kulturáky skutečně měly nahradit a vytěsnit kostely a kaple. Povinné dvojdržáky vlajek byly jednou z nejlevnějších daní tomuto permanentnímu režimnímu sebeoslavování.

Aby se toto násilí alespoň trochu v očích obyvatel legitimizovalo, bylo třeba neustále udržovat dojem trvalého ohrožení vnějším i vnitřním nepřítelem. Na venkově to byl například sběr „amerického brouka“ – mandelinky bramborové – nebo inscenované procesy s venkovskými faráři, přímo řízenými z Vatikánu. Jakmile se po válce zlikvidovaly německé výcvikové prostory a vyhlazovací tábory, které znamenaly vyhnání desítek tisíc lidí a proměnu venkovských domů a kostelů v dělostřelecké cíle, začal se otevírat daleko větší počet výcvikových prostor než za války a také pohraničních pásem a znovu i koncentračních táborů, které nedeptaly jen vězně nebo vojenské posádky, ale přinášely dodnes plně nezaznamenané a neuznané násilí na původních obyvatelích těchto rozlehlých venkovských prostor. Trvalá militarizace života umožňovala ještě dlouho po válce udržovat ve faktické platnosti nemalou část opatření tzv. *válečného hospodářství* a některé rysy výjimečného stavu.

Totalitární architektura na venkově tak znamenala jak faktické násilí na venkovských obyvatelích, na zvířatech a na krajině, tak symbolický akt ponižení.

DOMOV V KULISÁCH?

Dovedu si představit, jak by tento region vyhlížel, kdyby ležel na počet kilometrů nebo hodin jízdy autem nedaleko odtud, v Rakousku. Region by měl jméno, které by prosazoval do obecného povědomí všemi způsoby. Bylo by o něm natočeno několik filmů a všechny by se zde daly koupit na kazetách – o knihách, průvodcích, souborech pohlednic a mapách nemluvě. Pořádal by se tu folklorní festival, na kterém by selky a sedláci vystupovali z mercedesů už převlečení do krojů, hrála by zde místní dechovka, prodávala by se místní keramika a nabízela by se místní jídla. Rašeliníšť by se využilo pro rašelinové lázně. V každé vesnici by byla mapa regionu. Na internetu by se dala najít nabídka ubytování od rodinného přes agroturistického po hotelové. Všechny cestičky by byly vyasfaltované. U každého památkového domu by bylo švabachem na dřevěném štítu jméno původního i dnešního majitele a hypotéza o tom, který ze zednických mistrů je jeho autorem. Místní lidé by byli bohatí a na dovolenou by jezdili k moři, ale mimo sezónu, protože prázdniny by byly jejich žněmi.

Také by tu fungovalo hodně spolků a v nich by bylo nemálo mladých lidí. Navazovali by družbu s podobnými vesnicemi v Čechách a za nemalé peníze z evropských grantů by české vesničany učili, jak na to. Informační střediska by neměla v létě o víkendu zavřeno, jak jsme to zjistili v mikroregionu Chopos, neboť jejich cílem by nebylo vyplňovat pracovní dobu, ale nabízet informace tehdy, kdy je o ně největší zájem.

Potoky, které byly dříve zatrubněny, by se vykopaly a vrátily do původních meandrovitých toků. Z návsí by se sejmul vrstvy betonu a zámkové dlažby a po trávníku pěších zón by se proháněly husy, které by někdo choval proto, aby jako kulinářskou bombu nabízel husí játra naložená v husím sádle.

Bylo by to tak krásné, že až hrozné. Učil jsem se vnímat a myslet tímto způsobem při kontaktech s rakouským, bavorským, francouzským, švédským nebo dánským venkovem, sledoval jsem, jak se touto cestou vydávají na venkově polském nebo estonském – a musím říci, že se směsicí potěšení a děsu sleduji podobný vývoj u nás. S každým rokem i měsícem blíž ke vstupu do Evropské unie se tento problém stával aktuálnější.

Chceme žít v Disneylandu? Stojíme o venkov, který prodává svou idylu s vysokou přidanou hodnotou? Kam budeme potom jezdit na víkend a na dovolenou, kam se budeme stěhovat na důchod? Budou mít venkované proměnění v úspěšné agromanažery čas s námi posedět a pohovořit o životě? Nebo tak sice budou činit, ale ne spontánně, nýbrž na doporučení svého psychologického poradce, podle něhož to prospěje stejnou měrou jim i nám?

Soběslavská Blata jsou úžasná právě tím, že se Disneyland (zatím) ani trochu nekoná. Že místo muzejní expozice mají poněkud chaotickou sbírku předmětů vedenou někdejšími rekreatanty, který v bývalé zálužské kovárně našel nový domov. Protože je povoláním loutkář, prodává přitom také své vlastní loutky, ale protože je Čech, má i svou sbírku loutek, ve které ty „nemocné“ kvůli autenticitě ponechává neopravené.

Milé také je, že tady o víkendu nenaleznete jen tak snadno hospodu, kde by se dalo poobědvat, a kolem poledne je tu sladké polomrtvo. Že sem lidi nepřivádí marketingové nasávací potrubí, ale směsice náhod a zálib.

96 V Záluží jsme zato potkali ve veřejném prostoru housata. Jsou moudrá, nechodí po silnici, ale okusují travičku na opravdových humnech, kde jim doprava nehrozí. Za sebou mají jako pozadí postmoderní monochromatické barevné plochy stodoly, která možná je pořád ještě stodolou.

97 V Hodětíně na návsi mají budovu-slepenec všech funkcí od krámku po školu. Umění natírat velké plochy dvěma barevnými valéry zde rozvinuli tak důsledně, že málem přetřeli i červenou střešní krytinu na odstín zelené. Barvení fasád bylo kdysi omezeno barevnou škálou hlinek, dnes se díky chemii vykloubilo a umožňuje cokoli. Je to možná poněkud zmrzlinářské pojetí veřejné budovy v centru návsi, ale to je zase jedna oblast, ve které by radost z nápadu měla dostat – jakou jinou než právě – zelenou.

98 Asi bychom my estéti z města měli přestat se svou alergií na plasty. Umělé hmoty se přece zrodily z intelektuální hry. Zpřístupnily nespočet artiklů těm, kdo na ně do té doby neměli. To, že většina z nich je navržena tak, aby z nich vznikaly věci pro jedno použití nebo nanejvýš pro jednu sezónu, nevyplývá

z nich samých, ale z toho, že je v této podobě stále ještě nakupujeme. Protože umožňují cokoli, mohou být právě tak i mimořádně trvanlivé – záleží na tom, jaké požadavky na trh budeme klást. Pokud člověk z města sice poslušně třídí odpad, ale ani ho nenapadne uvažovat o tom, aby ho sám tvořivě recykloval, jen jednu manipulaci nahradil jinou. Naši venkované však, jak už jsme vícekrát viděli, s plasty nebo jinými jednorázovými produkty zacházejí jinak. Kašnička na návsi v Nedvědicích je z plastu, ale povšimněme si, že vlastně znamená přívod vody do veřejného prostoru ze soukromého pozemku.

99

10 Co se často neříká, protože se to do značně nedávné doby ani nemuselo říkat, je, že zodpovědný konzument musí být do určité míry i producent. (...) Domácnost, která připravuje svá vlastní jídla ve své vlastní kuchyni, inteligentně berouc v úvahu jejich nutriční hodnotu, takže od potravinářského obchodu potřebuje jen pár surovin, má vliv na potravinářský průmysl, který dopadá na řetězec od místního obchodu po rolníka osévajícího pole. Vliv domácnosti bude úměrný tomu, zda produkuje všechny své potraviny, nebo jen některé. Domácnost, která si dokáže zajistit alespoň některá ze svých vlastních potěšení, nebude bezmocně záviset na zábavním průmyslu, bude ho ovlivňovat právě tím, že nebude bezmocně závislá, a nebude ho bezmyšlenkovitě podporovat proto, že se nudí. Berry, W.: *Unsettling of America*, str. 24–25.

Nalezl jsem takovéto prostorové schéma v jedné francouzské vesničce s románským kostelíkem jako studni s rumpálem a kamennými skružemi, která byla začleněna do plotu tak, že se dala obsluhovat ze soukromé zahrady i z veřejného prostoru ulice. Francouzská verze byla sice krásnější, ale smysl byl stejně vznešený: žíznicí pocestný je takto názorně nazýván hostem a zván, aby se napojil. Úcta k pocestným je základem míru na cestách. Je to pozitivní a preventivní obrana proti krádežím a násilí.

99 Také v Klečatech využili plastů způsobem, který má charakter daru: je to dar místních dospělých místním dětem. Vášně pro soukromé bazény na soukromých zahradách, která české venkovany i chataře a chalupáře odvádí od rybníků, řek a koupališť a žene je do náručí firem prodávajících tyto fórové náhražky luxusu, zde byla transformována do nezištného veřejného aktu.

100 Na dobré vztahy dospělých obyvatel Klečat a jejich dětí neususujeme jenom z instalace bazénku. Náves nemá žádné ohraničené hřiště, ale travnatý plácek, kde v těsné blízkosti květinových záhonků mládež hraje nohejbal přes nataženou síť. Pro totalitární pojetí veřejných prostor bylo příznačné, že byly založeny na nedůvěře k lidem a obehnaný zákazy. Na trávníku se nesmělo sedat nikoli proto, že by to nevydržel, ale proto, že lidé posedávající ve veřejném prostoru na trávníku se často chovají značně neformálně až svobodomyšlně (ne náhodou se anglický Hyde Park odehrává na trávníku).

Pokud se – tak jako v Klečatech – svobodný vztah k trávníku pojí se stejně svobodným vztahem k plastům, není se třeba obávat, že by jejich „nevkus“ otrávil duše tamějších dětí.

Nejde ale jen o plasty, nýbrž obecněji o to, nakolik se člověk stává závislým na trhu, když přijme roli konzumenta. „Hřích“ zmanipulovaného konzumentství se sebe nesmyjeme tím, že budeme důkladně a informovaně vybírat, vracet vadné výrobky a případně veškerou nabídku fundamentalisticky odmítat totálním vegetariánstvím pojidajícím převážně biopotraviny z dovozu nebo ještě radikálněji bydlením bez elektřiny. Daleko jistější cesta k získání rovnováhy a svéprávnosti při konzumování je využívat všech možností, kdy máme šanci stát sobě i druhým zodpovědnými, tvořivými producenty. K takovému postoji dává velké možnosti právě venkov. Americký filosof a statkář Wendell Berry to ve své knize *Odsidlování Ameriky: Kultura a agrikultura* z roku 1977 vyjádřil způsobem nepřekonatelným. **10**

Zkušenost vysmívaných zahrádkářů je jedním z klíčů k porozumění venkovu, i když se jejich pozeměčky nacházejí uvnitř hranic velkoměsta. To, co je na zahrádkaření opravdu životné, není idyla vyplané zahrádky jako přehledného miniaturního modelu ráje uprostřed nekonečného zlého světa, ale tvořivá práce s půdou a rostlinami a kontakt s proměnami počasí.

Kuriozní je, že pro obyvatele měst znovuobjevení venkova a práce s půdou nicméně historicky započalo únikem do zahrádkářské idyly. **11**

11 Domácí ideál v americké společnosti byl silně spjat s idealizací domova jako utopického útočiště před vnějším světem. Je ironií dějin, že i když s konceptem ideálního domova přišli městští reformátoři, moralisté a spisovatelé, kladl se v něm důraz na pastórální ideál venkovské společnosti. (...) Ideali-zace domova jako ráje byla reakcí na úzkost vyvolanou prudkou urbanizací (...).

Protože se obyvatelé měst nemohli vrátit k venkovskému životu, pojali domov jako rurální útočiště před městem *uvnitř* města. Odtud zahrádky se svými plůtky, brankami a zídkami, jejichž význam spočíval v ochraně domu před vnějším světem a zároveň v tom, že poskytovaly iluzi poklidného pastórálního prostředí. *Harevenová, Tamara K.: The Home and the Family in Historical Perspective*, str. 262–263.

12 Schopný sedlák je svým vlastním pánem. Naučil se oborům potřebným pro to, aby mohl jít dopředu po svých vlastních nohách, jak si to žádají ekonomické závazky, je loajální vůči svému místu a hrdý na svou práci. Ve své práci potřebuje využívat svou dlouhou zkušenost i praktický úsudek, a to kvůli nezdarům, o nichž ví, že ho postihnou. Jeho dny nezačínají ani nekončí něčím pravidelným, ale reagují na to, co je nezbytné, co ho zajímá a co je pro něj závazné. Nejsou odměřovány hodinami, ale úkoly a jejich trváním; trvají tak dlouho, kolik je nutné nebo jak dlouho dokáže pracovat. Dokáže sladit složité struktury organizace své práce s dlouhodobými cykly – lidskými i přírodními, kontrolovatelnými i mimo kontrolu – života na statku.

Když se takový člověk přestěhuje do města a nastoupí do výroby, stane se z něj specializovaný podřízený, který je závislý na autoritě a úsudku jiných lidí. To, co musí dělat, už neplyne implicitně z jeho vlastní zkušenosti, předpokladů a hodnot, ale vnucuje se mu to zvenčí. Na místo složité zodpovědnosti nastupuje jednoduchá povinnost. *Berry, W.: The Unsettling of America, str. 44–45.*

Na venkově toho „spousta chybí“. Člověk z města neustále žasne nad tím, že tu nejsou rozvinuté služby, když jsou přece podle ekonomů tím nejdynamičtějším odvětvím. Takových manků má český venkov nekončící řadu. Ke každému z nich se ale dá uvést dlouhý seznam šancí, které tento stav „nouze“ otevírá. Nedostatek služeb vede venkovany k tomu, že každý tak trochu musí sám kutit, být svéprávný, tvořivě improvizovat, narušovat všechny ty neustále nabízené a podbízené rutiny jakýmsi návratem k jejich původní, primitivnější podobě, kdy lidé ale těmto činnostem ještě plně rozuměli. Člověk, který toto činí, se vrací ke své roli hospodáře. Jeho práce přestává být zaměstnáním a stává se péčí o to, co mu bylo svěřeno. Poslechněme si k tomu ještě jednou filosofujícího statkáře Berryho. **12**

101 Když už jsme v této kapitole otevřeli srovnání s podobou venkova v sousedním Rakousku, vnucuje se konstatování, že rakouský nebo německý trh nabízí neskonale množství druhů zapuzovačů a plašitek, zvláště na mouchy, na myši, na krtky, na ptáky – a nejvíc ovšem na lidi. Ochota německy mluvícího a myslícího občana toto vše kupovat, třídít, rozmisťovat ve svém obydlí, studovat ke každému zlepšováčku zvláštní návod a posléze i ochota vše postupně jako nepotřebné vyhazovat je zřejmě bezedná.

Dávám přednost plašítkům z pet-lahví nebo ze zavařeninových víček.

Akty kutilství i projevy recyklace jsme nalézali sice rozptýlené po celém venkově, ale jaksi okrajové, v „opravdovém“ – to jest městském a mediálním – světě použitelné leda jako vtípek. Velkoměsto vůbec, pokud venkov nepronásleduje a soustavně nelikviduje, tak se s ním smíruje leda jako s předmětem své zábavy. Zesměšňování venkovských balíků je prastarý literární žánr (který má svůj stejně starý protipól – kritiku velkého města viděného očima čistého venkovana jako sídlo ďáblovo).

Zkusme se ale podívat se na venkov tak, že tato jeho schopnost ideologické a civilizační systémy rozkládat na prvočinitele a s nimi si svobodně hrát, aby se tím vyřešil nějaký konkrétní místní problém, není jen jakýmsi vývojovým reliktem nebo účelovou alarmní reakcí, ale že představuje základní modalitu venkovského bytí. Ve městě se tvořivost přesouvá do činností moci neškodných – do dětské hry, umění, módy, hráčství, závodního sportu, politické rétoriky, vědeckého bádání, filozofování... Na venkově zůstává tvořivost spojena se základními životními činnostmi.

102 Mezi základní životní činnosti na tradičním venkově patří obcování s Bohem. Venkov má svou podobu duchovního života, která teologům připadá pohanská a městským svíčkovým bábám příliš málo duchovní. Venkov nikdy nedopustil, aby se svatost přesunula pouze do kostelů, tedy z otevřené krajiny za zdi a do interiérů a z každodenního života pouze do neděle. Zbožný je

103

člověk buď pořád, nebo jen pokrytecky. Kdo necítí, že dobrá práce je modlitbou, dělá mrtvé dílo. Bůh, kterého zná venkovan, se neštítí tělesné námahy, potu, dojení ani kojení.

Proto svaté obrazy nemusejí být jen v kostele, kapli nebo na hřbitově. Mohou být na dvoře, kousek od hnoje. Nemusí na ně být vidět z ulice, nejsou demonstrací pro ulici.

103 Pro venkovany svatá není jen zbožnost, víra a jejich symboly. Svatost je vše spojené se svatými místy a se svatým časem – tedy se svátkem. Venkov dodnes umí sám slavit a sám se bavit. Schopnost tvořivosti v každodenním životě i o svátcích dává životu na venkově celistvost: není rozetnut vedví tímto skalpelem industriální civilizace, který dokázal každodennost učinit netrpělivým čekáním na svátky a svátky zbavit kontaktu se svatostí života.

Na návsi v Komárově hrály hudby. První byla z hudební školy. Mládenci v černých kalhotách a bílých košilích (na saka bylo příliš horko), dívky v sukních a blůžičkách. Akustické nástroje se proplétaly s elektronickými, skladby pro dechovku s novějšími vrstvami hudby pro zábavu. Šraml. Po nich nastoupila místní dechovka, *Babouci*, sladění do tmavozelené a bílé, také hudební rozpětí měli „stylovější“. Hudebníci stáli pod lipami u pomníku, obecenstvo se rozestoupilo do široka kolem rybníka. Tleskalo se po každém kousku, ale o koncert nešlo. Lidé dílem poslouchali, dílem hovořili. Byla přece pouť. Úcta ke světcům byla pozapomenuta, svatost-svátečnost této chvíle zůstala. Místní lidé znají osobně většinu hudebníků, ale při jejich hře neupadají do tranzu. Je to

154

venkovský žánr: hudba sousedů pro sousedy, ve které hrají svou významnou roli posluchači, náves, rybník. Tuto hudbu nelze přenést na pódium koncertního sálu, neboť by z ní zůstal abstraktní výtažek.

Místní posluchači znají i slova většiny skladeb a s pokročilým večerem se v hospodě jistě připojí ke zpěvu. Znáš slova nějaké jiné písně kromě první sloky české hymny? Již paní učitelka Fryšová si ovšem v roce 1913 stěžuje, že se na Blatech stále méně zpívá a mladí nosí z města odrhovačky. Osvěta by po lidu chtěla, aby byl pořád ryzí a nezkažený, aby byl důkazem toho, že zastavení času je možné. Prodáváme venkovanům městskou zábavu, ale pak ohrnujeme nos nad tím, že nám skočili na lep a kupují si od nás „kýč“.

104 Podobně je tomu s vesnickým fotbalem: to není sport stejný jako v tělocvičně nebo v tréninkové hale. Tak jako k vesničanovi patří kořeny a půda, do

13 (...) biologická a duchovní souvislost venkovského lidu a horních vrstev přetrvává. Přesto byla snaha na počátku 19. století – a to na základě zkušeností z kulturního vývoje v 16. století – odvodit zákon o sestupném kulturním dědictví: starodávny selský nábytek, kroje, tance a další kulturní jevy mají mít jako vzor kulturu dvora a města, odkud prý sestoupily k lidu. Toto pojetí však nejenom že zaměňuje kulturní dědictví a kulturu, ale přehlíží i nerozborné pouto mezi kulturou lidovou a vysokou. Stejným právem lze hovořit o kultuře vzestupné. Lidé z venkova nejenom že přinesli do měst a panovnických dvorů novou krev, ale i své silnější citění a chtění. – Obecně vzato pocházejí základní formy západní kutyry právě ze selství: selský dům je praformou kostelů i měšťanských domů; základní formy odívání – pro muže kalhoty a vesta, pro ženy šněrovačka a sukně – pocházejí z venkova a dále se formovaly v městském a dvorském prostředí. To platí i o základním hospodářském uspořádání: družstevní idea pochází z venkova a formálního naplnění dosáhla v češích. (...)

Venkov a město patří k sobě. Na jejich spolupráci spočívá západní kultura.

Co by byl venkov bez města, co město bez venkova? Tam, kde se odděluje od města venkov, stává se zpátečnický zatuhlý, tam, kde se odděluje od venkova město, ztrácí zdraví a sílu. Kuhn, G.: *Das Bauer in Kultur und Geschichte des Abendlandes*, str. 452–454.

14 (...) „primitivní“ nebo „tradiční“ stavby vždy předpokládají sousedy. Izolovaná nukleární rodina je v takovém obydlí nemyslitelná. Anglické slovo *home* podobně jako německé *Heim* někteří odvozují od indoevropského kořene *kei*, „ležet, usadit se“ –, od něhož pochází řecké slovo *khomi*, jež znamená sídlo, vesnici (oproti městu), venkovské místo a venkovské svátky, které nabyly podoby tanců a hravého jednání, jež Řekové (a po nich i my) nazývají „komedie“, takže „domov“ je vlastně společenským a souseďským způsobem bydlení. Poustevník si

níž vrostl, tak na místo vázány jsou i venkovské činnosti. Hřiště na pokraji vesnice zůstává pláckem, kde se odehrávají životně důležitá setkání. Branka může být, tak jako v Nedvědicích, stlučena z bidel. Hráčům se pletou pod nohy slepice. Synové tu ale vidí hrát své otce a slyší komentáře k jejich snažení. Z hřiště někdy bývá výhled do dalekého kraje, kterého si ale v zápalu hry málokdo povšimne. Pro jednoho z tisíce se však jednou tento plácek stane trampolínou do světa milionových honorářů. Bude to teprve to pravé naplnění? Nemá pak taková hvězda své lepší časy ve sportu už za sebou?

Šraml, plácek, místní kronikaření, bastlení vozidel, která nesmějí na silnici, to bývají příležitosti, kde si nadaný mladý člověk na venkově hledá svůj model tvořivosti pro hudbu, výkonnostní sport, historiografii, strojní konstruktérství... Existují teorie, že veškerá kultura a civilizace přišly na venkov „shora“, tedy z měst, a názory na tuto teorii se liší většinou jen v tom, zda se tyto podněty na venkově přejímají spíše s neporozuměním, nebo s mírnou dávkou tvořivosti. Německý autor G. Kuhn přišel na konci 50. let s konceptem právě opačným. **13**

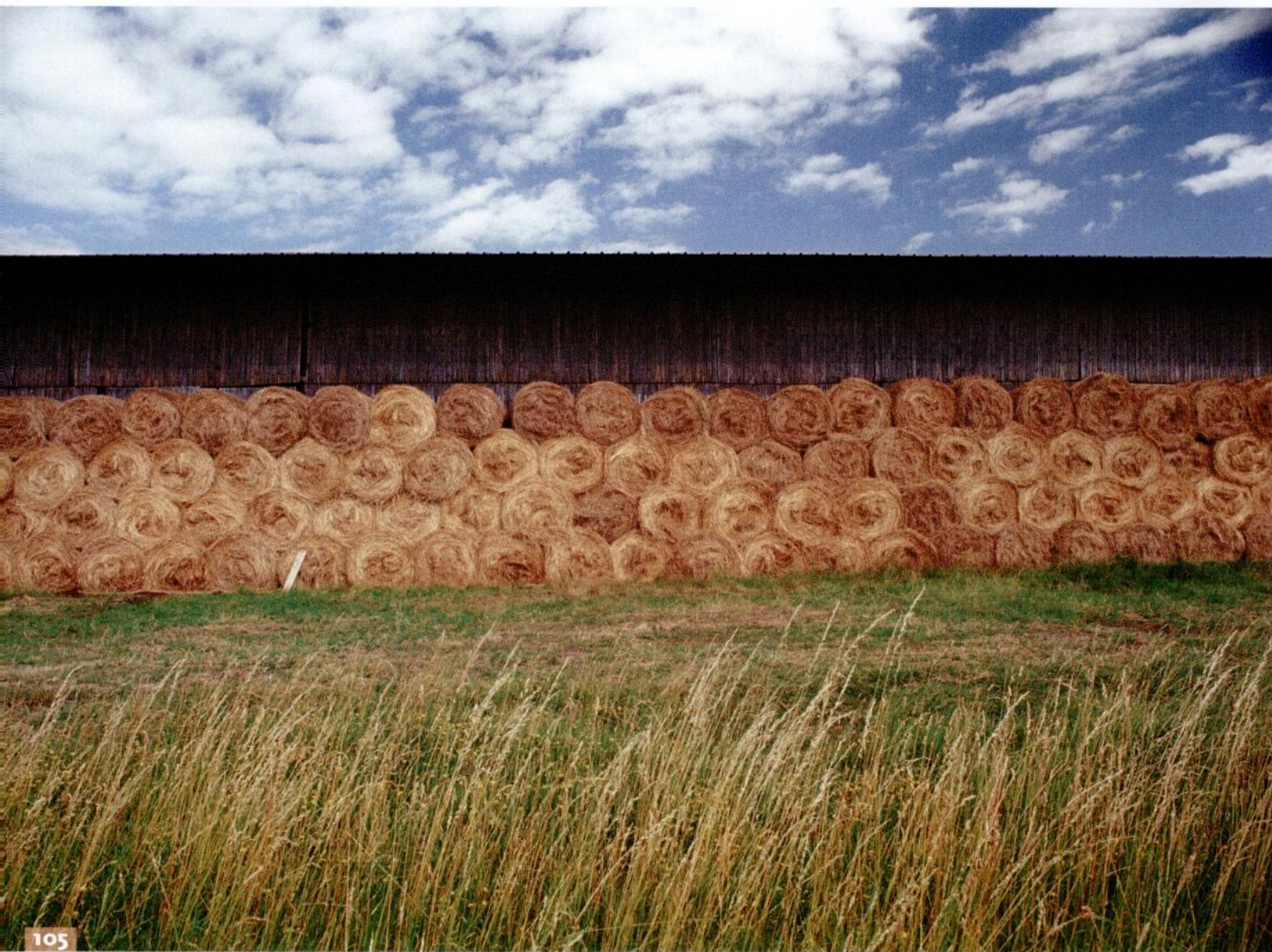
Naše pouť třemi regiony českého venkova, od severu k jihu a od míst česko-německých konfrontací k vesnicím „ryze českým“, se chýlí ke konci. Srovnání a závěry by si měli udělat čtenáři sami. Snad se nám podařilo prokázat nejenom to, že každý region je jiný než ty druhé, ale že venkov je radikálně jiný, než jak nám ho předvádí ideologie, ať už ve verzi sentimentálně rozněžnělé nebo arogantně opovržlivé. Přes všechny úvahy, historické asociace a výběr z citací jsme se v této knize snažili stále vracet k tomu, co lze na českém venkově vlastníma očima uvidět a pomocí fotografie názorně ukázat. Učinně tak i na závěr.

Když přijdeme k pěstiteli zeleniny, mívá na sklonku léta pod okapem zavěšeny svazky sklizené cibule. Ještě nejsou spleteny do apartních copů, aby ozdobily městské kuchyně. Pouhým kladením podobných a přitom v detailu tak odlišných prvků vytvářejí v úhrnném pohledu jednoduchou a ve druhém čtení úžasně bohatou strukturu. To je něco, co město umí jen na stáncích trhovců se zeleninou. Jinak bývají městské rytmické struktury příliš strojově pravidelné. Rozlučme se obrázkem této venkovské struktury v podobě poskládaných kol slámy.

105 Kladení – vedle sebe a na sebe – prvků, který byly zformovány zemědělským strojem, sice už takřka vylučuje rukodělný ráz výsledného výtvaru, přesto však si díky přírodnímu materiálu měkkost této stavby udržuje svou výrazovou sílu. Takovýmito strukturami je prostoupen celý venkov. Panáky, řádky brambor, lány polí, ovocné sady, lísky s ovocem, narovnané dříví na zimu – to jsou jakési přirozené ornamenty venkova, které tak fascinovaly fotografy někdy od 60. let minulého století. Pořád totéž opakování věcí v prostoru, za kterým je skryto namáhavé a pečlivé opakování činností v čase. Nikdo tu nepracuje sám, každý úkon má smysl díky návaznosti na jiné úkony jiných lidí.

Celý venkov – tedy nejenom venkovský dům a pozemek kolem něj – má tuto strukturu domova, jež nevzniká jako umělecké dílo jednoho umělce, ale promyšlenou spoluprací na sebe navazujících generací lidí, kteří se znají a spo-léhají se na sebe navzájem. **14**

Takto je utkán řád venkovské skutečnosti – skutečnosti venkovany pokorně přijímané, ale zároveň důmyslně a důkladně využívané a přetvářené. Není to záhadná estetika, jež kdysi tajemně vytryskla z nevědomí dávných praobyvatel, ale struktura stále nově vytvářená vespolným způsobem života spjatého s konkrétním místem.

Díky tomuto zakořenění venkovský způsob života jednak předpokládá, jednak umožňuje tak vysokou míru rozmanitosti, že stojí zato o něm přemýšlet v množném čísle jako o venkovech. Je to způsob života, který lidi nenutí k abstrakci, k obětování této přírody a těchto lidí modlám Přírody a Lidstva.

samozřejmě může zbudovat sídlo v izolaci – ale právě proto lidská obydlí jsou stále víceméně společenstvím. Rykwert, J.: *House and Home*, str. 56–57.

**Sociální formy přiměřené
našemu venkovu**

Již po několik let se nad českým venkovem vznáší „problém“: vstane další politik nebo úředník a prohlásí, že obnovy venkova už bylo dost a že od nynějška je třeba začít s jeho rozvojem. I *Spolek pro obnovu venkova* zažil – a zatím vždy s úspěchem odrazil – takové nešťastné nápady. Jako bližší vysvětlení bývá dodáno, že přece není jasné, k jakému stavu se má venkov obnovovat – k poválečnému, meziválečnému, za feudalismu...?

Na to by se dalo odpověď protiotázkou: a k jakému stavu se má venkov rozvíjet – aby se vyrovnal městu, aby ho předehnal, aby se líbil obyvatelům, návštěvníkům nebo snad politikům a úředníkům...?

I hloupý nápad může nicméně vést k položení zásadnějších otázek. Existuje totiž velmi hluboký, dějinně zakotvený a systémově etablovaný vztah na jedné straně mezi venkovem a obnovováním ve smyslu regenerace (ne tedy obnovováním k jakémukoli minulému ani budoucímu stavu), na druhé straně mezi městem a prudkou dynamikou chápanou jako – nebo vydávanou za – rozvoj nebo přímo pokrok. Venkov je ekosociální systém, ve kterém mají rozhodující podíl původní, před člověkem vzniklé, i ty pozdější, člověkem modifikované, přírodní subsystémy. Pro ty je příznačné, že žijí v pomalých rytmech a velmi dlouho, neboť jakmile dosáhnou *ustáleného stavu* (v ekosystémové teorii se mu říká *klimax*), nejenom že jej udržují (vykazují *odolnost* neboli *rezistenci*), ale dokážou se k tomuto stavu vrátet i po nárazech značné síly (této schopnosti ekosystémů se říká *pružnost* neboli *resilience*).

Naproti tomu v ekosociálním systému města převažují subsystémy antropické, tedy vytvořené člověkem. Při současném stavu rozvoje vědy a techniky se nedokáží samy autoreprodukovat. Udržovat je v rovnováze předpokládá veliký přísun energie a velmi kvalifikované a nákladné úsilí, přitom se často rovnovážný stav pro ně nepovažuje za potřebný, ba ani za žádoucí. Ve městě jsou to pouze objekty, jimž se říká *památky*, jež se výjimečně jednotliví lidé a častěji instituce rozhodnou uvést do podoby, která připomíná stav k určitému roku jejich minulosti, a dlouhodobě je pak udržovat v nezměněném (ale ne rovnovážném) stavu. To je jedna stránka daleko širšího jevu, který se také rodí až ve městě a jimž jsou *dějiny*. Návratu nějakého objektu do stavu k určitému datu v minulosti se pak ve městě říká *obnova* (pro celé historické jádro města se zavedl pojem *regenerace*). Všechny ostatní nepřírodní prvky města jsou ale libovolně změnitelné – podle toho, jak velí demografický vývoj, hospodářská nebo politická situace, územní plán, změny stylu nebo módní vlny a mnohdy jen rozmar bohatých nebo mocných.

Obnova venkova není tedy návrat zpět k nějakému datu, ale návrat k základnímu principu bytí venkova, k tomu, že venkov se děje především neustálým obnovováním sebe sama. Obnova ve venkovském smyslu je tím lépe provedena, čím méně je k ní potřeba nějakých přizvaných specialistů na obnovování a čím víc se jí ujímá sám ekosociální systém (což není jenom příroda, ale příroda takřkajíc s lidskou spoluúčastí). Tento zázrak blížící se perpetuu mobile je možný proto, že cílem ekosystémů s převažujícím podílem biotických subsystémů není obnova k (nerovnovážnému) stavu z určitého data, ale že žijí vyváženě

s okolím a že jsou „sestrojeny“ tak, že v nich přitom ničeho příliš nepřibývá ani neubývá.

Mezi oběma krajními póly tohoto protikladu je řada přechodů. Obnova vody v nenarušeném vodním toku nebo obnova života v pralese probíhá samočinně a trvale. Naproti tomu jakákoli – samozřejmě i venkovská – budova vydrží jen omezenou dobu, takže si žádá obnovu. Když venkovan obnovuje svůj dům, činí tak v městském smyslu tohoto slova: omítka opadá, je jí potřeba po čase oklepat a znovu nahodit, podobně se po čase překládají tašky na střeše. Když je ale zeď domu popnuta břechtanem nebo je jeho střecha „zelená“ – posetá tradičními netřesky –, samy tyto biotické prvky už takřka žádnou péči nepotřebují. Ve venkovském smyslu slova se sama obnovuje vysokohorská louka vyznačující se vysokou druhovou rozmanitostí, ale zato anglický trávník jako člověkem založená monokultura si žádá péči tak jednou týdně. Součástí přirozené obnovy louky někde poblíž vesnice ovšem mohou být například i ovce, na které si ekosystém louky za léta soužití s nimi „zvykl“ a zabudoval je do svého „algoritmu“. Když venkov ochromila válka nebo mor, také se jim dokázal přizpůsobit, jako ovcím nebo i žravým kobyilkám – a také je přežil. Na místa vyliďněných vesnic i opuštěných polí se pak vrátil les. A konečně když na venkov zaútočila industriální civilizace se svou nešetrnou exploatací krajinných zdrojů nebo ve všech ohledech ještě horší totalitní režimy, venkov se sice zase přizpůsobil, nicméně toto jeho přizpůsobení v sobě mělo cosi hrozivého a nevratného: bylo to okleštění na jakési subsistenční minimum. Podobalo se tomu, když se někdo stane závislým na tvrdé droze a sice na ni rovnou neumře, nicméně musí neustále zvyšovat její dávku a vše ostatní tomu podřizovat: nebylo to vítězné zdravé přizpůsobení, ale přizpůsobení chorobné, *maladaptace*.

Náš venkov takovou maladaptaci zná: začalo mu vyhovovat, že se musí podrobit pracovní době, protože to často znamenalo méně práce i rizika než předtím, nebo že dostává hotové peníze, za které si může kupovat stále víc z toho, co si předtím – v případě už zemědělských produktů nebo společné zábavy většinou v lepší kvalitě – opatroval sám. Přitom ale venkované přišli o cosi nenahraditelného: o možnost svobodně rozhodovat o náplni svého času na základě vlastnické zodpovědnosti a porozumění všem stránkám pracovního procesu. I hospodáři se začali chovat jako bezzemci. A to bylo přesně cílem všech těch lákadel jako zprůmyslovění zemědělství a dohnání města. Z často udřeného, leč svobodného a zodpovědného člověka se stává zpohodlnělý a zlhostejnělý otrok. Ze soběstačného venkova se stává zproletarizovaná městská periférie, která si v ničem nestačí sama a ve všem je závislá na často vzdálených městech.

Hlubším významem obnovy venkova v této rovině práce, institucí, mezilidských vztahů a jejich duchovního smyslu je proto vracet se k tomu, co vždy bylo na venkově tím nejcennějším: že tu lidé rozuměli přírodě i vytvořenému kulturnímu světu a že byli pány svého času. Není to tedy návrat k folkloru ani k určité podobě tradiční venkovské architektury. Regulační plány, které chtějí předepisovat tváři vesnice určitý stav z minulosti, jsou založeny na hlubokém – typicky městském – nepochopení podstaty venkova. Na folkloru i lidové architektuře není podstatný jejich viditelný fyzický styl, ale styl jejich vznikání,

udržování se a zanikání, tedy to, že vznikají jako tvořivý způsob využití místních přírodních i lidských zdrojů a že se dokážou i po svém zániku do přírody zase vracet. Duch venkova nepřežije díky tomu, že se stane památkou (udržovanou pro návštěvníky z měst).

O tom, co je ještě rozumná adaptace, která neničí cyklický čas venkova a s tím spojenou svobodu, a co je maladaptace, která ho mění v uhnaného běžce, který ne a ne dohonit město, v jakési výrobní/skladové zázemí města nebo dokonce v parazita města – o tom kupodivu nelze vždy rozhodnout na první pohled. To, že se tvůrci rožmberských rybníků kdysi trefili a vytvořili nové ekosociální systémy, se ukázalo až po mnoha letech fungování, po dosažení klimaxu. To, že obří stáje velkochovů ničí zvířata, půdu, ovzduší, spodní vodu a nakonec i ty, kdo ona zvířata požívají, také začalo být široké veřejnosti zjevné až po několika desetiletích – za tak dlouho ovšem proto, že tyto zbytnělé útvary byly silně dotovány státem, že se jejich skutečné výdaje a ekologické dopady nepromítly do ekonomických bilancí a – v totalitních režimech – i proto, že jejich skutečné výsledky byly zkreslovány nebo tajeny. Kdyby se ovšem tehdejší „nositelé pokroku“ byli ještě před zahájením kolektivizace zeptali soukromých sedláků, ti by jim výsledný krach většinou předpověděli rovnou a ještě by jim objasnili jeho důvody.

Hrubé svévolné zásahy do života mají odlišný dopad na venkově a ve městě. Fatální civilizační a politické omyly se v trvale rostoucím a proměňujícím se městě většinou beze stopy zbourají (nebo se neustále někomu dalšímu i s dluhy odprodávají...), na venkově však po sobě vyrývají daleko hlubší, hůře zhojitelnou brázdou, která doslova jde až na abiotický podklad, na „kost“ krajiny. Smutným paradoxem je, že zmíněná schopnost selským rozumem dopředu odhadnout, co venkovu ublíží, plyne už z cyklické – tedy opakující se – povahy jeho základních životních procesů. Proto je pro venkov zásadně důležité hledat a poté i hlídat cesty, jimiž se selský rozum zase dostane ke slovu. Odpreparovat tuto duchovní vrstvu znamená venkov jako bytost lobotomizovat – selský rozum není tedy jen čímsi navíc, nějakou „nadstavbou“.

K městské podobě demokracie patří mobilita ducha i těla, možnost volby mezi množstvím způsobů života, z nichž každý přináší jednak nějaké lákadlo, jednak nějaké omezení (pracovní doba, nutnost dojíždění, dodržování předpisů, předepsané formy komunikace, formálnější oblečení...). Venkovská podoba demokracie sice předpokládá částečně se vzdát svobody pohybu v prostoru i v čase a plně respektovat reálné členění prostoru a reálných rytmů přírody – avšak za toto sebeomezení se získává svoboda v rozvrhování nejenom toho, co kdy budeme v našem malém společenství dělat, ale také jak to budeme dělat, jaké k tomu použijeme materiály a postupy, jakým způsobem si budeme tyto zkušenosti předávat, s kým budeme dělat a jak se s ním o výsledek práce rozdělíme.

Město je ideálním prostředím pro sběračské šmejdily i tuláky bez domova, zločince i policisty, nepraktické snílky i rozené vůdce, lenochy i dřiče neznající v obojím mezí, geniální organizátory i nepraktické učence, obratné prodavače čehokoli i oběti nákupních horeček, umělecké hvězdy i pasivní diváckou masu, ochutnavače novinek od lahůdek po náboženství z celého světa i anorektické

askety... Venkov je prostředím pro ty, kdo chtějí být spoluautory své zahrady i svého domu, kdo chtějí do hloubky poznat a posléze střízlivě a věrně milovat jedno místo, kdo svou hospodářskou nezávislost jistí vztahy s malým místním společenstvím založeným na směně a vzájemném obdarování, kdo pochopili, že napodobovat za miliony let vyvážené přírodní cykly může být moudřejší než přírodu měnit k – neustále se vrtkavě proměňujícímu – obrazu svému.

Venkovský a městský způsob života nejsou protikladem dobra a zla – a samozřejmě ani naopak –, ale jsou možnostmi volby pro různé lidské typy a talenty, pro různá věková údobí, pro odlišné profesní i kulturní zájmy a cíle. Ošidit lidstvo o tuto možnost volby znamená mimo jiné ublížit velkému okruhu lidských nadání.

Demokratická politika ve smyslu veřejného dialogu a veřejně kontrolovaného rozhodování je městským vynálezem, stejně jako psané dějiny, profesionální (žoldněřská) armáda nebo nějakým mocenským subjektem emitované peníze. Venkov ducha městské demokracie pochopil a dokázal ho promítnout do svých vlastních podmínek: místo armády měli venkované ponocného, dějinné události psali na krov nebo do místní kroniky a pro svépomoc si založili kampaničku. Venkovským vynálezem byla i jednotřídka umožňující spolupráci dětí různého věku místo šikany, schůzky místních radních v rychtářově sednici u něj doma, tedy bez nároků na zvláštní místnost, směna rychle se kazících potravin spojená s posilováním sousedských vazeb při zabíjačce nebo sousedská výpomoc spojená s vyprávěním příběhů v podobě draní peří.

Všechny tyto sociální inovace se staly za totalitního režimu – a do určité míry už s nástupem raného kapitalismu a s ním spjatého liberalismu – předmětem posměchu a pronásledování, symbolem zaostalosti a čímsi, za co by se měl venkov stydět. Venkovu byla vnucena velkoměstská verze těchto služeb v podobě nákladných poboček mamutích sítí a/nebo zdaleka dovážených produktů, nebo to nakonec dopadlo tak, že za nimi venkované musejí dojíždět do měst.

Politická emancipace našeho venkova a jeho cesta k demokracii proto musí začít doceněním takovýchto nikoli folklorních, ale veskrze praktických – a mimochodem v západním světě dnes často moderních – zvyklostí a materiální, kulturní i duchovní soběstačnosti, která z nich plyne. Typické pro tradiční venkov totiž je, že činnosti pracovní včetně vysloveně technických byly vždy zároveň propojeny právě se sociální, kulturní a duchovní rovinou života. Každý slušný venkovský počín a výtvar má tuto polyfunkčnost, toto zabíjení několika much jednou ranou, totiž řešení několika zdánlivě neřešitelných problémů najednou díky tomu, že se najde jejich vnitřní spojitost. Na tento až zázračný jev, kterému jsem svého času začal říkat *řešení problémů pomocí problémů* ■, přichází dnes moderní management v oblasti urbanismu. A přitom je to vlastně návrat k venkovskému – a potažmo přírodnímu – přístupu k řešení problémů.

Demokratické mechanismy ve městě, natož ve státě, jsou ohrožovány tím, že političtí reprezentanti jsou vybíráni v proceduře příliš podobné reklamní kampani a že většina vybraných není většině voličů známa osobně, ale nanejvýš z médií. Orientaci městských voličů proto napomáhá, k jaké politické straně který kandidát patří a jaký má tato strana jednak program, jednak pověst. Vzájemné zápolení mezi stranami pomáhá vidět jejich reklamní slogany skeptičtěji, novináři se snaží odhalovat skryté pozadí jednotlivců i stran.

Základní charakteristikou politického života na venkově však je, že se navzájem osobně znají všichni, volení i volící. Venkov naštěstí už pochopil, že monstrózní předvolební zápasy politických stran nepotřebuje, takže ve volbách do místních zastupitelstev stále více přibývá nezávislých. Straničtí baviči a rétoři, kteří přijedou na vesnici jednou za několik let, a to jako na potvoru vždy před volbami, už venkov neomámí.

■ Lekce o tom, co nedělat, se dají často najít ve městech, ve kterých se většina úředníků přetížených přívalem problémů snaží tyto problémy řešit tím, že vždycky pojmenuje a řeší jen jeden z nich. Pokud čelí dopravní zácpě, jejich reakcí bývá rozšířit ulice a vybudovat obchvaty a parkovací garáže. Zločinnost? Posviťme si na pachatele. Smog? Regulovat emise. Analfabetismus? Přitvrdit standardy. Smetí na ulicích? Zvýšit pokuty. Bezdomovci? Vystavět útulny, a když to k ničemu nevede, do vězení s těmi, kdo se nedostaví. Nedostatečný rozpočet pro všechny tyto vzájemně soupeřící priority? Zvýšit daně nebo zavést obětavou askezi, jak je libo. Znechucení voliči? Svést všechno na politické nepřátele.

Někdy přístupy založené na jednom problému a jednom řešení fungují, často však, jak jsme to mnohokrát popsali, optimalizace jednoho izolovaného prvku pesimalizuje celý systém. Skryté spojitosti, které nebyly rozpoznány a proměněny ve výhody, povedou nakonec ke vzniku nevýhody. (...)

Až příliš často města (...) zjišťují, že příčinou jejich problémů jsou předchozí řešení, která se buď minula cílem, nebo se jim vrátila jako bumerang, jako třeba když rozšířením ulic do nich města vtáhla více dopravy, regulováním řek zhoršila jejich tok, bezdomovcům postavila přibýtek, ve kterém dochází k šíření tuberkulózy, a ve vězení umožnila zločincům, aby si tam osvojovali rafinovanější techniky. Naším cílem by spíše mělo být, abychom řešili každý problém – nebo se mu raději snažili předcházet – způsobem, který se vyrovnává zároveň s mnoha dalšími problémy, aniž přitom vytváří nové. Takovýto systémový přístup nejenom že rozpoznává skrytá kauzální spojení, ale nachází i možnosti, jak tyto výzvy měnit v přiležitosti. Místní společenství i celé společnosti je třeba organizovat se stejným smyslem pro integrované projektování jako v přípa-

dě budov. Hawken, P., Lovins, A., Lovinsová, L. Hunter: *Přírodní kapitalismus*, str. 335–36.

2 V roce 1904 bylo publikováno jen 300 000 výtisků Obrany zemědělců a Šťastného Selských novin; na počátku roku 1914 vycházelo celkem 26 milionů výtisků agrárních časopisů, a to 25 milionů výtisků ústředních listů a přes milion výtisků krajinských časopisů.

Souběžně se rozvíjelo zemědělské družstevnictví, které podporovalo hospodářské zájmy rolníků. Ústřední jednota českých hospodářských společenstev jako reprezentant venkovského družstevního snažení sdružovala koncem roku 1913 celkem 1 657 kampelek a 404 různá družstva, nejvíc mlékařská, nákupní a prodejní, dále družstva elektrárenská, družstva na sušení čekanky, obilní skladiště a rolnické lihovary. Dostál, V. V.: *Agrární strana*, str. 40.

3 Stalinské vedení československých komunistů se po druhé světové válce stalo hrobařem československé demokracie a také hrobařem zemědělského politického hnutí; potlačilo je jako největší překážku na cestě k výlučné moci ve státě. Dostál, V. V.: *Agrární strana*, str. 107.

Tato situace má však i své záporné stránky. Kde se všichni znají, každý volič také na každého zvoleného „něco ví“. Dalo by se říci, že se navzájem drží v šachu. Starosta nemá šanci kárat své spoluobčany za něco, co sám dělal nebo dokonce pořád ještě dělá. Protože schopný starosta je klíčovou figurou politického života na venkově, nejvíc to odskáčou vesnice, které si zvolí starostu „slabého“ nebo dokonce takového, o němž se ví, že má „máslo na hlavě“. Sice musí všechny „poslouchat“ – ale také nemá autoritu, nemůže prosazovat odvážnější rozhodnutí, nemůže hájit veřejný zájem ani dlouhodobý výhled, jaký s ním bývá často spojený.

Za Rakouska-Uherska a poté v ještě vyšší míře za první republiky bylo u nás na venkově neuvěřitelné množství spolků, farních společenství, venkovských knihoven, vzdělávacích institucí pro venkov a také silná politická strana agrární. 2

To mělo mimo jiné za následek, že venkovu nechyběli jeho přirození mluvčí. Venkov měl své politiky, statkáře, odborníky, novináře, spisovatele, básníky, výtvarníky – rurální problematika byla srovnatelně významná jako urbánní. Venkované se přes všechny posměch na adresu opálených zátylků a slámy čouhající z bot uměli obhájit a jadrnost jejich jazyka nepřestávala být předmětem zájmu a obdivu celé společnosti. S nástupem hnědé nacistické a zakrátko poté rudé komunistické totalitární moci byly všechny tyto formy občanské společnosti na venkově záměrně a soustavně potlačovány. Ve městě se přitom po nějakou dobu – a někdy až do konce totalitárního režimu – formálně zachovávaly některé tradiční organizace a byla snaha je pouze rozložit zevnitř – naproti tomu na venkově, kam média a mezinárodní veřejnost nedohlédly, se nepokrytě likvidovalo. Dodnes jen málokdo ví, že český venkov zažil vystěhovávání do vyhnanství. Byť to nebyvalo do velké vzdálenosti, pro venkovana spjatého s půdou a místním společenstvím to znamenalo vytržení z kořenů.

Na venkov se přitom valil z měst kalný proud výřečnosti: ideologická demagogie kolektivizátorů, kde co chybělo na síle slovům, to nahradilo fyzické násilí, proklínání „kulaků“ pomocí „satiry“, opěvování rozoraných lánů národními umělci, vymazání venkova z českých dějin (kromě selských rebelií proti pánům), likvidace rurálních spisovatelů i rurálních sociologů, kterou měl překrýt nasládlý žvást zájezdových divadel... 3

Při obnovování demokracie po roce 1989 pořád nebyl čas na obnovu hlasu venkova. Pokud se napravovaly křivdy, tak povětšinou takovým způsobem, aby to neublížilo mafii postsoudruhů z JZD a státních statků; jak už bylo řečeno, politici jeví o venkov zájem výlučně předvolební; jako žravé kobylinky zaplavily venkov nájezdy dealerů, kteří parazitovali na sklonu venkovanů všechny nové vztahy pojímat jako osobní.

Venkov proto nepotřebuje ani tak velké dotace do materiálních statků, zvláště pokud by přišly do nepravých rukou a používaly se nepromyšleným, hýřivým způsobem, ale potřebuje nejdříve podporu těm, kdo na venkově rozhodují, tedy podporu v obnovování selského rozumu, v obnovování vespolečného života, v obnovování kritického myšlení a schopnosti vyjednávat.

V nedávných jednáních s Evropskou unií o tom, které z programů pro předvstupní údobí potřebujeme, se kraje i ministerstva předháněly v licitování

„zbožných přání“, pokud jde o hmotné investice, a domnívaly se, že tím plní vlasteneckou povinnost a „bojují“ za venkov. Chyběl náhled, že tomu všemu by měly předcházet programy, které umožňují obnovu vespolného života, metody pro skupinové řešení problémů nebo postupy vhodné pro účinné a přitom mírové vyjednávání. Venkov je svéprávný – ale musí mít šanci k tomu potřebné a po desetiletí dusené schopnosti „rozcvíčit“. Není však divu, že se všechny postupy zdola (*bottom-up approach*), které přenášejí moc směrem k občanům (*empowerment*), ani zbla nelíbily úřednictvu, jež postupně zvedalo hlavu, po návratu demokracie hluboce schovanou do trávy, a chtělo se svými platy a mocí – nikoli však mírou své kompetentnosti a stupněm průhlednosti svého úřadování – co nejdříve přiblížit západním kolegům. Protivníkem venkovské politiky dnes není město jako takové, ale úřednictvo, samozřejmě sídlící převážně ve městech. Českému venkovu se v mnoha kritických situacích vstup do EU nutně musí jevit jako výsledek spiknutí úředníků.

Každé rozumné jednání, které má svou veřejnou dimenzi, týká se většího počtu lidí a takzvaných sociálních subjektů (rodin, místních společenství, spolků, institucí...) a není rutinního rázu, vyžaduje, abychom nevycházeli ani ze sloganů ani z polopравd a pověr o tom, jaké jsou naše „potřeby“, ale jednoznačně z poznání *problémů* těch, jichž se věc týká. Jakmile začneme zjišťovat skutečné problémy reálných lidí, nastane ona tolik potřebná situace, že k vymezení cílů bude moci přispět každý, přinejmenším každý z těch, kdo o aktivní přístup mají zájem. Naproti tomu výstavba kvůli výstavbě, ve jménu pokroku nebo blahobytu nebo toho, že se to tak dělá jinde, zbavuje lidi svéprávnosti a bezděky je vhání do nezájmu, remcání, opozice a někdy i sabotáže takových „akcí“ přicházejících odkudsi shora, což na venkově většinou znamená z města.

Neziskové organizace přišlé k nám ze Západu nabízejí četné metody, jak lidi získávat pro zájem o věci veřejné. S těmito dovezenými postupy však bývá nejedna potíž. Jsou vynalezeny a ověřeny v západních demokraciích, které nemají zkušenost s totalitou a obvykle mají podstatně vyšší životní úroveň. Holandsko, Francie, Anglie, Skandinávie nebo Spojené státy jsou navíc země, kde lidé znají „svého“ politika a kde si takový lokální politik dává pořádný pozor na to, aby nikoho jen tak neodbyl. V těchto zemích je odlišná situace na obou stranách, nejenom mezi politiky a úředníky, ale také mezi řadovými občany. Dobrovolná práce – anglicky *voluntary work*, německy *Ehrenamt*, doslova *čestný úřad* – zde představuje činnost, která není vyhrazena jen paničkám prezidentů, i obyčejné lidi baví a všichni si jí vysoce váží. Nezažili totiž naprosté pokřivení pojmu „dobrovolnost“, „kolektiv“ a ostatně i „politika“ a „ekonomika“.

Snad ve všech dokumentech pro EU, které se u nás na venkově a/nebo o venkovu zpracovávaly, se užívala metoda zvaná *SWOT analýza*. Její stručné vymezení cituji z jednoho materiálu, kde byla použita: „Vnitřní analýza určuje silné a slabé stránky (Strengths and Weaknesses – SW) a vnější analýza se zabývá příležitostmi a hrozbami (Opportunities and Threats – OT).“ Ty největší hrozby obvykle máme tendenci vytěšňovat, například tak, že řešíme pseudoproblémy nebo odstraňujeme povrchové symptomy, jen abychom se nemuseli podívat tváří v tvář skutečným problémům a tedy přičinám poruch. Podobně nám ale bývají skryty i ty největší šance, například na základě toho, že usilovat o ně by znamenalo namáhat se, opustit vyjeté koleje, riskovat. Máme-li se k takovému zasutým vrstvám svého vědomí dostat, potřebujeme projít postupem, který trochu připomíná skupinovou psychoterapii. Měli bychom se umět uvolnit, dostat se do kontaktu se svým nevědomím. K tomu nám může pomoci sladěná skupina, ve které se postupně vytvořila schopnost vzájemně se upozorňovat na nedostatky, které málokdo vidí na sobě samém, a navzájem si odhalovat skryté dary, což často nevyslovíme veřejně už jenom ze závisti nebo aby to nevypadalo, že někomu lichotíme.

Co se ale tak často děje při aplikaci SWOT analýzy u nás? Všimněte si, že nebývá uvedeno, kolik lidí na ní pracovalo a jaký postup se k tomu použil. Mnohdy je tomu totiž tak, že prostě byl jejím „zpracováním“ pověřen nějaký poslušný úředník, který jen zalistoval dosavadními „dokumenty“ a vypsál

z nich seznam polopravd, zbožných přání, sebechvál a eufemistických „sebekritik“. Byl jsem (jako jeden z oslovených) dokonce svědkem toho, jak jeden výzkumný ústav dostal úkol zpracovat – za nemalé peníze – řádnou analýzu prostřednictvím expertů, protože se ale panu ministrovi nelíbila, přikázal svému úslužnému úředníkovi, aby ji přes víkend udělal znovu a „líp“.

Nabídnu vám proto několik postupů, které vznikly v našich podmínkách, takže se vědomě vyhýbají bohužel tak rozšířené schopnosti našich lidí cokoli čistě vnějškově napodobit. Hodí se pro starosty, místní zastupitelstva i neziskové organizace.

Šetření problémů (kontaktní a korespondenční verze)

Oslovíme osoby, kterým říkám *laičtí experti*: jsou to ti, kdo tematicky pokryjí všechny rozhodující oblasti života obce nebo regionu, nejsou ale nutně v daném oboru vysokoškolsky vzděláni ani nemusejí zastávat nejvyšší funkci v odpovídající místní instituci – tak na problémy místního školství to může místo ředitelky školy být tvořivý učitel nebo kritická matka. Neměli by mezi nimi chybět mladí, staří, ženy. Při kontaktní verzi metody je třeba seztat do jedné místnosti kolem 15 až 20 expertů (což je někdy organizačně hodně náročné), při korespondenční verzi je přes veškerou doplňkovou masáž po telefonu je třeba na 50 odpovědí mít okolo 100 obeslaných.

Účastníci se zároveň s formulací celkového problémového okruhu vyzvou, aby na jednotlivé lístky – nebo do širokých řádků na zaslaném archu – psali vždy jen jeden problém. Nevhodné jsou obecné konstatace typu „doprava“, je třeba psát například „nedostatečná autobusová doprava“ nebo alespoň „problémy s místní dopravou“. Není cílem uvádět jen závažné problémy, naopak je třeba zaznamenávat všechny, které člověka napadnou, včetně „okrajových“ a „osobních“. Komu nestačí nabídnutých 10 lístků (v korespondenční formě šetření 10 řádků), nechť na stejném formátu přidá další. Soubor odpovědí je možno odevzat s podpisem nebo plně anonymně.

Lístky se podrobí klasifikaci, ve které se každý problém v plném znění přepíše a souhrnné kategorie dostanou navíc přílehlavé názvy – třídění obvykle mívá dva tři hlavní okruhy, které se dále větví. Vyplatí se ale ještě jednou seřadit všechny kategorie sestupně, bez ohledu na to, ve které z větví klasifikačního stromu jsou. Ty problémy, které mají nejvyšší četnost, nemusejí být nejdůležitější, ale rozhodně jsou to ty v dané skupině nejdiskutovanější. Naopak některé uvedené jen ojedinelé mohou upozornit na problém závažný leč skupinou vytěsňovaný.

Písemné zpracování všech problémů, které je i bez dalšího komentáře překvapivě čtivé, se poskytne přinejmenším všem účastníkům. Je vhodné je rozslat po jednom do každé rodiny v obci.

Může se stát, že vás výsledky této metody neuspokojí. Zažil jsem to v Chebu, kdy oslovení laičtí experti podrobně analyzovali i drobná manka v rekreační vybavenosti města a okolí, ale – jako by se domluvili – do jednoho opomenuli problémy týkající se toho, co je přitom ve městě nejvíc trápilo: že je jakýmsi etnickým sudem střelného prachu, že se sice přestává bát návratu Němců,

ale že je alergické na německé zájemce o pouliční prostituci, kterou je pro ně výhodné nepustit k sobě přes hranice, že místní Vietnamci stále bohatnou a tak podobně. Musíte tedy mít i jisté neformální povědomí od zasvěcených místních obyvatel. Tehdy jsme v Chebu identifikovali několik dalších okruhů – například problémy místního zdravotnictví –, udělali jsme ještě jednu sehrávku a v jejím úvodu jsme jen připomněli dosud nedotčené problémové okruhy.

Je-li cílem společné práce podklad pro architekty nebo urbanisty, je dobře problémy vztahovat rovnou ke konkrétním lokalitám. K tomu je vhodná následující metoda:

Problémová mapa

Účastníci (optimální počet je 10) se sejdou nad „slepu“ mapou řešeného území (může se také na katastrální mapu položit průsvitka). Rozehrávač je vyzve, aby uváděli prostorově určitelné nedostatky všeho druhu a zakreslovali jejich výskyt do mapy. Ať přitom pro různé druhy problémů volí různé barevné pastelky a popřípadě způsob vícebarevného šrafování a na okraj mapy píše legendu s vysvětlením významu značení. Rozehrávač se průběžně ptá na další možné problémy, na které dosud nepřišla řeč.

Vznikají cenné debaty o tom, odkud až kam je určitý jev k vidění. To vtáhne do hry zejména pamětníky. Ti se také skvěle uplatní, když se otevře dimenze stop po někdejších fungování („Tady kdysi byla studánka“). Rozehrávač pořizuje zápis, kde zaznamenává i pomístní názvy míst výskytu problémů. Ty pak utřídí, seřadí podle četnosti sestupně a účastníkům po několika dnech poskytne písemně zpracované.

Zatím jsme pořád u výčtu izolovaných problémů. Důležitější ale bude, zda se podaří odhalit mezi nimi systémové vztahy.

Řešení problémů pomocí problémů

Získané problémy obce nebo regionu působí samy o sobě jako neřešitelné, a to ani v žádném reálném časovém horizontu ani vzhledem k dostupným finančním i lidským zdrojům. Tyto problémy většinou vznikly právě rozpadem systémových souvislostí. Když se nám podaří odhalit někdejší/možné budoucí systémové souvislosti mezi nimi, možná z toho vzejde obrys řešení, pro které se překvapivě podaří najít zdroje, neboť bude znít investorům domyšleně a tedy přesvědčivě.

Problémy vybrané z předchozí sehrávky rozehrávač rozdává (na původních lístcích) 10 až 15 účastníkům – těm, kdo v šetření problémů nejvíc osvědčili originální vidění. Každý z nich se přihlásí k určitému tematickému okruhu, o kterém něco ví. Když se všechny problémy rozdají (jeden účastník může mít na starosti i více než jeden tematický okruh), každý vždy nabídne jeden ze svých problémů někomu z ostatních sedících v kruhu, o němž si myslí, že by některý z problémů jím spravovaných mohl být spjat s tímto nabízeným. Může se ale přihlásit i někdo jiný, kdo rozpozná systémovou vazbu k některému ze svých

problémů. Takto se postupně najde mezi problémy řada vazeb. Ty se zakreslí do schématu s problémovými okruhy umístěnými v blocích – šipkou znázorňují směr vlivu, čarou s šipkami na obou koncích obousměrné působení.

Otevře se diskuse k otázce, zda takto nalezené systémové schéma není obrazem účastníkům povědomého fungování obce nebo regionu v minulosti nebo zda se tu nerýsuje náčrt budoucího možného fungování. Co ještě chybí do systému? Má tento systém nějaké nyní nevyužívané a případně kdysi využívané vnitřní/vnější zdroje?

V navazujícím kole je možné se ptát účastníků, kterému místu v tomto systému by mohli osobně nějak prospět, vzít si je na starost.

Podobnými – obvykle na sebe navazujícími – herními postupy mohou i laici dospět k odborně velice nosným návrhům, doporučením nebo i plnohodnotným řešením složitých propletenců problémů. Dá se v poměrně krátkém čase například zpracovat *větvená prognóza*, která bude obsahovat čtivé *scénáře možných budoucností*. Bylo by možné zde popsat potřebný postup, ale je pravda, že bez zkušenosti s takovýmito jednoduššími technikami, jaké jsme zatím vylíčili, by to asi moc užitečné nebylo. Není realistické očekávat, že podobné postupy bude studovat a na svých občanech si ověřovat starosta ve zralém věku – trochu by se styděl, nebyl by si jist ohlasem, možná by neuměl najít míru mezi naléhavým pozváním a netaktním nucením k účasti, neuměl by výsledky sehrávek zformulovat čtivým a přesvědčivým způsobem...

Berte tyto návody k sehrávkám, které zjišťují problémy a dále je zpracovávají, spíše jako jakési první ochutnání. Než si je objednáte od profesionální firmy nebo specializované neziskové organizace, poptejte se ale nejdříve, zda potomek nějakého místního občana nestuduje takové vědní obory jako sociologie, politologie, psychologie, regionalistika nebo sociální ekologie. Mohlo by to být téma pro jeho/její seminární, bakalářskou nebo magisterskou práci. Mladí lidé s podobným vzděláním by se dali najít i mezi místními chataři nebo chalupáři, kteří jsou přece také obyvateli našeho venkova. Možnost uplatnit školní znalosti a dovednosti v reálném životě může být pro mladého člověka významným životním rozcestím, při kterém se „najde“. A i kdyby se této problematice poté už nikdy v životě nevěnoval, tento vhled do zákulisí venkova se mu neztratí.

Nabídneme vám nyní dvě z další skupiny metod, které se dají na venkově provozovat za podmínky, že někdo hodně vnímavý a přemýšlivý má zároveň nadání pro fotografii a určité zkušenosti s ní. Využití fotografie má ve venkovském prostředí zvláštní význam. Venkované jsou po staletí – a povětšinou právem – nedůvěřiví k pouhým slovům, zejména psaným. Tak jako nevěřící Tomáš si rád na skutečnosti sáhnou vlastní rukou. Víme, že Ježíše Tomášova touha vložit prst do jeho rány neurazila. Fotografie je na půl cesty mezi pouhými slovy a dotekem reality, není to skutečnost sama, ale může přinášet svědectví o tom, jak ji autor fotografie vidí. Venkované s uznáním přijmou, že nějaký „cizák“ si jejich obec prohlédl tak pozorně, že tam našel leccos, čeho si mnohdy sami ne všimli (nebo o čem si mysleli, že to nikdo nevidí).

Ten, kdo přichází do obce zvenčí – turista, nepřiliš dlouho pobývajícím chatař nebo chalupář, student nebo třeba architekt –, má ve své nezasvěcenosti do

místních poměrů zároveň skrytu jistou výhodu. Po nějakou dobu vidí ještě to, co ti místní už vidět přestali. Když toto své svěží vidění dokáže zaznamenat fotografií, může to být pro místní obyvatele silný podnět k přemýšlení.

Porovnání zahraničních snímků s domácí realitou

Je dobré, aby ten, kdo z obce nebo regionu odjíždí na cestu do ciziny, která nepovede jen k moři nebo po hradech a zámcích, ale umožní mu také uvidět tamější venkov, si tam dal za úkol nafotografovat vše, co mu připadne jiné než doma – hezčí, ošklivější, podivné, nesrozumitelné, jakkoli odlišné. Z většího souboru snímků je možné vybrat řekněme dvě tematicky podobné desítky a dát je dvěma podskupinám po nějakých 10 lidech s instrukcí, aby se pokusili na snímcích najít co nejvíc rozdílů oproti českému venkovu.

Každá podskupina si – většinou spontánně – vyvolí svého mluvčího. Mluvčí všechny nápady sepiší a poté je nahlas přednášejí. Z první skupiny zazní jeden příklad a ukáže se ostatním. Pokud druhá skupina udělala stejné pozorování, vyškrtne si ho. Pak druhá skupina předvede odlišnost, na kterou přišla. Tak se postupuje, až jedna ze skupin vyčerpá své postřehy. Ta výkonnější pak dokončí svůj seznam.

Pojmenovávání odlišností má tu ohromnou sílu, že umožňuje, abychom si uvědomili, že náš způsob život není ani jediný možný ani nejlepší.

U jednotlivých postřehů stojí zato se zastavit. Pokud někdo v oné cizí zemi delší dobu pobýval, může podat bližší vysvětlení některých tamějších jevů. Můžeme si položit otázku, které z odlišných motivů by stálo zato u nás v nějaké obměně napodobit.

Takový postup je vlastně jenom účinnější verzí přátelského posezení nad fotkami, které někdo přivezl z ciziny. Bohužel, to jsou často jen neumělé verze pohlednic, kdy se na totéž místo staví s fotoaparátem možná již miliontý turista. Když si však před cestou dáme jako cíl porovnávání každodenních skutečností, samo cestování se nám tím nečekaně obohatí a získáme tak zážitky a vzpomínky, které potěší i naše přátele a známé.

Efektu, že někdo cizí svým způsobem vidí víc než ten, kdo je v místě doma, se dá využít i v další metodě, která je určena pro získání zájmu místních obyvatel například o větší architektonický nebo urbanistický projekt.

Problémové fotografie

Obcí nebo regionem prochází po několik dní fotograf případně společně s odborníkem na venkov. Jejich úkolem je zaznamenat všechny možné viditelné nedostatky, u kterých se dá tušit, že je místní veřejnost už nevnímá. Týkají se například nepořádku, nevhodného použití materiálů, nebezpečných detailů, nedodělků nebo zapomenutých zbytků, projevů necitlivosti vůči dětem, starým lidem, postiženým, jak jsou vepsány do tváře obce... Rozhodně by nemělo jít v první řadě o nevkus nebo nestylovost, tedy o estetické hodnocení, ale o rozpoznání narušení funkčnosti nebo mezilidských ohledů. Při estetickém hodnocení

bychom jen jiné skupině podsouvali své vlastní normy, kdežto při odhadování nefunkčnosti se naopak vciťujeme do jejich světa.

Z mnohem většího počtu snímků se jich nakonec vybere šedesátka (počet, který se nám osvědčil). Ke každému snímku autoři napíší pepný komentář. Snímky s popisky se vystaví – nejlépe na radnici, v knihovně nebo jiném veřejném prostoru, který patří obci, aby tím bylo jasně dáno najevo, že tato kritika se děje s plným vědomím obce. Na výstavě se ale popisky pod snímky částečně zakryjí. Návštěvníci jsou hned u vchodu vyzváni, aby dříve, než odkryjí text, vždy přemýšleli, proč je zde ten či onen snímek zveřejněn. Snímky mají čísla 1 až 60. Každý účastník dostane arch se všemi čísly, u nichž je vždy prostor pro krátké sdělení, a je požádán, aby okomentoval snímky a/nebo texty, které ho něčím obzvlášť potěší nebo naopak pohorší. Pokud má zájem s takto vnímajícími a myslícími autory spolupracovat, ať na sebe uvede spojení.

Tento jednoduchý trik má mimo jiné za následek, že místo obvyklého „prolínání“ fotografickou výstavou se snad každý zastaví u každého snímku, skloní se k němu a dotkne se lístečku pod ním.

Z každé z dosud nabídnutých herních technik jsme vlastně mohli získat bližší představu o originalitě vidění a myšlení a případně i odvážnosti nebo třeba pouhé agresivitě jednotlivých účastníků sehravek. Stojí zato tyto texty vyhodnocovat a pokud nejsou anonymní, obracet se na jejich autory a ty nejzajímavější z nich zvat ke spolupráci.

Otevírá se tím možnost, která je ještě důležitější než věcné poznatky, jaké se touto cestou dají získat, i než neurčitý zájem veřejnosti, který tyto kroky a jejich výsledky mohou vyvolat (tento zájem lze na venkovském městě ještě posílit zveřejňováním dvojic snímků s popiskami v místním tisku).

Pokud totiž venkovská obec nebo region dosud nemají žádný okruh aktivních místních obyvatel (*local active group* – LAG – v řeči textů EU), začíná se takováto skupinka nebo spíš síť konstituovat. Bez ní sotva vznikne dobrý regionální nebo dokonce evropský projekt. Tito lidé jsou jakýmsi přirozenými zástupci místních obyvatel – nejsou formálně voleni, natož někým shora jmenováni, nominovali se sami svým zájmem a svými schopnostmi (vůbec není šťastné do dobrovolnické sféry zatahovat jí cizí principy politické reprezentace). Většina z nich asi o sobě navzájem věděla, ale nemuseli se všichni osobně znát a obvykle nijak činně nespolečovali. Přivést je touto cestou dohromady neznamená vlákat je do pasti v podobě nějaké předem zformované organizace, ale umožňuje jim, aby účinněji než jen jako jednotlivci pomáhali v obnově občanské společnosti na našem venkově. Konkrétní formu svého sdružování si doladí sami (poradní sbor starosty, občanské sdružení, občanská iniciativa, obecně prospěšná společnost nebo prostě jen síť volně spolupracujících osob...)

Zkušenost s takovými metodami opírajícími se o fotografii nás dva – sociálního ekologa, který spolupracuje s architekty, a architekta, který také fotografuje – přivedla i k této knize.

Třetí okruh metod, které zde na dvou příkladech představíme, umožňuje rozvíjet diskusi, která nebude obvyklým schůzováním, tedy mlácením prázdné

slámy ani „vykecáváním“ nezdrženlivých jedinců, ale povede velmi rychle k cíli. Diskuse neznamená ani, jak by se mohlo zdát z televizních debat mezi politiky, na každou nepříjemnou otázku odpovědět co nejvyhýbavěji a všechny ostatní kolem ubít vlastní výmluvností. Právě naopak: předpokládá umět naslouchat druhým, klást jim i pro ně inspirativní otázky a vše zjištěné vzápětí věrně a výstižně shrnout a popřípadě okomentovat (aniž přitom ale budeme předělávat názory druhých podle sebe). Něco takového si můžeme s užitkem zkusit jen tak procvičit, určitě přínosnější však bude, když to bude jeden z kroků při řešení problémů obce nebo regionu – když si v následující hře každý položí ty otázky, které ho opravdu zajímají a/nebo jež má například v zastupitelstvu takřkajíc v referátu.

„Ulička“

K této sehračce je potřebný sudý počet účastníků – minimum je šest, při počtu nad deset už procedura trvá moc dlouho. Účastníci si postaví do dvou řad židle těsně proti sobě, aby se skoro dotýkali koleny. Každý má v ruce papír a tužku. Na ní má napsánu jednu otázku, na niž bude touto cestou hledat odpověď. Buď ji tam napsal podle vlastního uvážení, nebo je možné, že v předchozím kole byli účastníci vyzváni, aby uváděli v kruhu každý jednu otázku, na kterou by je zajímaly odpovědi ostatních. Otázky zapisuje rozehrávač (ten tedy může být „lichý“ do počtu) na tabuli nebo list balicího papíru. Pak dá po řadě každému možnost, aby si jednu otázku z uvedených vybral pro sebe. Ta už se pak nikomu dalšímu nepřidělí.

Takovéto „chrlení nápadů“, které se hned zapisuje – může oběhnout v kruhu účastníků i několikrát dokola –, se ve světě nazývá *brainstorming*, česky něco jako *bouření mozků*. Naše vlastní varianta (navržená spolu s Jiřinou Olmrovou) je určena pro plašší účastníky. Nazvali jsme ji *brainwriting*, tedy *zapisování mozků*: nápady se píší na samostatné lístky, dávají se do „banku“ na stůl uprostřed mezi účastníky textem dolů a jakmile někomu dojdou nápady, je vyzván, aby se pustil do prohlížení lístků a inspiroval se jimi k dalším nápadům.

Na dané znamení se jedna – z hlediska rozehrávače dejme tomu pravá – řada sedících dá do práce a položí svou otázku každý svému protějšku. Tazatel si pečlivě zapisuje odpovědi a může klást doplňující otázky. Nanejvýš ale dvě minuty. Pak dojde na domluvené znamení k výměně, takže si v jedné řadě všichni přesednou o jedno místo doprava a ten na konci řady obejde a sedne si na uvolněnou židli na jejím začátku.

Ve druhém kole se totéž opakuje, ale s tazateli, kteří byli doposud v řadě dotazovaných.

Když se takto obě řady obmění, vrátí se všichni do základního postavení, jímž bývá v těchto hrách sezení v kruhu, a každý pak shrne všechny odpovědi, kterých se mu dostalo na jeho otázku. Základní pravidlo zní: na chytrou otázku chytrá odpověď. To pravidlo má i negativní verzi, která bývá ale hodně trefná například při dotazech vznášených novináři na politiky: na blbou otázku blbá odpověď.

Proč je *sezení v kruhu* pro tento druh herních technik tak důležité? Nejhorší pro tvůrčí práci ve skupině je prostorové uspořádání jako v tradiční třídě: jeden Pan Chytrý vepředu, ostatní Hlupáčkové čelem k němu za sebou v řadách. O moc lepší není ani obvyklé schéma schůze: Pan Hlava v čele dlouhého stolu, ostatní Bezhlaví podél něj. Jsou situace, kdy se takovéto formální uspořádání může hodit i pro tvůrčí práci, ale je jich skutečně málo. Důležitější než sedět často v kruhu nicméně je vnímat *odlišné funkce prostorových uspořádání* a měnit rozestavení židlí a případně i stolů podle toho, jaký problém v jakých sestavách (podskupinách) zrovna řešíme. Kruh přirozeně vyjadřuje, že jsou si všichni účastníci rovni a že každý může oslovit kohokoli. Všichni si vidí do tváře, nikdo se za nikoho neschovává. Pokud se slovo předává v kruhu jedním nebo druhým směrem, nikdo nemůže být jen tak vynechán a nedostat se ke slovu.

Kruh se uplatní i v poslední hře, kterou vám zde nabídneme a jež je ideálním postupem při zakládání nového *mikroregionu* nebo ve chvíli krize mikroregionu už déle ustaveného, kdy spolu jednotlivé obce nedokážou dobře komunikovat a neumějí si být vzájemně k užitku ani se dohodnout na společných cílech a strategiích.

Burza

V kruhu sedí starostové nebo jiní zástupci obcí. (Při práci na společném projektu v rámci jednoho regionu může jít vedle zástupců samosprávy i o místní podnikatele a představitele neziskových organizací – pak je cílem hledání spolupráce v rámci společně vytvářeného *byznysplánu*.) Rozehrávač jim připomene problém, který všechny tíží: každý z nich určitě ví o něčem v jeho obci (v případě tvorby byznysplánu také ve firmě nebo organizaci), co v dohledné době nepotřebují, co není využíváno nebo jim to dokonce je přímo na obtíž: někde mají například volné skladové nebo ubytovací kapacity, jinde žijí kvalifikovaní lidé, kteří jsou nezaměstnaní, kdesi mají dvě požární stříkačky, onde hromadu stavebního materiálu, která se zvolna vytrácí, atp. Necht' postupně každý v kruhu uvede, co „dává do placu“. Jak bude naslouchat ostatním, měl by si zaznamenávat, co všechno z nabízeného by se mohlo hodit jeho obci (firmě, organizaci). Jakmile někdo přijde na propojení jedné nabídky a třeba i více zájemců, dá o tom ostatním vědět (může to „dojít“ i někomu, kdo v té chvíli ani nenabízí ani nic nehledá). Je-li dost času, strany se na místě předběžně dohodnou, jednání se ale mohou přesunout po skončení sehrávky do „kuloárů“.

Je možno uspořádat druhé, náročnější kolo: nyní každý v kruhu říká, co jeho obec postrádá – pak necht' to uvede i v případě, že na toto přání obec nemá vlastní finance ani žádnou dotaci na obzoru. Platidlem totiž může být právě nějaká „nepotřebnost“, kterou se podařilo odhalit v předchozím kole.

Někteří skalní liberálové mezi účastníky měli při takovéto sehrávce dojem, že tento postup je příliš kolektivistický, tedy že se tím vracíme do časů totality. Ve skutečnosti ale i oni čekali často na „řešení“ s nataženou rukou směrem ke státu. Nešťastným dědictvím po rudé totalitě je právě ztráta vlastní svépřávnosti, nespolehání se na vlastní síly a rezignace na řešení vymyšlené vlastními

4 Velice žádoucí by byla změna mentality venkovských obyvatel, která by zvýšila jejich citlivost vůči estetickým hodnotám starých stavení, ohrad nebo tradičních technických řešení. Také místní organizace věnující se péči o památky musí klást větší důraz na zachování tradičního – spíše vesnického než jen venkovského – vzhledu obce.

Je daleko lepší pro potřeby turistů zadaptovat starou chatku než pro ně vyčlenit pět pokojů v novostavbě. Beton, umělé hmoty, terako, obklady, poličky, televize, video nebo stereo jsou civilizační vymoženky, které člověk během letní rekreace nevyhledává. Vždyť jenom na vesnici je příležitost zaposlouchat se do popraskávání starých dřevěných vazeb (ostatně i ty nové praskají) nebo do hlasů domáckého i volně žijícího ptactva, do koncertů žab nebo jiných přírodních zvuků. Přírodní vesnické pachy jsou také nepochybně mnohem atraktivnější a zdravější než pach barev, laků a plastických hmot. (...)

Mnoho materiálních kulturních hodnot jsme ani nezmninili, protože mezi ně patří snad každý tradiční předmět nebo stavba. Tyto předměty se dají najít i mezi věcmi, které jsou buď stále ještě užívané nebo jenom pohozené na půdě, staré kovárně, ve stodole, stáji, v dřevníku, prostě všude. Jejich turistická funkce se nedá docenit. Způsob přípravy jídel v kuchyni vytápěné uhlím nebo dřevem, užívání žehličky se žehlíkem, tajemství výroby sýru – a jeho tvarování – to vše je pro obyvatele měst něčím exotickým. Když mohou sami používat starobylých technik, tak se hosté z města blíží i nemateriálním hodnotám vesnice, protože těmito hodnotami jsou dovednosti, umění používat staré nářadí a další vybavení. Wolak, P.: *Turistický produkt na polské vesnici*. In: *Profesionální aktivizace venkovských obyvatel*, red. Małgorzata Kramarzová, P. Topiński, str. 50.

hlavami a selským rozumem. Totalitní původ prozrazuje i nezájem o potíže sousedů a sousedních obcí a neochota pomoci – soudruzi přece nesnášeli jakékoli jimi nevyžádané sdružování –, stejně jako neschopnost myslet v rámci historických regionů a překračovat často násilně vnucené hranice administrativní.

Na mikroregionech je přínosné to, že jejich hranice nestanovují oblast řízení kýmsi shora – například střediskovou obcí nebo krajem –, ale zachycují území, na kterém se spontánně zrodila vůle obyvatel být si vzájemně k užítku, sdílet a společně řešit rozpoznané problémy a nabízet příchozím zvenčí přednosti, které si místní lidé předtím mnohdy ani neuvědomovali nebo jež považovali – často kvůli uměle vnucenému soutěžení s městem – za nedostatek. Takovou mimořádnou atraktivitou v očích příchozích z města může být právě zapadlost regionu, řídká síť komunikací a služeb, nedostatek nové výstavby a vůbec tradiční ráz. Trefně se o tom píše v již jednou citovaném polském sborníku k obnově venkova. 4

Na mikroregionech je sympatický prvek vzpoury (není proto divu, že i když ministerstvo místního rozvoje původně podpořilo jejich ustavování, začínají se někteří úředníci lekat jejich nedostatečné úslužnosti). Mikroregiony nepokrývají souvisle celou zemi tak jako centrálně zřizované administrativní jednotky. Neustavují si některé obce jako svá mocenská centra a nehrnou se pod žádný centrální orgán ani svaz. Vznikají tam, kde se lidé dohodnou, že o ně stojí, a budou tam jen tak dlouho, dokud budou pocíťovány jako potřebné (takovýmto organizacím ustaveným pro specifický účel a bez nároku na byrokratickou věčnost se říká *ad hoc*).

Iniciátoři mikroregionů znovuobjevují tradiční regiony, které totalitní režim ve své snaze být začátkem nové epochy lidstva vymazával, ale přicházejí i se zcela netušenými novými celky (včetně dobrovolných sdružení sousedících mikroregionů). Ve vzájemné konfrontaci i v dialogu se zahraničím (který se úžasně usnadnil internetem – navštivte <http://forum.isu.cz>) si hledají svou svébytnost a jedinečnost. Nesměřují za abstraktním ideálem jednoty, ale právě naopak jsou cestou k rehabilitaci místního svérázu. Venkovy v množném čísle jsou vždy způsobem tvořivého přechtení místních podmínek. Jsou proto i přirozenou ochranou před debilizujícím tlakem centrální byrokracie a nadměrné globalizace. V tomto smyslu nejsou mikroregiony – stejně jako metody, které této emancipaci míst napomáhají – na českém venkově cizorodým prvkem, ale právě naplňují jeho nejvlastnější poslání.

Čím začít neboli Doslov

Konec této naší knihy touží, aby se pro vás stal začátkem. Oživením vašeho vnímání, vyprovokováním vašeho přemýšlení, popudem ke kutění (ale ne mechanickému napodobování). Lákáním k překonání bariéry vůči sousedům. Důvodem k probírce krabice se starými pohlednicemi.

Které z jevů v této knize zachycených jste našli ve vesnicích, jež znáte? Které výklady těchto jevů vás potěšily, které překvapily a které popudily? Než se po současném zvyku zapojíte do neplodné hry na Pro nebo Proti, dejte, prosím, přečíst knihu ještě někomu jinému se zájmem o rozmanité české venkovy a počkejte si na jeho názory.

Potřebuje-li mít ke své aktivitě k ruce instituce, zjistěte si nejprve, zda vesnice, s níž souvisíte, náhodou není součástí nějakého mikroregionu nebo sdružení obcí a zda je zapojena do Programu obnovy venkova nebo soutěže Vesnice roku.

Cítíte se příliš mladí? Hledejte duchem mladé pamětníky. Nebo příliš staří? Zapátrejte mezi místními studenty, počínaje středoškolskými. Vesnice je málo atraktivní? Položte si otázku, jaké cílové skupině by se právě váš kraj mohl líbit.

Nenašel by se někdo, kdo by v obci vyfotografoval její podivnosti, komičnosti, trapasy, absurdity, nečitelnosti, ale i její tajná místa a skryté krásy a poté své snímky vystavil? S případnými otázkami se můžete obrátit přímo na některého z nás – ecoterra@telecom.cz (BB) a krystof@typo.cz (KB).

CITOVANÁ LITERATURA

V knize je záměrně zvolen jediný druh odkazů – citování souvisejších klíčových pasáží z významných knih a článků k venkovu. Čtenář tak získává možnost zažít osobitou dikci každé publikace, nikoli jen převzít určitou z kontextu vytrženou informaci.

- Berry, W.: *The Unsettling of America: Culture & Agriculture*. Sierra Club Books, San Francisco 1986
- Bollnow, O. F.: *Mensch und Raum*. W. Kohlhammer Verlag, Stuttgart 1964
- Brooks, D.: *Bobos: Nová americká elita a její styl*. Z angličtiny přel. Kateřina a Martin Weissovi. Dokořán, Praha 2001
- Dějiny hmotné kultury: *Kultura každodenního života od 16. do 18. století, II (1)*, red. J. Petráň, Karolinum, Praha 1995
- Dostál, V. V.: *Agrární strana: Její rozmach a zánik*. Atlantis, Brno 1998
- Fryšová, Emilie: *Jihočeská Blata*. Nakladatelství fy. Fr. Borový, Praha 1913
- Hareven, Tamara K.: *The Home and the Family in Historical Perspective*. *Social Research* 58(1991), No. 1
- Hawken, P., Lovins, A. B., Lovinsová, L. *Hunter: Přírodní kapitalismus: Jak se rodí další průmyslová revoluce*. Z angličtiny přel. B. Blažek a V. Svoboda. Mladá fronta, Praha 2003
- Hellpach, W.: *Geopsychologie: Die Menschenseele unter dem Einfluß von Wetter und Klima, Boden und Landschaft*. Ferdinand Enke Verlag, Stuttgart 1965
- Herben, J.: *Hostišov*. Nakladatelství Emila Šolce, Praha 1918
- Kuhn, G.: *Der Bauer in Kultur und Geschichte des Abendlandes*. *Studium Generale* 11(1958), Heft 8
- Loos, A.: *Řeči do prázdna*. Podkladový překlad z němčiny upravil B. Markalous. Orbis, Praha 1929
- Mencl, V.: *Lidová architektura*. *Zprávy památkové péče* IX(1949), seš. 1–2
- Mencl, V.: *Lidová architektura v Československu*. Academia, Praha 1980
- Petrarca, F.: *Listy velkým i malým tohoto světa*. Výbor z korespondence. Z latiny přel. J. Pokorný. Odeon, Praha 1974
- Petráň, J.: *Příběh Ouběnic: Mikrohistorie české vesnice*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2001
- Profesionální aktivizace venkovských obyvatel, red. M. Kramarzová, P. Topiňski. Z polštiny přel. B. Blažek, EcoTerra + Škola obnovy venkova, Praha-Libčevy 2000
- Program české strany pokrokové. Tiskem E. Leschingera, Praha 1912
- Příbil, M., Brzák, P.: *Podzemní továrny Rabštejn-Jánská*. *Letectví a kosmonautika* 15–16/2000, str. 47–51
- Reich, E.: *Cestou k selské politice a spravovědě*. Česká Akademie Zemědělská, Praha 1939
- Rolíček, R.: *Život venkova*. F. Topič, Praha 1914
- Rykwert, J.: *House and Home*. *Social Research* 58(1991), No. 1

- Scheybal J. V., Scheybalová, Jana: Umění lidových tesařů, kameníků a sochařů v Severních Čechách. Severočeské nakladatelství + Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV, Ústí nad Labem 1985
- Schorske, C. E.: Vídeň na přelomu století. Z angličtiny přel. J. Svoboda. Barrister & Principal, Brno 2000
- Smetánka, Z.: Legenda o Ostojovi: Archeologie obyčejného života v raně středověkých Čechách. Mladá fronta, Praha 1992
- Spirhanzl Duriš, J.: Staré jihočeské chalupy. Vesmír, Praha 1945
- Vařeka, J., Jiřiková, Vanda: Středočeská náves. Místní národní výbor v Třebízi, Třebíz 1979

BOHUSLAV BLAŽEK
VENKOVY: ANAMNÉZA, DIAGNÓZA, TERAPIE

Není jen jeden český venkov, dokazují sociální ekolog Bohuslav Blažek a fotografující architekt Kryštof Blažek.

Anamnéza: svěží obrazy venkovské skutečnosti ze tří českých regionů.

Diagnóza: skryté souvislosti fenoménu Sudet, co všechno z venkovské každodennosti má povahu recyklace, neznámé stavební principy jihočeského lidového umění.

Terapie: manuál komunikačních technik pro řešení problémů venkova.

Budeme rádi, když tuto knihu budou nejenom číst, ale vysloveně používat a využívat:

- ▶ lidé trvale žijící na venkově
- ▶ chataři, chalupáři, rekreanti, turisté a jiní občasní uživatelé krás venkova
- ▶ ti, kdo na venkov přicházejí kvůli zdraví svému a/nebo svých rodin
- ▶ ti, kdo sní sen o tom, že se jednou na venkov přestěhují
- ▶ ti, kdo na venkov přesouvají část svých pracovišť pro nejrůznější výhody, které jim to přináší
- ▶ středoškolská a vysokoškolská studenta, které venkov zajímá jako badatelské téma a případně i místo budoucího působení
- ▶ ti, kdo venkov nejvíc prakticky formují: starostové, členové zastupitelstev, místní podnikatelé, architekti a urbanisté
- ▶ členové neziskových organizací působících na venkově
- ▶ ti, kdo o venkovu rozhodují
- ▶ ti, kdo venkov milují
- ▶ ti, kdo venkovem skrytě nebo i zjevně opovrhují a nejraději by byli, kdyby zmizel v „propadlišti dějin“

MgA. Mgr. Bohuslav Blažek vydal svou první knihu – *Mezi vědou a nevědou* – v roce 1978. Tehdy pracoval jako metodolog v Ústavu krajinné ekologie ČSAV a jeho úkolem bylo hledat společný jazyk mezi většinou přírodovědců a maličkým oddělením společenskovedních badatelů. Toto oddělení (antropoekologie) bylo posléze z politických důvodů zrušeno. Přes všechny dramatické zvraty se mu podařilo stát se jedním ze zakladatelů sociální ekologie u nás. K jeho nejvýznamnějším odborným publikacím patří *Krása a bolest: Umění, tvořivost a hra v životě trpících a postižených* (1985, spolu s Jiřinou Olmrovou) a *Venkov / města / média* (1998). V letech 1993–2001 byl po tři volební období místopředsedou Spolku pro obnovu venkova.

MgA. Kryštof Blažek vystudoval architekturu a zároveň se intenzivně věnoval fotografii (cyklus *Stopy času* z Prahy, Kodaně a Lucemburku, projekt *Stěnomluva*). Spolu se svým otcem Bohuslavem Blažkem spolupracuje s venkovskými i městskými urbanisty za pomoci původních sociálněekologických metod opírajících se o fotografii (například v Příbrami, Výmaru, Neapoli, na Libčevsku, v Chebu nebo ve Zdicích). Pro studentský web Ideon připravili internetový *Kurs problémového vnímání* (www.ideon.cz).

ERA
VYDAVATELSTVÍ

Vydavatelství ERA
Berkova 8
612 00 Brno
tel: 541 249 228
e-mail: distribuce@erag.cz
Prodejní kód: A0014
Cena: 590 Kč

NČA
NADACE ČESKÉ ARCHITEKTURY

Knihy vyšla za podpory
Nadace české architektury

ISBN: 80-86517-90-X

